

KONINKLIJKE AKADEMIE VAN BELGIË

NATIONAAL COMITÉ VOOR GEOGRAFIE

COMMISSIE VOOR DE NATIONALE ATLAS

ATLAS VAN BELGIË

GEBORTE, STERFTE, VREEMDELINGEN

(BLADEN 25 en 26)

DOOR

Omer TULIPPE

(vertaling door F. DUSSART)

1960

Gedrukt op de Persen
van het Militair Geografisch Instituut
Ter Kameren — Brussel.

Het Nationaal Comité voor Geografie en de Commissie voor de Atlas verklaren, dat de schrijvers verantwoordelijk zijn voor de meningen, die zij uitdrukken in de bijdragen bestemd voor de Commentaren bij de Atlas van België.

VOORWOORD.

De componenten van de schommelingen, die zich voordoen in het aantal inwoners, zijn enerzijds de geboorten en de sterften — of *natuurlijke loop* van de bevolking — en anderzijds de migraties, inwijking en uitwijking, anders gezegd de *vestigingsbewegingen*.

De *Atlas van België* heeft vooral de nadruk willen leggen op de natuurlijke loop van de bevolking en heeft te dien einde blad 25 besteed aan de geboorte en de helft van blad 26 aan de sterfte. De vestigingsbewegingen werden slechts in aanmerking genomen in zoverre ze op de vreemdelingen betrekking hebben — dus aanwas der bevolking door inwijking voor gevolg hebben —, zonder dat er aandacht geschonken werd noch aan bewegingen in tegenovergestelde richting — t.t.z. uitwijking of vertrek — noch aan binnenlandse woonplaatsveranderingen.

Bijgevolg zal de huidige toelichting vooral gewijd worden aan de studie van de natuurlijke loop der bevolking; aan de rol gespeeld door de vreemdelingen zal slechts een beperkte plaats besteed worden, wat niet zal beletten, dat de factor « Vreemdelingen » tot haar recht zal komen wanneer het geboortevraagstuk onderzocht zal worden. Anderzijds zal, na de studie van de geboorte en de sterfte, als gevolgtrekking, de invloed nagegaan worden, die de natuurlijke loop der bevolking op demografisch gebied uitoefent.

Bovendien, vermits de Dienst van de Nationale Survey bij het Bestuur van de Stedebouw en de Ruimtelijke Ordening, die de auteur is van de hier beschouwde bladen 25 en 26, de geboorte- en sterftekaarten voor het tijdvak 1955-1957 bijgewerkt heeft, zal hier met deze bijwerking rekening gehouden worden; dit levert natuurlijk het groot voordeel op, dat aldus een toestand beschreven kan worden, welke tien jaar jonger is, dan die weergegeven door bladen 25 en 26 van de *Atlas*, aangezien deze kaarten opgemaakt werden aan de hand van de gegevens van de Algemene Volkstelling van 1947.

Ten slotte kan, in het beperkte raam van deze toelichting, niet overgegaan worden tot de volledige verklaring van de beschouwde feiten; trouwens, deze verklaring behoort grotendeels niet tot de bevoegdheid van de geograaf. Toch zal gesteund worden op de dynamisch-statistische studie der bevolking — studiegebied van de demografie —, ten einde te bepalen — wat wél het object der geografie is — « de verbreiding der diverse geografische typen » en de daarmee samenhangende regionale eenheden, alsook « de betrekkingen vast te stellen tussen de eigenaardige kenmerken van deze typen en de verscheidene mobilisatievormen van de productie- en distributiekrachten der bestaansmiddelen (economische en sociale structuur) » (1). Zo ook zal deze toelichting zich beijveren, op grond van de kaarten der bewuste bladen, de jongste chronologische ontwikkeling van deze feiten na te gaan en hier en daar deze evolutie, bij gelegenheid, ook te verklaren.

---

(1) P. GEORGE. — *Introduction à l'étude géographique de la population du monde*. Institut National d'Etudes démographiques. Travaux et Documents, Cahier n° 14. Parijs, 1951, blz. 177.

GEBORTE.

Ten einde in de *Atlas van België* de geboorte cartografisch uit te drukken, heeft men beroep gedaan op de gewone methode van het *geboortecijfer*, t.t.z. een *betrekkelijke waarde*, die het aantal levendgeborenen per 1.000 inwoners aangeeft; nochtans zal dit commentaar eventueel — wat zelden gedaan wordt — ook de *absolute cijfers*, t.t.z. het *aantal geboorten*, in aanmerking nemen.

Blad 25 vertoont, op vier kaarten, de verspreiding per gemeente van de geboortecijfers voor de jaren 1880, 1910, 1930 en 1947.

Een dergelijke cartografische voorstelling vergt enkele ophelderingen van methodologische aard. Vooreerst dient opgemerkt, dat de berekening in betrekking tot de gehele bevolking noodzakelijkerwijze een waardebepaling geeft, die weliswaar zeer belangwekkend, maar niettemin soms bedrieglijk is, daar de bevolking kinderen, ouderlingen en ongehuwden bevat, d.i. « personen, die geen invloed hebben of moeten hebben op de geboorte en die het cijfer, door deze waardebepaling verkregen, gaan wijzigen » (2).

Vervolgens gaat het hier enkel om de werkelijke geboorten (of geboorten « gewoon verblijf »), t.w. geteld ter wettelijke woonplaats der ouders, en niet om de feitelijke geboorten, vastgesteld in de gemeenten waar de geboorten zich in feite hebben voorgedaan, zij het al dan niet in de gemeenten der wettige woonplaatsen. Bovendien behelst de statistiek *alle* geboorten, zo wettige als onwettige, de doodaangegevenen echter niet inbegrepen. De doodgeborenen komen niet in aanmerking.

Bemerken wij anderzijds, dat de geboortecijfers gewoonlijk berekend worden op grond van het gemiddelde aantal geboorten per gemeenten voor drie of vijf opeenvolgende jaren, ten einde de overdreven cijfers uit te schakelen, die in de kleine gemeenten te voorschijn zouden kunnen komen, wegens een buitengewoon hoog of een buitengewoon laag aantal geboorten in een bepaald jaar.

De berekening kon echter hier niet op deze wijze geschieden: want in 1947 zouden de cijfers berekend voor een tijdverloop van drie of vijf jaren een gans verwrongen beeld tonen, daar ze noodzakelijkerwijze zouden terugslaan op de oorlogsjaren en de onmiddellijk erop volgende periode; en ook wegens de mogelijkheid aldus voor de jaren 1880, 1910 en 1930 de geboortecijfers in betrekking te brengen met de bevolkingsdichtheden, die aangegeven worden in de kaarten van bladen 21 en 23 van de *Atlas*.

* * *

Vooraleer met de studie aan te vangen van het eigenlijke onderwerp van blad 25, d.i. de geografische verspreiding der geboortecijfers voor de bewuste jaren, lijkt het raadzaam de werkelijke waarde van deze cijfers eventjes te onderzoeken.

Een eerste vaststelling is, dat het gemiddelde cijfer in 1947 voor België 17,03 ‰ is (3). Dit gemiddelde is lager dan voor de meeste andere landen (4), maar kan niettemin met dat der omliggende vergeleken worden. Het is ook niet altijd zo laag geweest, want het beliep

(2) A. VERMEERSCH. — *Le problème de la natalité en Belgique*. Science et Foi, Brussel, 1910, blz. 8.
(3) 17,17 ‰ in 1958.

(4) Ziehier de cijfers voor de zes landen van de E.G.K.S.: Frankrijk 21; Duitsland 16,5; België 17,03; Groot-Hertogdom Luxemburg 14,8; Italië 21,9; Nederland 27,8. Voor andere Europese landen: Oostenrijk 18,6; Tsjechoslowakije 24,2; Denemarken 22,1; Finland 27,8; Hongarije 18,4; Ierland 23,2; Noorwegen 21,5; Portugal 24,1; Spanje 21,3; Zweden 18,9; Zwitserland 19,3. Voor enkele andere landen: Australië 24,1; Canada 28,6; Ceylon 39,4; Chili 33,8; India 28,6; Japan 34,8; Mexico 45,1; Peru 27,4; Verenigde Staten 25,7; Venezuela 39,5.

30,92 ‰ in 1880. Maar het jaar 1880 was wel in de meeste landen het hoogtepunt van de geboortetoeename (5). Voor ons land is het geboortecijfer van 1880 tot 1913 steeds regelmatig teruggelopen : van 30,92 ‰ in 1880 tot 22,53 ‰ in het tijdvak 1911-1913. Tijdens de eerste wereldoorlog stort het geboortecijfer natuurlijk totaal ineen — 14,41 ‰ in de periode 1914-1918 — en het bereikt een nooit gekend laag niveau. Onmiddellijk na deze oorlog, stijgt het cijfer opnieuw en zelfs tamelijk hoog wegens de uitgestelde huwelijken : in de jaren 1921-1925 stelt men een maximum vast met 20,33 ‰. Van dan af vangt een nieuwe geleidelijke daling aan, samengaande met de grote economische crisis der jaren 1929-1934 en de onzekere internationale toestand tijdens de jaren, die de laatste oorlog voorafgaan. Als gevolg daarvan wordt het geboortecijfer eens te meer, in 1936-1939, tot een zeer laag peil neergedrukt : 15,16 ‰. De tweede wereldoorlog brengt een nieuwe ineenstorting teweeg : 13,30 ‰ in 1940; 11,92 ‰ in 1941; 12,84 ‰ in 1942; 14,63 ‰ in 1943 en 15,04 ‰ in 1944. Daarna gaan de cijfers weer omhoog, precies als na de eerste wereldoorlog, en dit tot een nieuw maximum — 17,24 ‰ in 1946-1950 — gevolgd door een langzame maar voortdurende daling : 17,03 in 1947, 16,64 ‰ in 1951-1955, en later dan een stabilisatie rond dit peil : 16,78 ‰ in 1956; 17,02 ‰ in 1957 en 17,17 ‰ in 1958 (6).

Deze schommelingen zijn niet eigen aan België alleen. De naburige landen — uitgenomen Duitsland, en dit om goed te begrijpen redenen — hebben dezelfde evolutie meegemaakt, zoals blijkt uit de volgende Tabel.

TABEL I. — Geboortecijfer in de naburige landen (7).

	1913	1930	1935	1939	1947	1957
België	22,4	18,6	15,2	15,0	17,0	16,9
Duitsland	27,5	17,5	18,9	20,4	16,3 ^(a)	—
Frankrijk	18,8	18,0	15,3	14,6	21,0	18,4
G.-H. Luxemburg	26,4	21,3	15,2	15,0	14,8	16,5
Nederland	28,3	23,1	20,2	20,6	27,8	21,2
Verenigd Koninkrijk	24,1	16,3	14,7	15,2	20,7	—
Zwitserland	23,2	17,2	16,0	15,2	19,0	17,7

(a) Gebied van de trizone.

Voor al deze landen hebben de economische crisissen en de oorlogen de geboortecijfers naar beneden gedrukt; uitgestelde huwelijken en hoge conjunctuur hebben ze integendeel in het algemeen verstevigd of zelfs doen stijgen. Maar er dient, wat dit probleem betreft, met veel andere factoren rekening gehouden en daarover kan hier niet verder uitgeweid worden (8).

Laten we thans tot de toestanden in ons eigen land terugkeren. Hoewel de vermindering er bijna de helft bedraagt van de geboortecijfers van driekwart eeuw geleden, stelt men toch

(5) Men raadplege P. GEORGE, *op. cit.*, blz. 180-181 en M.A. LEFÈVRE. — *De loop van de bevolking*. Toelichting bij Blad 24 van de Atlas van België, 1959, blz. 11 en volg. — Zie ook de grafieken van buiten-tekstfiguur 13.

(6) Er dient opgemerkt te worden, dat na aftrekking van de geboorten aangegeven door de vreemdelingen ingeschreven in de vreemdelingenregisters, de cijfers voor de jaren 1954, 1955 en 1956 resp. slechts 16,41, 16,62 en 16,50 ‰ bedragen in plaats van 16,75 16,73 en 16,78 ‰.

(7) CENTRALE DIENST VOOR DE STATISTIEK (C.D.S.) — *Demografie van België, van 1921 tot 1939*. Brussel, 1943, blz. 118. — U.N.O. — *Bulletin mensuel de Statistique*. Bureau de Statistique des Nations-Unies, deel IV, N° 6, juni 1950, New York.

(8) Om er zich een denkbeeld van te vormen, raadplege men A. VERMEERSCH, *op. cit.*, blz. 14 en 29-36.

vast, dat het absoluut aantal jaarlijkse geboorten slechts betrekkelijk weinig verandering heeft ondergaan gedurende dit tijdvak, behalve — en dit spreekt van zelf — in de twee oorlogsperiodes. Inderdaad geeft de statistiek voor 1880 170.717 geboorten aan met een geboortecijfer van 30,92 ‰; voor 1910 175.768 met 23,68 ‰; voor 1930 150.271 met 18,57 ‰; voor 1947 144.979 met 17,03 ‰; voor 1956 150.181 met 16,78 ‰; voor 1958 ten slotte 155.894 geboorten met een geboortecijfer van 17,17 ‰.

Het aantal jaarlijkse geboorten heeft bijgevolg betrekkelijk weinig gevarieerd; sedert drie-kwart eeuw schommelt het tussen 150.000 en 170.000. Deze merkwaardige vaststelling is eigenlijk niet zo buitengewoon als men op het eerste gezicht zou denken. Gedurende de laatste tachtig jaren is de Belgische bevolking inderdaad toegenomen zoals volgt: van 5.520.009 in 1880 tot 7.423.784 in 1910, 8.092.004 in 1930, 8.512.195 in 1947, 8.951.443 in 1956 en 9.026.778 in 1958 (9).

* * *

We kunnen thans overgaan tot de studie van het eigenlijk onderwerp van de kaarten van blad 25, t.w. de geografische verdeling der geboortecijfers tijdens de beschouwde jaren.

Deze studie zou normalerwijze moeten aanvangen met die van de kaart van 1947. Maar gezien het beperkt aantal bladzijden, dat aan deze toelichting kan worden gewijd, zullen we beginnen met de studie van de kaart van 1880, wat ons toch niet zal beletten eerst in grote trekken de voornaamste kenmerken te vermelden van de structuur in 1947.

Zoals aangeduid in de nota op de keerzijde van blad 25, zijn de cijfers voor de vier in aanmerking komende jaren in zeven groepen ondergedeeld, de eerste groep zijnde die van 0 tot 9 ‰, de vijf volgende die van 10 tot 34 ‰, met telkens een verschil van vijf eenheden, en de laatste die van meer dan 35 ‰. De uiterste geboortecijfers worden inderdaad beperkt door 10 ‰ en 40 ‰, m.a.w. ze schommelen tussen tien en veertig geboorten per jaar voor 1.000 inwoners, alhoewel ze meestal het cijfer 35 niet overschrijden.

De kaart van 1947 toont aan, dat de geboortecijfers over het algemeen gering zijn in de stads- en industriegebieden; ze zijn er ongeveer dezelfde in Vlaanderen en in Wallonië en ze hebben er trouwens middelbare waarden, die zich nu eens boven dan weer onder het gemiddelde van het Rijk scharen. Alleen de Kempen bekleeden een uitzonderlijke plaats, in dien zin dat uitgestrekte gebieden er hogere cijfers vertonen, van 25 tot 34 ‰. In de Ardennen stipt men hier en daar, nochtans zeer sporadisch, soortgelijke cijfers aan.

Wat in 1880 het meest opvalt zijn, enerzijds het groot aantal gemeenten met zeer hoge cijfers, overeenstemmend met het gemiddelde van 31 ‰, en die 45 ‰, 50 ‰ en zelfs 60 ‰ overtreffen (10), en anderzijds een zekere eenvormigheid wat de verdeling betreft, zowel in het noorden als in het zuiden des lands (11). Wanneer men echter de feiten wat nauwkeuriger gaat bekijken, dan merkt men aldaar, dat het aantal gemeenten met zeer hoge geboortecijfers aanzienlijk groter is in het noorden. Hier overheersen inderdaad de groepen met meer dan 30 ‰, behalve in zes arrondissementen, t.w. Brugge, Eeklo, Tielt, Roeselare, Oudenaarde en Kortrijk; Vlaanderen was toentertijd een gebied van achteruitgang op demografisch gebied (12).

(9) Indien het geboortecijfer sedert 1880 onveranderd ware gebleven, dan zou het aantal geboorten in België in 1947 263.197 bereikt hebben; in 1958 279.108 in plaats van 155.894.

(10) Dit is inzonderheid het geval voor zesentwintig Vlaamse en achttien Waalse gemeenten.

(11) In ons land — zoals in de meeste andere landen — is het geboortecijfer vrij hetzelfde gebleven tot in 1880, behalve tijdens de crisis-, armoede- en grote sterftejaren van 1846-1850 (A. VERMEERSCH, *op cit.*, blz. 15).

(12) M.A. LEFÈVRE, *op. cit.*, blz. 20.

In het zuiden daarentegen bereiken slechts vier arrondissementen — Luik, Charleroi, Marche en Bastenaken — geboortecijfers, die 30 ‰ overtreffen. Elders gaat het bijna steeds om cijfers begrepen tussen 20 en 30 ‰; bovendien wijzen enkele Waalse arrondissementen — Doornik, Aat, Bergen, Zinnik en Thuin — betrekkelijk lage cijfers aan. Kortom, een tegenstelling, die nochtans nauwelijks merkbaar blijft, komt reeds tot uiting tussen het Vlaamse en het Waalse gedeelte van ons land. Op dit ogenblik bezitten de grote stads- en industriecentra, waar de industriële omwenteling de jonge huisgezinnen aantrekt, nog steeds zeer aanzienlijke geboortecijfers (13).

Vanaf 1881 bemerkt men een regelmatige geboortedaling; deze is « zelfs bestendig te beginnen met 1901, ondanks een zekere verbetering tussen 1880 en 1900 in West- en Oost-Vlaanderen en ook, in nog jongere tijden, in Limburg » (14). Deze daling heeft vooral de provincies Luik en Henegouwen getroffen. Dit alles heeft ertoe bijgedragen « het verschil tussen Wallonië en het Vlaamse land » nog scherper te doen uitkomen (15).

In 1910 komt de tegenstelling tussen Wallonië en Vlaanderen algeheel tot uiting: een scheidingslijn tussen het gebied der Vlaamse gemeenten met zeer hoge geboortecijfers en dat der Waalse gemeenten met zeer lage tekent zich duidelijk af nagenoeg langs de taalgrens. Buiten het sporadisch optreden in de Ardennen van enkele « eilandjes » met zeer hoge cijfers komen deze laatste alleen voor in Vlaams-België, wat aldus op treffende wijze een demografisch contrast verscherpt tussen de twee volkengroepen van ons land. Niettemin ontwaart men een zekere inzinking van de Vlaamse cijfers, inzonderheid in de kustvlakte, rond Antwerpen en in de gemeenten van zuidelijk Limburg. Anderzijds zijn in 1910 de grote stads- en industrie-agglomeraties « eilandjes » geworden met betrekkelijk lage geboortecijfers; ze verraden aldus de aanvang van een bevolkingsveroudering, of tenminste een geboortecrisis, die zich in de loop der jaren steeds meer zal doen gelden.

In 1930 is het gemiddelde Belgische geboortecijfer — dat nog 23,68 ‰ bereikte in 1910 — tot 18,57 ‰ gezonken, wat in de kaart tot uiting komt door een algemene daling der cijfers in gans het Rijk, ditmaal bijgevolg niet alleen in Wallonië, maar ook in bepaalde gebieden van het Vlaamse land en meer in het bijzonder in Binnen-Vlaanderen zelf. De taalgrens vormt niet meer, zoals in 1910, een goed afgebakende scheidingslijn, tenzij misschien in het oosten des lands: de Kempen — thans een industriegebied in volle ontwikkeling, die de jonge gezinnen in grote getale aantrekt — vertonen er, dank zij hoge geboortecijfers, een scherpe tegenstelling met de naburige Waalse streken met hun neergedrukte cijfers. Elders in het Vlaamse land, blijven de cijfers wel te verstaan hoger dan het Belgische gemiddelde: ze zijn echter begrepen tussen 20 en 30 ‰. In Wallonië stelt men een ineenstorting der cijfers waar tot onder 15 ‰ in de nijverheidszone van Hene-Samber-Maas-Vesder, waar de geboortecrisis immer erger wordt: wat klaarblijkelijk bevestigt, dat, zoals in de ganse wereld, de ontwikkeling van de industrie ten slotte een geboortedaling meebrengt. De Ardennen behouden hun tamelijk hoge geboortecijfers, maar, zoals voorheen, op zeer sporadische wijze.

In 1947 valt, in tegenstelling met een nog steeds verspreide verkeerde opvatting, geen spoor meer waar te nemen van het scherpe contrast, dat in 1910 nog bestond tussen de geboortecijfers van de twee grote taalgebieden. De gelijkmatige verspreiding van het verschijnsel, die zo opvallend was in 1880, treedt opnieuw op de voorgrond. Maar in 1880 was deze gelijkmatigheid gekenmerkt door hoge en zeer hoge cijfers; thans, in 1947, door lage en middelbare. Het

(13) Brussel 31,9 ‰; Antwerpen 39,1 ‰; Mechelen 40,8 ‰; Gent 34 ‰; Luik 30 ‰; Brugge 29 ‰; Charleroi 28 ‰; Doornik 29 ‰.

(14) A. VERMEERSCH, *op. cit.*, blz. 15. Deze daling heeft zich voorgedaan juist dan wanneer het nuptialiteitscijfer (de betrekking van het aantal huwelijken tot de totale bevolking) en het matrimonialiteitscijfer (id. tot de huwbare bevolking) in stijgende lijn gingen.

(15) A. VERMEERSCH, *op. cit.*, blz. 15. Deze daling

gemiddelde cijfer voor het ganse land is tot 17,03 ‰ geslonken. Deze nieuwe inzinking geldt nu voor het ganse land, zowel voor het Vlaamse gedeelte als voor Wallonië. Alleen de Kempen vertonen nog — maar minder algemeen dan in 1930 — hoge cijfers met 25 à 35 ‰ en hier en daar ook, maar in uitzonderlijke gevallen slechts, met zelfs meer dan 35 ‰. Zoniet bieden Vlaanderen en de Ardennen ongeveer hetzelfde beeld, met enkele verspreide hoge coëfficiënten en voor het overige, gemeenten met middelbare cijfers. Ten slotte komt een reeds aangehaald feit nog scherper tot uiting, nl. dit : de kernen met uitgesproken lage cijfers — minder dan 15 ‰ — rond de grote stads- en industrie centra, hebben overal een aanzienlijke uitbreiding genomen en zijn tot brede zones met zeer zwakke dichtheden uitgegroeid.

TABEL II. — **Geboorten in de grote agglomeraties (jaarlijkse gemiddelden).**

<i>Agglomeraties</i>	1921/1925	1926/1930	1931/1935	1936/1939
Antwerpse	16,99	14,45	14,35	13,81
Brusselse	13,70	11,42	10,76	9,92
Gentse	16,08	14,29	14,49	14,83
Luikse	15,45	13,41	12,28	12,30
Geboortecijfer van het Rijk.	20,33	18,39	16,56	15,16

De agglomeraties, zowel de Vlaamse als de Waalse, hebben cijfers, die steeds lager zijn dan het gemiddelde van het Rijk. Nochtans vertonen de Antwerpse en de Gentse agglomeraties hogere cijfers dan de Luikse en de Brusselse; in deze laatste — de belangrijkste — stelt men ook het grootste verlies vast.

Tot besluit kunnen we zeggen, dat een oogslag op de vier kaarten van blad 25 het onweerlegbaar bewijs levert, dat de geboortedaling België op langzame maar onverbiddelijke wijze getroffen heeft; geografisch beschouwd, kan men de daling met een vloedgolf vergelijken, die ons land eerst in het zuiden heeft bereikt, het geleidelijk in noordwestelijke richting tot in het hartje van Vlaanderen heeft overstroomd en thans het noordoosten van België, laatste bolwerk der hoge geboortecijfers, krachtadig aantast.

* * *

Alhoewel er hier, zoals reeds gezegd, geen sprake van kan zijn de volledige verklaring der feiten te geven, doet de voorgaande korte toelichting niettemin een zeker aantal overwegingen oprijzen, die bij de algemene studie van het demografische verschijnsel te pas komen.

Vooreerst stelt de vergelijking der geboortekaarten en die der bevolkingsdichtheden van bladen 21 en 23 de volkomen overeenkomst in het licht van de bevolkingsconcentraties en van de centra van geboortedaling sedert het begin van de XX^{ste} en zelfs het einde van de XIX^{de} eeuw (16). Vroeger was dit niet het geval, zoals blijkt uit de geboorte- en bevolkingsdichtheidskaarten van 1880. Maar de haarden van stads- en industriebevolking hebben in de XX^{ste} eeuw een radicale verandering ondergaan in de levenswijze, de filosofische en godsdienstige opvattingen, het onderwijsniveau, de huisvestingstoestanden, enz., wat rechtstreeks tot de universele staat van zaken leidde, waarop reeds hierboven de aandacht gevestigd werd, t.w. dat overal in de huidige wereld de opeenhoping van de mensen in de steden een merkbare geboortedaling tot gevolg heeft.

Verder verwekken de oorlogen en de economische wereldcrisisen een inkrimpen van de

(16) Zie de grafische voorstellingen in buitentekst figuur 13.

geboortecijfers. Maar men zal opgemerkt hebben, dat de na de tweede wereldoorlog opgenomen geboortecijfers lager zijn dan die, welke na de eerste geboekt werden.

Daarentegen worden de eerste na-oorlogse jaren, alsook de perioden, die samenvallen met hoge conjuncturen, door gevoelige geboortestijgingen gekenmerkt.

Hoe het ook zij, men moet niet denken, dat een daling van het geboortecijfer noodzakelijkerwijze tot een vermindering van het geboortetal leidt. De gegevens, die elders werden aangestipt wat het absolute aantal geboorten betreft in 1880, 1910, 1930 en 1947 (zie hierboven blz. 6), gesteld tegenover de resp. geboortecijfers, leveren er het beste bewijs van. Men moet inderdaad niet vergeten, dat de leeftijdsopbouw verschillend kan zijn tijdens twee perioden met ongeveer hetzelfde aantal geboorten : de productieve leeftijdsgroepen kunnen van onderscheiden belang zijn.

Bovendien kan de veroudering van de bevolking ook haar invloed doen gelden : wij hebben elders aangetoond (17), dat de geboorteïnzinking een der oorzaken is van de veroudering van de Belgische bevolking (18).

« Inderdaad, daar een teruglopen der geboorten een mindere bezetting der jeugdige leeftijdsgroepen voor gevolg heeft in de bevolkingspiramide, vermeerderd automatisch de verhouding van de bezetting der hogere leeftijdsgroepen ten opzichte van de totale bevolking ». Maar deze invloed is niet onbeperkt. Het zou verkeerd zijn aan te nemen, dat een vermindering der geboorten « een voortdurende veroudering der bevolking zou teweeg brengen, want in feite stabiliseert het nieuwe geboortecijfer zich op een peil, dat het behoud van het bevolkingscijfer verzekert, en er vormt zich ten laatste opnieuw een regelmatige piramide » (19). In tegenovergestelde zin heeft de veroudering een terugslag op het geboortecijfer. Zelfs de leeftijdsverlenging — of individuele veroudering, die men niet moet verwarren met de bevolkingsveroudering — heeft merkkelijk bijgedragen tot het neerdrukken van het geboortecijfer, als gevolg van de toeneming van het aantal bejaarden.

Van een ander standpunt beschouwd, oefenen de geboorteschommelingen invloed uit op de bevolkingsstructuur, zoals blijkt uit de bevolkingspiramiden en de leeftijdsgrafieken in nevenstaande figuren 1 en 2 (20). Zo ondervindt de leeftijdsgroep van de 40 à 45 jarigen dadelijk een terugslag in de vermindering van het geboortecijfer voor Wallonië van 1880 tot 1900, terwijl de hogere leeftijdsgroepen door deze daling nog niet getroffen zijn; eerst te beginnen met 1900-1905 zal dit het geval zijn. De zeer regelmatige piramiden van het Vlaamse gedeelte van het land moeten daarentegen vanzelfsprekend in betrekking gebracht worden met het voortbestaan in dit gebied van hoge geboortecijfers. Zo ook in de Ardennen, waar de structuur, die plaatselijk beter is dan in andere Waalse streken, toe te schrijven is aan een hogere nataliteit. Maar indien hier de middelbare leeftijdsgroepen niet zo bevoordeligd schijnen, ondanks de gezonde toestand aangeduid door de brede voetstukken der piramiden, dan is dit te wijten aan het optreden van een andere demografische factor, nl. de belangrijke uitwijking, die deze geografische streek kenmerkt.

Trouwens, hoewel het geboortecijfer een hoofdfactor is, die aan de grond ligt van de veroudering, is deze factor alleen toch niet voldoende — zoals reeds gezegd — om de regionale onderscheiden van de bevolkingsveroudering te verklaren. Anderzijds moet men, bij het interpreteren der geboortecijfers, noodzakerlijkerwijze rekening houden met de ongelijkmatige verdeling der bevolking naar de leeftijden, aangezien deze cijfers een verhouding uitdrukken tot de totale bevolking en ze bijgevolg onvermijdelijk terugslaan op een gedeelte van de mensheid,

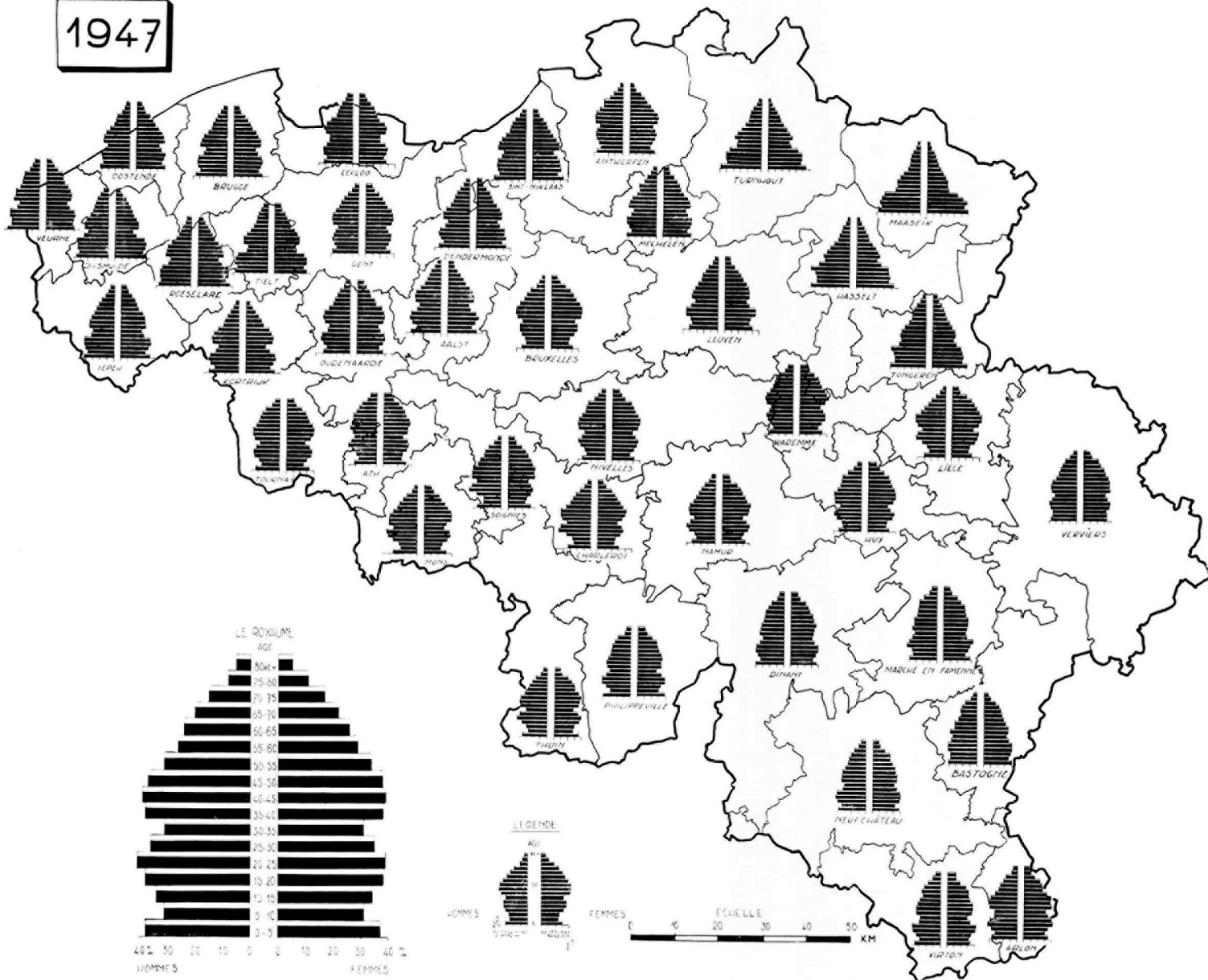
(17) O. TULIPPE. — *Le vieillissement de la population belge. Etude régionale.* — Les Cahiers d'Urbanisme, n° 10, Brussel, 1952, blz. 35-38.

(18) Men zegt, dat een bevolking verouderd, wanneer de verhouding der bejaarde personen vermeerderd ten opzichte van de totale bevolking (*Ibid.*, blz. 2).

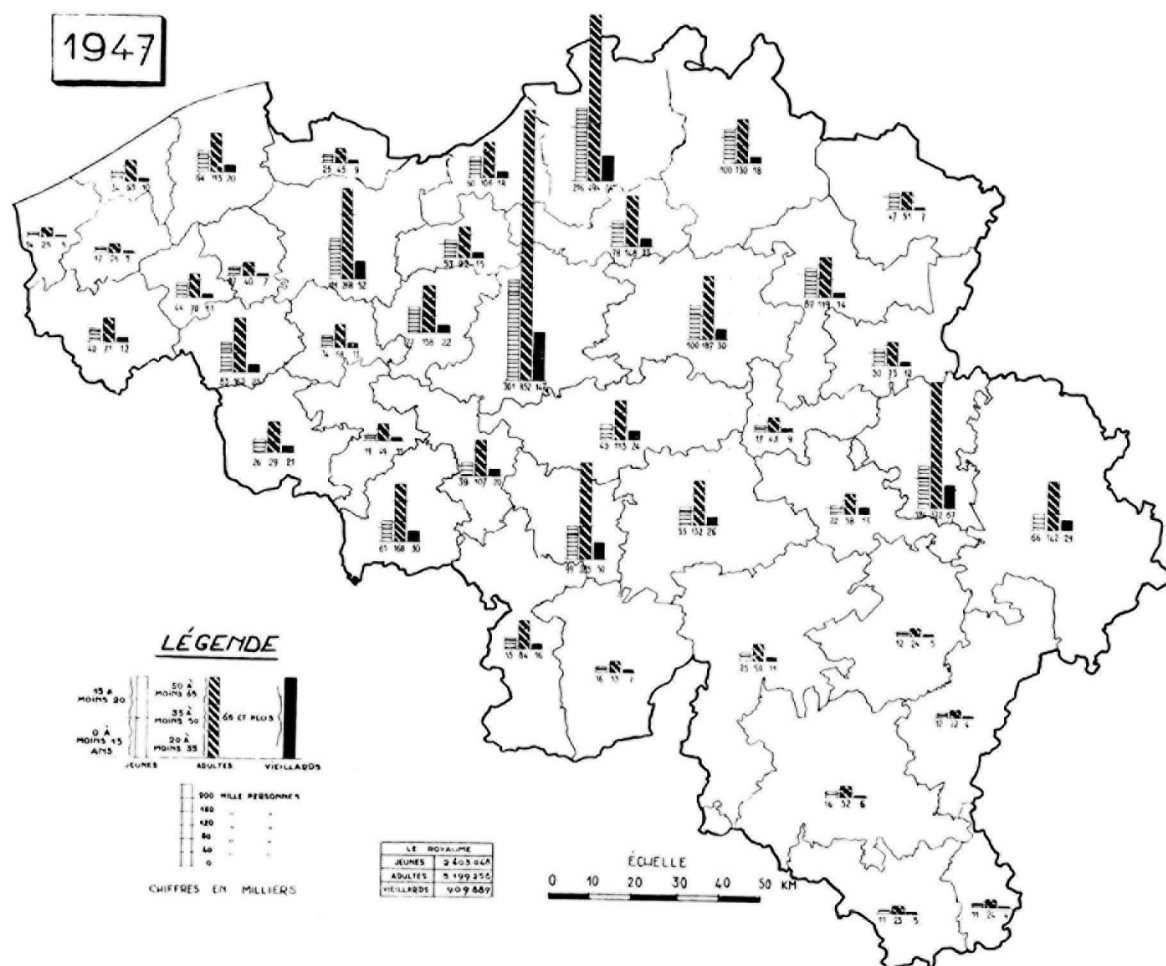
(19) O. TULIPPE, *op cit.*, blz. 35.

(20) Ontleend aan O. TULIPPE, *op cit.*, fig. 4 en 5.

1947

Figuur 1. — Leeftijdsofbouw der bevolking op 31 december 1947.
Verdeling per arrondissement (Leeftijdspiramide).

Figuur 2. — Aantal kinderen, volwassenen en ouderlingen op 31 december 1947. Verdeling per arrondissement.

dat onproductief of slechts halfproductief is, m.a. w. dat van geen tel is — of nagenoeg — wat het geboorteververschijnsel betreft.

Ten slotte kan de inwijking, wanneer men de geboortecijfers tracht te interpreteren, in zekere gevallen van groot belang zijn, zoals uit elders aangehaalde beweeggronden blijkt. Men vindt er een treffend bewijs van in de tabel, die samengesteld werd door het Nationaal Instituut voor de Statistiek in een reeds vermelde studie (21); men kan eruit besluiten, dat de gemeenten met minder dan 2.000 inwoners een algemene neiging vertonen hogere geboortecijfers te boeken, dan die met meer dan 5.000 inwoners, maar daarentegen lagere dan de gemeenten met 2.000 à 5.000 inwoners. Eigenlijk gaat het echter in het algemeen om plattelandsgemeenten. Maar die met minder dan 2.000 zielen gaan op demografisch gebied sterk achteruit, daar ze de prooi zijn geworden van een aanzienlijke uitwijking en van een verregaande veroudering.

* * *

Als besluit — en het zij ons toegestaan hier wat vooruit te lopen op het hoofdstuk over de sterfte — stellen we ons voor vlug een blik te slaan op het cijfer van de natuurlijke bevolkingsaanwas — of geboorteoverschot — en op zijn evolutie (22).

(21) C.D.S. — *Demografie van België, van 1921 tot 1939*, blz. 118, tabel n° 68.

(22) Zie ook L. DE SMET. — *La Belgique. Population et Démographie*. Internationale Geografische Week, Brussel, 3-10 augustus 1958. Verslag.

TABEL III. — **Natuurlijke bevolkingsaanwas in België.**

Jaren	Geboortecijfers	Sterftcijfers	Natuurlijke aanwas per 1.000 inwoners
1880	30,92	21,70	9,22
1890	29,03	20,58	8,45
1900	28,87	18,92	9,95
1910	23,68	14,87	8,81
1920	22,18	13,87	8,31
1930	18,57	12,78	5,79
1947	17,03	12,70	4,33
1957	17,02	11,98	5,04

Uit de gegevens van Tabel III blijkt, dat het cijfer van de natuurlijke bevolkingsaanwas sedert 1880 onophoudend vermindert, evenwijdig — of nagenoeg — met de daling van het geboortecijfer. Zonder twijfel vermeerdert desondanks de bevolking tijdens de jongste perioden vergeleken met de vroegere jaren, maar in zeer zwakke mate : daar de sterftcijfers regelmatig verminderen, kan het verschijnsel met des te meer recht aan de daling van het geboortecijfer worden toegeschreven (23).

* * *

GEBORTE IN 1955, 1956, 1957.

Hoewel de geboortecijfers in 1947 (17,03 ‰) en in 1957 (17,02 ‰) niet merkbaar van elkaar verschillen, lijkt het hier interessant — zoals reeds gezegd in het Voorwoord — de kaart weer te geven van de geboortecijfers voor een tijdverloop van tien jaren volgend op het jaar 1947 : ons doel is, op deze wijze na te gaan of er van geografisch standpunt uit, geen regionale verschillen zouden zijn opgetreden ten opzichte van de toestand uitgedrukt door de kaart van 1947, te meer daar de « uitgestelde » huwelijken gedurende dit laatste jaar, dat tot de vroegste na-oorlogse periode behoort, een abnormale stijging van het geboortecijfer zouden kunnen hebben verwekt.

Maar ditmaal hebben wij, om het euvel te vermijden, dat de keuze van een enkel jaar zou meebrengen, gebruik gemaakt, om deze kaart te tekenen, van de statistieken betreffende een tijdvak, dat drie opeenvolgende jaren bevat, t.w. 1955, 1956 en 1957 (zie kaart fig. 3) (24).

Voor deze drie jaren waren de geboortecijfers voor het Rijk resp. 16,73 ‰, 16,78 ‰ en 17,02 ‰ (25), wat een bijna gelijkmatige strekking aanduidt. Het gemiddelde voor deze periode is 16,79 ‰, d.i. een teruggang van 0,24 ‰ vergeleken met 1947 (17,03 ‰). Men zal ook hebben opgemerkt, dat het geboortecijfer sedert 1951 een stijgende lijn vertoont en in ieder geval de vóór-oorlogse cijfers (1936-1939 : 15,16 ‰) overtreft, maar niettemin lager blijft dan die van de vorige perioden (1930-1934 : 17,27 ‰). De vergelijking van deze kaart met die van 1947 stelt ondanks alles toch een zekere evolutie in het licht.

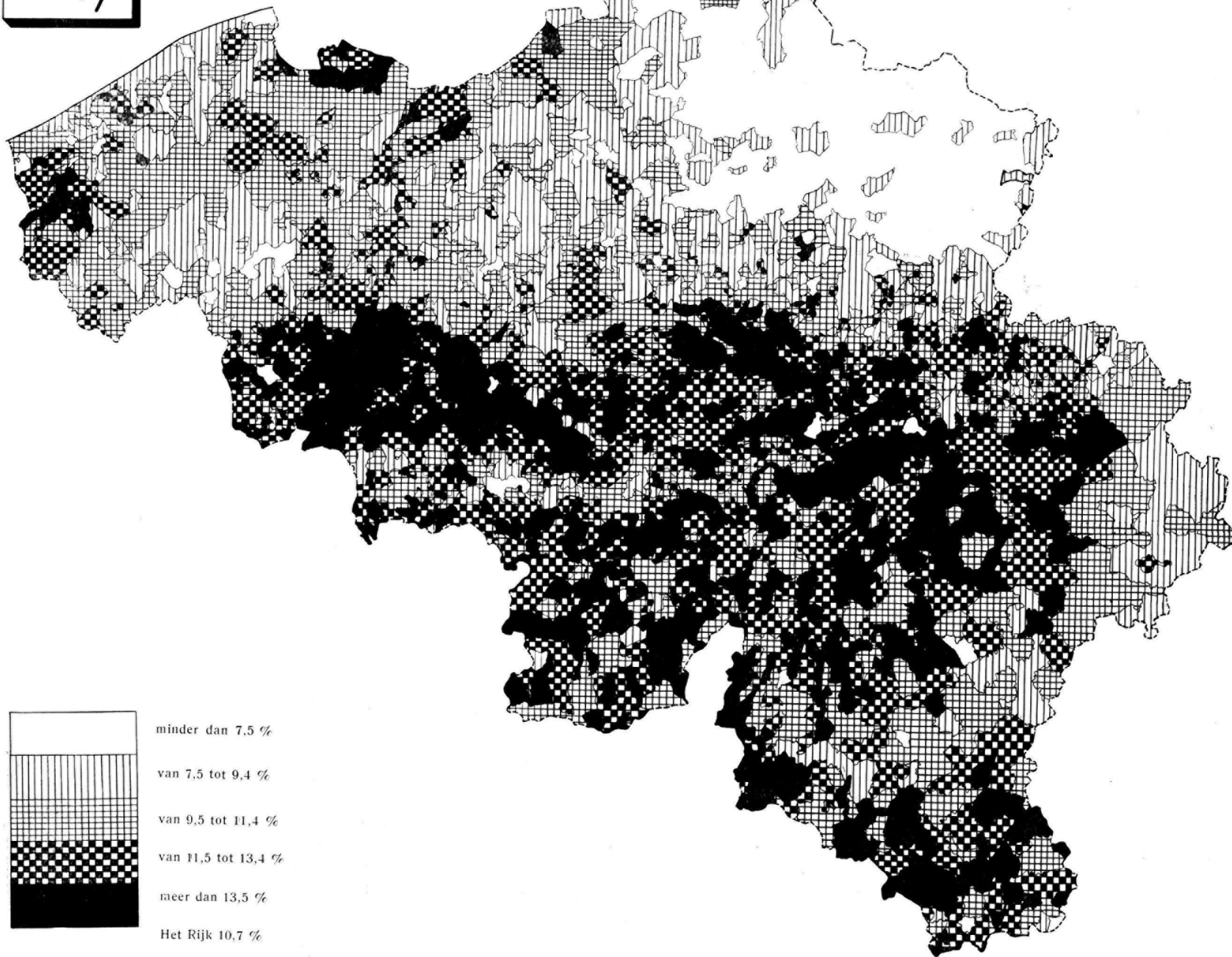
Eerst en vooral valt er een zeer duidelijke uitbreiding waar te nemen van het gebied met de categorie van 15 à 19 ‰, een categorie dus met ongeveer gemiddelde percentages, en dit zowel in het Vlaamse land als in Wallonië. Alleen het noordoostelijk deel van België behoudt overal een hoog geboortecijfer.

(23) Voor meer bijzonderheden nopens de bevolkingsbewegingen, zie M.A. LEFÈVRE, *op. cit.*, blz. 10 en volg. — Zie ook de grafieken van de buitentekst figuur 13.

(24) Deze kaart verscheen reeds in kleurendruk als blad 8 in de *Atlas van de Nationale Survey*.

(25) N.I.S. — *Loop van de bevolking per gemeente* : jaren 1955, 1956, 1957.

1947

GEBORTE, STERFTE, VREEMDELINGEN.

Figuur 4. — Aantal personen, die ten minste 65 jaar oud zijn, per 100 inwoners in 1947.
Verdeling per gemeente.

Verder is gemakkelijk vast te stellen, dat de uitbreiding van de plattelandsstrook met lage geboortecijfers — van 10 à 14 ‰ en zelfs van 0 à 9 ‰ — het Waals gedeelte dekt van de leemzone van Noord-Henegouwen, Waals-Brabant en Haspengouw, t.t.z. landbouwgebieden waar denataliteit en uitgesproken veroudering heersen (*zie fig. 4*) (26).

Men merke ten slotte, dat de in 1947 sporadisch voorkomende hoge geboortecijfers — van 20 tot 24 ‰ — steeds meer uitbreiding nemen in de Ardennen, zoals trouwens ook in Vlaanderen.

Wanneer men op regionaal gebied de toestand wat nauwkeuriger gaat beschouwen, dan ziet men, dat het aantal gemeenten met deze groep van geboortecijfers (20 à 24 ‰) in West-Vlaanderen, meer dan in Oost-Vlaanderen, in dusdanige mate gegroeid is, dat er werkelijke streekjes zijn ontstaan, zowel in het zuiden als in het centrum en het oosten van de provincie, zowel in Binnen-Vlaanderen als in de Polderstreek.

Zelfde vaststelling — hoewel in mindere mate in Oost-Vlaanderen — in het Land van Waas en in de Denderstreek. Daarentegen vertonen de Gentse streek en het Meetjesland (arrondissement Eeklo) eerder een neiging tot geboortedaling, vooral in de buurt van de Nederlands-Belgische grens.

In de Kempen is de toestand niet meer zoals in 1947. Hoewel deze streek in het algemeen, nog steeds als het « laatste bolwerk » van de hoge geboortecijfers kan worden beschouwd, valt toch niet te ontkennen, dat die in dalende lijn gaan, daar ze van de categorie 30 à 34 ‰ tot die van 25 à 29 ‰ teruglopen en hier en daar zelfs tot die van 20 à 24 ‰. M.a.w. zelfs hier wordt de toestand stilaan erger, wat niet belet, dat ze nog steeds zeer gunstig blijft, vooral in de Limburgse Kempen (arrondissementen Maaseik en Hasselt), waar nu en dan zelfs zekere gemeenten — vooral in de mijnstreek — overgaan tot een hogere categorie dan die, welke er in 1947 voorkwam. Wanneer men de grenzen der Kempen overschrijdt, stelt men een neiging tot vermeerdering vast in Limburgs-Haspengouw en in het Hageland, daarentegen in het algemeen eerder een daling in de Verbeterde Kempen (Rupelstreek) en in de Antwerpse streek.

In Brabant vertoont het Waals gedeelte, zoals reeds gezegd, een dalende beweging; dit is ook het geval, en zelfs nog meer, in de Brusselse agglomeratie, waar de lage cijfers van de centraal gelegen gemeenten zich nu over de ganse agglomeratie uitgebreid hebben. Daarentegen is er eerder stijging te bespeuren in de Denderstreek en in de buitenzone naar de Kempen toe.

In de provincie Luik moet bij het Haspengouwse gedeelte, waar de geboortedaling zich verscherpt, een zeker aantal gemeenten gevoegd worden gelegen in de Ourthe- en Amblèvevalleien. Maar wat het meest opvalt is de steiging, die men ontwaart in de Hoge Luikse Ardennen en in het Land van Herve.

Henegouwen is, zoals we reeds aantoonde, nog meer aangetast in zijn lemige plattelandsgebieden, zowel ten zuiden als ten noorden van het Kolenbekken (behalve in de streek van Thuin, waar vermeerdering voorkomt). Inderdaad, in het Doornikse, de streken van Aat en Zinnik, alsook in het Haut-Pays (ten zuiden van de Borinage) valt een sterke dalende neiging waar te nemen. In deze mijn- en industriezones vertonen slechts enkele gemeenten van het Land van Charleroi en van het Beneden-Samberggebied stijgende geboortecijfers.

In het Naamse moet het Haspengouwse gedeelte ten noorden van Namen ten minste gedeeltelijk gehecht worden aan Luiks-Haspengouw met zijn neergedrukte geboortecijfers. Elders heerst de merkwaardige, bovenvermelde verbreding der geboortecijfers in Hoog-België,

---

(26) Ontleend aan O. TULIPPE, *op. cit.*, fig. 12. Voor verder bijzonderheden, zie ook blz. 24-31 van dezelfde publicatie.

t.w. breed uitspreiden der zones met middelbare geboorteklassen en getaltoename en groepering der gemeenten met hoge cijfers : een beeld, dat vooral optreedt in het Veen van Tussen-Samber-en-Maas, in een strook een weinig ten noorden van Philippeville en in de zuidelijke zoom van de gebieden met Condruische kenmerken.

Een gelijkaardig uitzicht vertoont Luxemburg, zowel in de Ardennen als in de Famenne, en zelfs — maar op beperkte schaal — in Neder-Luxemburg (of Belgisch-Lotharingen). Maar het feit kan vooral waargenomen worden in de centrale Ardennen en in het zuidelijk deel van het gebied van Eupen-Malmedy.

Tot besluit kunnen we zeggen, dat zich sedert 1947 een zekere gelijkmatige verdeling der geboortecijfers over de verscheidene streken van ons land heeft voorgedaan, vooral wat betreft de om het gemiddelde schommelende klassen en de onmiddellijk hogere, en dit in zekere mate, ten koste van de klassen der zeer hoge cijfers (27).

* * *

GEBORTEN IN 1880 EN 1955-1957.

Bij traditie steunt de geografische uitdrukking van het geboorteverstrijken op de verspreiding van de geboortecijfers en slechts zelden op de verbreiding van de absolute getallen. Zonder twijfel is het geboortecijfer een uiterst belangwekkend gegeven, daar het als maatstaf kan dienen van de vitaliteit van een bevolking. Maar dit belet niet, dat het geboortecijfer in menig opzicht een grote waarde bezit, o.a. voor de studie der voorspellingen op het gebied van de bevolking in het algemeen, van de arbeidskrachten en de schooljeugd in het bijzonder.

Het leek dan ook interessant de gegevens in kaart te brengen per gemeente, ten einde het aldus bekomen kaartenmateriaal te vergelijken met de geboortekaarten van de *Atlas van België*. De bewerking werd met opzet beperkt tot het jaar 1880 en tot de periode 1955-1957. Voor het opmaken van de kaart van 1880, werd het voldoende geoordeeld de statistieken van slechts één enkel jaar te gebruiken (*zie fig. 5*), ondanks het gevaar daaraan verbonden, terwijl het gemiddelde der drie jaren 1955, 1956 en 1957 ter hulp werd geroepen voor het vervaardigen van de tweede kaart (*zie fig. 6*) (28). Zoals voor blad 25 van de *Atlas van België*, betreffen in de twee gevallen de statistieken de werkelijke bevolking, dus die welke geteld werd in de gemeenten van de wettelijke woonplaats der ouders.

Uit de vergelijking van deze geboortekaarten met de overeenkomstige kaarten van de *Atlas*, gegrond op de geboortecijfers, blijkt duidelijk, dat men met twee zeer onderscheiden geografische uitdrukkingen te doen heeft, die een eigen verklaring vorderen. Inderdaad, het was te voorzien, dat de zwakke geboortecijfers van de kaarten van de *Atlas* in menig geval kunnen overeenkomen met hoge geboorteaantallen, een feit, dat de toekomst hoopvol doet schijnen op het gebied van leeftijdsstructuur en demografische mogelijkheden.

Dit alles zet ons aan hier niet langer in te gaan op de vergelijking van deze twee kaartentypen, integendeel liever te trachten de kaarten 5 en 6 te interpreteren die de verspreiding van de geboorten per gemeente aangeven (29).

(27) Dit is zó waar, dat we het niet nodig hebben geacht op de kaart van 1955-1957 de klasse van meer dan 35 ‰ voor te stellen, aangezien slechts vier gemeenten dit geval nog vertonen, gemeenten trouwens met een zeer geringe bevolking, zodat de wet der grote getallen er niet van toepassing is, zelfs indien in de berekening de cijfers van drie opeenvolgende jaren worden in aanmerking genomen.

(28) De kaarten van figuren 5 en 6 werden in kleurendruk weergegeven op bladen 65 en 66 van de *Atlas van de Nationale Survey*.

(29) De toegepaste methode is de volgende : voor elke gemeente wordt het aantal geboorten door een cirkel aangeduid, waarvan het middelpunt overeenkomt met de hoofdplaats van deze gemeente; de doorsnede is proportioneel met het aantal geboorten, en de waarden, in klassen onderverdeeld, kunnen van de legende der kaarten worden afgelezen.

In 1880 is het aantal geboorten overal aanzienlijk. Zeldzaam zijn de gemeenten, die tot de laagste drie klassen behoren, t.w. van 0 tot 15 geboorten. In alle steden en gemeenten, die een zeker belang hebben, is het geboortetal steeds zeer groot en in zekere gevallen overtreft het zelfs 6.000 (Antwerpen : 6.628; Brussel : 5.188; Gent : 4.454; Luik : 3.711). De gemeenten van de industriezone van Hene-Samber-Maas staan ook op de eerste plaats. Een gunstig beeld vertoont insgelijks het Vlaamse land, zelfs in de gemeenten met laag geboortecijfer. Hetzelfde geldt voor de Waalse gemeenten, maar met ietwat geringere getallen dan in het Vlaamse deel van het land. De Kempen tonen, ondanks hoge geboortecijfers, nog geen spoor van de huidige demografische ontwikkeling.

Voor de periode 1955-1957 is het jaarlijkse gemiddelde van het aantal geboorten in het Rijk 150.456, d.i. over de 20.000 geboorten minder dan in 1880. Dit is tot uiting gekomen op de kaart door een algemene proportionele verkorting van de doormeters der cirkels. Daarentegen blijkt uit de kaart een gans andere verbreiding dan in 1880. Inderdaad, hoewel het aantal geboorten hoog is gebleven in de Vlaamse gebieden, behalve ditmaal in de arrondissementen Dendermonde, Aalst, Sint-Niklaas-Waas, Veurne en Diksmuide, bemerkt met toch, dat dit aantal in Wallonië over het algemeen minder hoog is dan in 1880, wat in overeenstemming is met de demografische toestand van dit deel van het land. Meer bepaald hebben opvallende veranderingen zich voorgedaan in de grote steden en in de stedelijke agglomeraties, alsook in de gemeenten, die een industrieel karakter hebben aangenomen.

Vooreerst is het totaal aantal geboorten sterk teruggedaan in de vier grote steden des lands, zoals blijkt uit onderstaande tabel.

	1880	1955-1957	Percents- gewijze vermindering
Antwerpen	6.628	3.591	46
Brussel	5.229	2.036	61
Gent	4.454	2.249	50
Luik	3.711	2.075	44

De vermindering heeft ook de agglomeraties van deze vier steden aangetast, maar in geringere mate, te oordelen naar de volgende cijfers :

	1880	1955-1957	Percents- gewijze vermindering
Brusselse agglomeratie	13.969	12.423	11
Antwerpse agglomeratie	8.812	8.027	9
Luikse agglomeratie	7.147	5.451	24
Gentse agglomeratie	5.425	3.232	40

Maar deze cijfers leveren het bewijs, dat de voorsteden van deze agglomeraties ertoe hebben bijgedragen, het belangrijk tekort van de centraal gelegen grote steden te vergoeden door vermeerdering van het aantal geboorten. Anders gezegd, de vermindering van het aantal geboorten in de vier grote steden kwam de voorsteden ten goede, in overeenstemming met het bekende verschijnsel van de City-Bildung (trek van de bevolking van het centrum van een conurbatie naar de voorsteden en de buitenwijken).

Gans anders is de toestand in de gemeenten, die in de loop van de XIX^{de} eeuw, en zelfs in de XX^{ste} eeuw, een industrieel of stedelijk karakter verkregen hebben. Deze gemeenten schijnen volstrekt niet meegesleept te zijn geworden in de algemene stroom van de geboortevermindering der grote steden en stedelijke agglomeraties. Integendeel, ze hebben een duidelijke, en soms zelfs zeer aanzienlijke geboorte-acres geboekt, getuige de hieronder afgedrukte statistieken, die betrekking hebben op enkele gemeenten, meestal gekozen in de twee grote Belgische mijn- en industriebekkens.

	1880	1910	1955-1957	Percentsgewijze toeneming (1880, 1955-1957)
Châtelineau	274	334	386	40,8
Farciennes	162	254	207	27,7
Fontaine-l'Evêque	122	128	146	19,6
Manage	36	70	63	75
Marcinelle	333	346	419	25,8
Montigny-le-Tilleul	66	63	115	74,2
Flénu	113	137	156	38
Ghlin	117	112	131	11,9
Nimy	51	61	54	5,8
Quiévrain	72	64	79	9,7
Alleur	29	41	60	106,8
Angleur	150	197	182	21,3
Ans	175	202	222	26,8
Genk	70	108	1.291	1.744
Hasselt	449	484	747	66
Beringen	49	71	99	102
Lommel	102	330	452	343
Maaseik	136	138	190	40
Eisden	24	39	180	650
Tongeren	245	291	293	20
Turnhout	620	710	732	18
Geel	364	560	591	62

Zonder twijfel komen in deze gemeenten niet noodzakelijkerwijze hoge geboortecijfers voor; ze kunnen zelfs zeer laag zijn en sedert 1880 een inkrimping aanwijzen. Maar omdat de bevolking er steeds groeit, blijft het aantal geboorten aanzienlijk en het overtreft zelfs in zekere gevallen de in 1880 waargenomen toestand. In feite, hebben de jonge huisgezinnen er zich steeds in grote getale gevestigd en deze beweging houdt steeds aan: zelfs indien de huwelijksvruchtbaarheid niet zeer groot is, dan verzekeren deze jonge echtparen toch op bestendige wijze een groot aantal geboorten.

De toestand is bijgevolg hier gans verschillend van die in de grote steden en stedelijke agglomeraties waarover hierboven sprake was.

Thans moeten de gemeenten nog beschouwd worden, waar de geboortevermindering tussen 1880 en 1957 op duidelijke manier optreedt. Dit is het geval in de gebieden, waar de bevolking afneemt, zoals in de arrondissementen Ieper, Aat, Zinnik, Borgworm, Hoei en in het algemeen ook ten zuiden van het Samber-en-Maasdal.

Meer in het bijzonder zijn er plattelandsgemeenten, die, hoewel ze over een hoog geboortecijfer beschikken, toch, wegens hun ontvolking, een geboortedaling vertonen. Een bewijs

daarvan leveren vele Ardense gemeenten, die een hoog geboortecijfer hebben behouden, maar die van 1880 tot heden een soms belangrijke afneming van het aantal geboorten hebben gekend. Er zijn echter nog andere landbouwgebieden, waar hetzelfde verschijnsel kan worden waargenomen, zoals uit de volgende statistische gegevens blijkt :

	1880	1910	1955-1957	Perctsgewijze vermindering (1880, 1955-1957)
Beselare	97	97	43	55,7
Boezinge	68	46	38	44,1
Elverdinge	56	55	35	37,5
Geluwe	117	164	104	11,1
Poperinge	375	269	225	40
Wijtschate	103	70	44	57,3
Alveringem	125	72	33	73,6
Pervijze	49	46	22	55,1
Bever	46	58	38	17,4
Kruishoutem	158	196	71	55,1
Etikhove	60	55	32	46,7
Beauvechain	62	24	25	59,7
Chastre-Villeroux-Blanmont	47	26	26	44,7
Grez-Doiceau	63	63	39	38,1
Bovigny	44	49	21	52,3
Grand-Halleux	42	28	19	54,8
Nives	33	13	8	75,8
Tailles	15	11	4	73,4
Assenois	34	19	15	55,9

Dergelijke gemeenten zijn de reservoirs waaruit de in demografische expansie zijnde stads- en industrie centra de jonge gezinnen ontvangen, die alhier een hoog aantal geboorten verzekeren. Maar deze verzorgingsfunctie kan niet eeuwig duren : inderdaad, daar de ontvolking zich steeds verder doorzet, moet er vroeg of laat in dit proces een stilstand intreden, wat onvermijdelijk een terugslag moet hebben op het geboorteaantal in de stads- en industrie centra, die tot dan toe uit de bijdragen der jonge, vruchtbare gezinnen voordeel hadden getrokken.

Uit het voorgaande kan met het besluit trekken, dat voor een nauwkeurige analyse en een volledige verklaring van het geboorteverwijnsel, de gewone verdelingskaarten der geboortecijfers — zoals die op blad 25 van de *Atlas van België* — niet alleen kunnen volstaan. Indien men tot de kern van dit ingewikkeld probleem wil doordringen, dan blijkt wel uit deze commentaar, dat men daarenboven kaarten moet opmaken, die de verbreiding van het aantal geboorten weergeven.

* * *

INVLOED VAN DE AANWEZIGHEID DER VREEMDELINGEN OP HET GEBOORTECIJFER.

Naar de gegevens van onderstaande Tabel IV, betreffende de evolutie tussen 1947 en 1957 van de geboortecijfers per provincie en per taalgewest, kan men de volgende gevolgtrekking maken : zelfs indien de Waalse provincies, van 1947 tot 1954, cijfers aanwijzen, die lager zijn dan die van 1947, dan vertonen deze cijfers toch op duidelijke wijze een strekking tot een verbetering van de toestand van 1954 tot 1957. Ons doel is hier na te gaan in welke mate de invloed van de aanwezigheid van de vreemdelingen zich heeft doen gelden op deze recente evolutie der geboortecijfers.

TABEL IV. — Evolutie der geboortecijfers per provincie (30).

	1947	1954	1955	1956	1957
Antwerpen	18,22	18,15	18,24	18,21	18,30
Brabant	14,83	14,16	14,40	14,45	14,67
West-Vlaanderen	18,79	18,08	18,29	18,53	18,13
Oost-Vlaanderen	17,67	16,75	16,86	16,76	16,96
Henegouwen	16,14	15,86	15,55	15,75	15,73
Luik	14,94	14,86	14,43	14,51	15,01
Limburg	24,01	25,22	24,85	24,39	24,75
Luxemburg	18,73	17,83	17,11	17,23	17,30
Namen	18	16,73	16,56	16,89	16,46
<i>Per taalstreek (31).</i>					
Vlaamse taalstreek	18,84	18,49	18,60	18,56	18,62
Waalse taalstreek	15,80	15,65	15,35	15,50	15,58
Arrondissement Brussel	13,90	13,47	13,58	13,68	14,01

Hoewel voor het ganse land het aantal vreemdelingen vrij gering is (434.976 in 1956), is dit aantal toch betrekkelijk hoger in de provincies Luik en Henegouwen alsook in Limburg, waar vele vreemde werkkrachten door de industrie worden aangetrokken. Niettemin moeten we de zaak uit een algemeen nationaal standpunt beschouwen en eerst per taalgebied.

Op grond van de Telling der Vreemdelingen op 1 november 1954 en rekening houdend met de vestigings- en geboorteoverschotten, ziet de verdeling der werkelijke bevolking in vreemdelingen en autochtone of oorspronkelijke bevolking voor de jaren 1954 à 1956 er uit als volgt (*Tabel V*).

TABEL V.

	<i>Vreemde bevolking</i>		
	<i>op 31-12-54</i>	<i>op 31-12-55</i>	<i>op 31-12-56</i>
Vlaamse taalstreek	86.118	92.771	98.143
Waalse taalstreek	236.602	254.376	272.797
Arrondissement Brussel	58.536	60.891	64.036
Het Rijk	381.256	408.038	434.976
	<i>Oorspronkelijke bevolking</i>		
Vlaamse taalstreek	4.390.311	4.415.071	4.442.665
Waalse taalstreek	2.775.605	2.771.866	2.766.022
Arrondissement Brussel	1.293.532	1.301.271	1.307.780
Het Rijk	8.459.448	8.488.208	8.516.467

(30) Er « dient rekening gehouden met het feit dat vóór 1948 bij het bepalen der bevolkingsbeweging alleen werd rekening gehouden met de in de bevolkingsregisters ingeschreven bevolking, terwijl van het jaar 1948 af eveneens de beweging der in de vreemdelingenregisters ingeschreven bevolking wordt in acht genomen. Welnu, de invloed van deze vreemdelingenbevolking deed zich vooral sinds 1946 gevoelen ». (N.I.S., *Statistisch Bulletin*, 36^e jg., N° 4, april 1950, blz. 694).

(31) Zie ook de grafieken van de buitentekstfiguur 13.

Voor dezelfde jaren en dezelfde taalgebieden geven de berekeningen der geboorten naar de nationaliteit van de vader de volgende uitslagen (*Tabel VI*).

TABEL VI. — Geboorten naar de nationaliteit van de vader (32).

	Geboorten					
	Totale	%	Belgische	%	Vreemde	%
1954						
Vlaamse taalstreek	82.608	56,0	80.409	54,6	2.199	1,4
Waalse taalstreek	46.645	31,6	40.283	27,3	6.362	4,3
Arrondissement Brussel	18.018	12,4	17.205	11,7	813	0,7
Het Rijk	147.271	100	137.897	93,6	9.374	6,4
1955						
Vlaamse taalstreek	83.443	56,4	81.316	54,9	2.127	1,5
Waalse taalstreek	46.013	31,1	39.830	26,9	6.183	4,2
Arrondissement Brussel	18.407	12,5	17.594	12,0	813	0,5
Het Rijk	147.863	100	138.740	93,8	9.123	6,2
1956						
Vlaamse taalstreek	83.705	56,2	81.584	54,7	2.121	1,5
Waalse taalstreek	46.483	31,2	39.906	26,8	6.577	4,4
Arrondissement Brussel	18.711	12,6	17.911	12,1	800	0,5
Het Rijk	148.899	100	139.401	93,6	9.498	6,4

Uit de gegevens van deze Tabel kan men het volgende opmaken : enerzijds vertegenwoordigen de geboorten van kinderen uit vreemde ouders slechts even meer dan 6 % van het totaal aantal geboorten in het Rijk; anderzijds is hun aantal gering in het Vlaamse land en in het arrondissement Brussel, terwijl in Wallonië hun percent van 1954 tot 1956 vermeerderd (4,3 %, 4,2 %, 4,4 %), niettegenstaande het algemene percentage der geboorten er afneemt.

(32) Het gaat hier om de feitelijke geboorten, de doodgeborenen niet inbegrepen. Over de werkelijke geboorten, naar de nationaliteit van de vader, bezit men geen gegevens.

Men kan zich afvragen of men dergelijke vaststellingen kan maken bij het beschouwen van de geboortecijfers. Deze zien er uit als volgt (zie Tabel VII).

TABEL VII (33).

	<i>Geboortecijfer van de totale bevolking in ‰</i>	<i>Geboortecijfer van de Belgische oorspronkelijke bevolking in ‰</i>	<i>Geboortecijfer van de vreemde bevolking in ‰</i>
1954			
Vlaamse taalstreek	18,45	18,31	25,53
Waalse taalstreek	15,48	14,51	26,88
Arrondissement Brussel	13,32	13,30	13,88
Het Rijk	16,62	16,30	24,58
1955			
Vlaamse taalstreek	18,51	18,41	22,92
Waalse taalstreek	15,20	14,36	24,30
Arrondissement Brussel	13,51	13,52	13,35
Het Rijk	16,62	16,34	21,83
1956			
Vlaamse taalstreek	18,43	18,36	21,61
Vlaamse taalstreek	15,29	14,42	24,10
Arrondissement Brussel	13,63	13,69	12,49
Het Rijk	16,63	16,36	21,83

Deze Tabel laat ons toe enkele interessante opmerkingen te maken.

De vreemde geboorten hebben, alles bij mekaar, maar weinig invloed op het algemeen geboortecijfer voor het Rijk. Inderdaad, voor de jaren 1954, 1955 en 1956 zijn de algemene geboortecijfers slechts 0,32, 0,28 en 0,27 % hoger dan de geboortecijfers voor de oorspronkelijke bevolking. De meest uitgesproken verschillen komen voor in Wallonië : 0,97, 0,84 en 0,87, terwijl in het Vlaamse land de oorspronkelijke bevolking nagenoeg alleen tot de vorming van het algemene geboortecijfer bijdraagt. Er valt op te merken, dat, uitgenomen voor 1954, de vreemdelingen in het arrondissement Brussel een lager geboortecijfer hebben dan de autochtone bevolking.

We zetten ons onderzoek dieper door en stellen ons thans voor de invloed der vreemdelingen, indien mogelijk, in cijfers uit te drukken en na te gaan in welke provincies zij zich het meest doet gelden.

Te dien einde behoort men eerst de vreemde bevolking te beschouwen berekend op 31 decembre 1956 en waarvan de verdeling het onderwerp uitmaakt van onderstaande Tabel VIII.

(33) De verschillen, die men waarneemt tussen de geboortecijfers van de totale bevolking per taalgewest zoals weergegeven in tabellen IV en VII vloeien hieruit voort, dat ze in tabel IV terugslaan op de werkelijke geboorten en in tabel VII op de feitelijke geboorten, waarmee alleen rekening gehouden werd bij de tellingen gebaseerd op de nationaliteit van de vader.

TABEL VIII. — Vreemde bevolking berekend op 31 december 1956.

	<i>Vreemde bevolking</i>	<i>Op een totale bevolking van :</i>	<i>Percentage</i>
Henegouwen	159.136	1.265.937	12,57
Luik	88.875	998.561	8,90
Luxemburg	6.169	216.198	2,85
Namen	13.402	365.709	3,66
Arrondissement Nijvel	5.215	192.414	2,71
Waalse taalstreek	272.797	3.038.819	8,97
Arrondissement Brussel	64.036	1.371.816	4,66
Antwerpen	36.567	1.376.113	2,65
West-Vlaanderen	11.073	1.038.047	1,06
Oost-Vlaanderen	10.558	1.253.208	0,84
Limburg	36.964	535.782	6,89
Arrondissement Leuven	2.981	337.658	0,88
Vlaamse taalstreek	98.143	4.540.808	2,16
Het Rijk	434.976	8.951.443	4,85

De gegevens van deze Tabel bevestigen, dat de vreemde bevolking betrekkelijk het talrijkst is in de provincies Henegouwen, Luik en Limburg.

Zichier thans, voor deze drie provincies, het aantal geboorten en de geboortecijfers resp. voor de totale bevolking, voor de vreemdelingen en voor de Belgen (*Tabel IX*).

TABEL IX.

	<i>Totale bevolking</i>	<i>Totaal aantal geboorten</i>	<i>Algemene geboortecijfers</i>	<i>Berekend aantal vreemdelingen</i>	<i>Vreemde geboorten</i>	<i>Vreemde geboortecijfers</i>	<i>Oorspronkelijke bevolking</i>	<i>Belgische geboorten</i>	<i>Belgische geboortecijfers</i>
1954									
Henegouwen	1.253.558	19.700	15,7	135.568	3.825	28,2	1.117.990	15.875	14,1
Luik	989.668	14.481	14,6	78.904	2.048	25,9	910.764	12.433	13,6
Limburg	517.561	12.979	25	31.002	1.084	34,9	486.559	11.895	24,4
1955									
Henegouwen	1.261.125	19.444	15,4	148.384	3.789	25,5	1.112.741	15.655	14
Luik	994.185	14.208	14,2	82.805	1.949	23,5	911.380	12.259	13,4
Limburg	528.123	13.053	24,7	35.046	1.099	31,3	493.077	11.954	24,2
1956									
Henegouwen	1.265.937	19.753	15,6	159.136	4.113	25,8	1.106.801	15.640	14,1
Luik	998.561	14.284	14,3	88.875	1.987	22,3	909.686	12.297	13,5
Limburg	535.782	12.985	24,2	36.964	1.089	29,4	498.818	11.896	23,8

Uit bovenstaande cijfers kan men vooreerst opmaken, dat het aantal geboorten uit vreemde ouders gesproken nagenoeg 20 % bereikt van het totaal aantal geboorten in Henegouwen, bijna 14 % in de provincie Luik en ongeveer 8 % in Limburg.

Wat de geboortecijfers der vreemdelingen betreft, deze brengen er het hunne toe bij om de daling der algemene geboortecijfers der bevolking te beperken.

Maar anderzijds dient opgemerkt, dat in Limburg de oorspronkelijke bevolking gestegen is tussen 1954 en 1956, maar dat ze daarentegen voor dezelfde periode verminderde in Henegouwen en in de provincie Luik.

Dit is een aansporing om de natuurlijke bevolkingstoename per provincie na te gaan, eerst voor de totale bevolking en vervolgens voor de oorspronkelijke (*Tabellen X en XI*).

TABEL X. — **Natuurlijke toename van de totale bevolking.**

	1954	1955	1956
Henegouwen	+ 1.812	+ 1.044	+ 1.587
Luik	+ 753	+ 559	+ 184
Luxemburg	+ 1.174	+ 940	+ 888
Namen	+ 996	+ 779	+ 1.096
Arrondissement Nijvel	— 12	+ 9	+ 154
Waalse taalstreek	+ 4.723	+ 3.331	+ 3.909
Arrondissement Brussel	+ 1.865	+ 1.857	+ 1.809
Antwerpen	+ 11.074	+ 10.349	+ 10.802
West-Vlaanderen	+ 7.885	+ 7.500	+ 8.278
Oost-Vlaanderen	+ 6.493	+ 6.095	+ 6.165
Limburg	+ 8.904	+ 8.925	+ 8.830
Arrondissement Leuven	+ 2.389	+ 2.425	+ 2.372
Vlaamse taalstreek	+ 36.745	+ 35.294	+ 36.447
Het Rijk	+ 43.333	+ 40.482	+ 42.165

Indien men aldus de natuurlijke groei van de totale bevolking in ogenschouw neemt, dan schijnt de demografische toestand overal gunstig; inderdaad, men kan in iedere provincie een positief overschot waarnemen, hoewel in tamelijk beperkte mate in Wallonië.

Maar indien men slechts rekening houdt met de autochtone bevolking, dan laten de zaken wat meer te wensen over, zoals blijkt uit de volgende statistieken (*Tabel XI*).

TABEL XI. — **Natuurlijke groei van de oorspronkelijke bevolking.**

	1954	1955	1956
Henegouwen	— 1.200	— 1.941	— 1.488
Luik	— 814	— 878	— 1.348
Luxemburg	+ 1.123	+ 894	+ 849
Namen	+ 789	+ 611	+ 912
Arrondissement Nijvel	— 72	— 50	+ 1.011
Waalse taalstreek	— 174	— 1.364	— 971
Arrondissement Brussel	+ 1.579	+ 1.579	+ 1.536
Antwerpen	+ 10.725	+ 10.049	+ 10.523
West-Vlaanderen	+ 7.774	+ 7.416	+ 8.179
Oost-Vlaanderen	+ 6.372	+ 6.030	+ 6.070
Limburg	+ 8.006	+ 7.980	+ 7.916
Arrondissement Leuven	+ 2.377	+ 2.407	+ 2.345
Vlaamse taalstreek	+ 35.254	+ 33.882	+ 35.033
Het Rijk	+ 36.659	+ 34.097	+ 35.598

Inderdaad, indien het Vlaamse land en het arrondissement Brussel positieve overschotten boeken, dan vertoont Wallonië integendeel een negatief saldo met zelfs een zekere neiging tot toeneming van het deficiet. Nochtans dient opgemerkt, dat de provincies Namen en Luxemburg niet in dit geval verkeren. Waaruit men het besluit kan trekken, dat het de provincies Henegouwen en Luik zijn, die de grootste verantwoordelijkheid dragen voor de verergering van de demografische toestand in het Waalse gebied, daar hun verliezen aanzienlijk zijn (34).

Hoe het ook zij, de geboorten bij de vreemde bevolking bevorderen de neiging tot een demografisch evenwicht in het Waalse gedeelte van ons land, maar tengevolge van het laag geboortecijfer van de Belgische bevolking blijft de balans een negatieve waarde aanduiden.

Inderdaad, de natuurlijke groei van de oorspronkelijke bevolking voor de jaren 1954 à 1956 ziet er uit als volgt (Tabel XII) :

TABEL XII. — **Cijfers van de natuurlijke groei van de oorspronkelijke bevolking.**

	1954			1955			1956		
	Geboorte-cijfers	Sterfte-cijfers	Cijfers van de natuurlijke groei	Geboorte-cijfers	Sterfte-cijfers	Cijfers van de natuurlijke groei	Geboorte-cijfers	Sterfte-cijfers	Cijfers van de natuurlijke groei
Vlaamse taalstreek	18,31	10,42	+ 7,42	18,41	10,90	+ 7,51	18,36	10,75	+ 7,61
Waalse taalstreek	14,51	14,69	— 0,18	14,36	14,97	— 0,61	14,42	15	— 0,58
Arrondissement Brussel	13,30	12,14	+ 1,16	13,52	12,56	+ 0,96	13,69	12,65	+ 0,96
Het Rijk	16,30	12,08	+ 4,22	16,34	12,48	+ 3,86	16,36	12,42	+ 3,84

(34) Voor meer bijzonderheden over de provincie Henegouwen raadplege men de volgende publicatie, verschenen na het opstellen van deze toelichting : M. DRECHSEL. — *L'étude des problèmes démographiques en Hainaut*. Le Hainaut Economique, novembre 1959, blz. 10-79.

De demografische achteruitgang is vooral sterk afgetekend in de twee Waalse provincies, waar zich talrijke vreemdelingen hebben gevestigd. Dit staat duidelijk aangegeven in de hiernavolgende tabel (*Tabel XIII*).

TABEL XIII. — Cijfers van de natuurlijke groei van de oorspronkelijke bevolking.

	Geboortecijfers	Sterftcijfers	Cijfers van de natuurlijke groei
		1954	
Henegouwen	14,1	15,4	— 1,3
Luik	13,6	14,5	— 0,9
		1955	
Henegouwen	14	15,9	— 1,9
Luik	13,4	14,4	— 1
		1956	
Henegouwen	14,1	15,6	— 1,5
Luik	13,5	15	— 1,5

Samenvattend kan men zeggen, dat de voorgaande overwegingen de thans algemeen aangenomen opvatting bevestigen, volgens welke de aanwezigheid van de vreemdelingen zich van demografisch standpunt uit openbaart door een aantal gunstige kenmerken, t.w. merkelijke verbetering van de leeftijdsstructuur, verjonging van de bevolking en, dientengevolge, vermindering van de veroudering, dit alles dank zij een toeneming van de nataliteit (35), als gevolg van de bijdragen van jonge elementen met hoge geboorte- en huwelijksvruchtbaarheidscijfers.

Daaruit zou men licht kunnen besluiten, dat in de aanwezigheid van deze elementen een oplossing zou kunnen worden gevonden voor het dramatische probleem van de ontvolking der Waalse provincies. Maar deze kwestie dient grondiger onderzocht te worden, vooraleer men dusdanige gevolgtrekkingen kan maken.

Wezenlijk zijn er twee soorten vreemdelingen, t.w. zij die gekomen zijn met het voornemen zich bij ons voor goed te vestigen en zij, die, na een min of meer kort verblijf, naar hun geboorteland terugkeren.

De eerste groep vreemdelingen is, uit demografisch standpunt, de enige, die werkelijk van belang is (36). Vandaar het nut er het juiste aantal van vast te stellen, wat mogelijk is gezien het bestaan van twee tellingen, die toelaten een onderscheid te maken op grond van het zo even vermelde criterium.

De vreemde bevolking in België wordt inderdaad, ofwel definitief ingeschreven in de bevolkingsregisters na onderzoek door de bevoegde diensten van het Ministerie van Binnenlandse Zaken, ofwel eenvoudigweg vermeld in de vreemdelingenregisters.

Met behulp van de Telling der Vreemdelingen op 1 november 1954 en rekening gehouden met de cijfers, die betrekking hebben op de bewegingen van de burgerlijke stand, is het mogelijk voor ieder der twee categorieën van vreemdelingen het geboortecijfer te berekenen voor de periode 1954-1956 (*zie Tabel XIV*).

(35) J. SPORCK. — *Evolution de la structure par âge et par sexe de la population belge et étrangère de 1947 à 1957 dans les communes de Flémalle-Haute et Vottem*. Bull. du Centre d'Etudes et de Doc. sociales de la Prov. de Liège, 13e jg., N° 2, februari 1959, blz. 74.

(36) Vandaar, dat men er niet voor teruggedeinsd is aan te raden te zorgen voor « het behoud en de assimilatie van deze vreemde bevolking, door haar werkgelegenheid en behoorlijke huisvesting te verschaffen, rekening houdend met de vraagstukken, die betrekking hebben op de opvoeding der kinderen ». (J. SPORCK, *op. cit.*, blz. 74).

TABEL XIV.

	<i>Totale vreemde bevolking</i>			<i>In de bevolkingsregisters ingeschreven vreemde bevolking</i>			<i>In de vreemdelingenregisters ingeschreven vreemde bevolking</i>		
	<i>Bevolking</i>	<i>Geboorten</i>	<i>Cijfers</i>	<i>Bevolking</i>	<i>Geboorten</i>	<i>Cijfers</i>	<i>Bevolking</i>	<i>Geboorten</i>	<i>Cijfers</i>
1954									
Waalse taalstreek	236.602	6.362	26,88	122.079	2.236	18,31	114.523	4.126	36,02
Arr. Brussel	58.536	813	13,88	43.225	449	10,38	15.311	364	23,77
Vlaamse taalstreek	86.118	2.199	25,53	53.639	1.035	19,29	32.479	1.164	35,83
Het Rijk	381.256	9.374	24,58	218.943	3.720	16,99	162.313	5.654	34,83
1955									
Waalse taalstreek	254.376	6.183	24,30	130.244	2.423	18,60	124.132	3.760	30,29
Arr. Brussel	60.891	813	13,35	45.561	462	10,14	15.330	351	22,89
Vlaamse taalstreek	92.771	2.127	22,92	57.983	1.033	17,81	34.788	1.094	31,44
Het Rijk	408.038	9.123	21,83	233.788	3.918	16,75	174.250	5.205	29,87
1956									
Waalse taalstreek	272.797	6.577	24,10	141.853	2.601	18,33	130.944	3.976	30,36
Arr. Brussel	64.036	800	12,49	47.492	473	9,95	16.544	327	19,76
Vlaamse taalstreek	98.143	2.121	21,61	62.549	948	15,15	35.594	1.173	32,95
Het Rijk	434.976	9.498	21,83	251.894	4.022	15,96	183.082	5.476	29,91

De gegevens van deze Tabel zijn veelbetekenend. In een land zoals België, dat reeds sedert lang de vreemde immigranten gastvrij onthaalt (reeds 254.547 vreemdelingen in 1910 tegen 434.976 in 1956), zijn de inwijkelingen voor meer dan 50 % ingeschreven in de bevolkingsregisters. Dit is waar voor nagenoeg alle provincies, maar niettemin in veel mindere mate voor de steenkolenprovincies van Henegouwen, Luik en Limburg, waar het getal van in de vreemdelingenregisters ingeschreven vreemdelingen een neiging vertoont het aantal vreemdelingen van de andere categoriën te bereiken en zelfs te overtreffen (Henegouwen : $\pm$ 80.000 op 150.000; Luik : $\pm$ 38.000 op 84.000; Limburg : 19.000 op $\pm$ 36.000).

Anderzijds blijkt duidelijk, dat bij de vreemdelingen van de eerste categorie — dus zij, die hun inzicht hebben laten kennen zich voor goed bij ons te vestigen, ja zich zelfs door de oorspronkelijke inwoners te laten opnemen — het geboortecijfer een neiging toont dit van de Belgische bevolking te benaderen en er soms zelfs onder blijft, zoals b.v. in de Vlaamse gewesten. Daarentegen, bij die van de tweede categorie — die zich dus niet, of nog niet, voorgenomen hebben zich definitief in België neder te zetten — zijn de geboortecijfers zeer hoog en overtreffen zelfs ruimschoots de gunstigste Belgische cijfers.

Bijgevolg is het de aanwezigheid van deze nog niet geassimileerde en misschien slechts voor een korte tijd bij ons wonende vreemdelingen, die de demografische structuur van ons land op gunstige wijze beïnvloedt en meer bepaald de geboortecijfers en de natuurlijke bevolkingsoverschotten in de nijverheidsstreken, die de buitenlandse werkkrachten aangetrokken hebben.

Deze vaststelling vindt haar verklaring hierin, dat de tijdelijk bij ons verblijvende vreemdelingen in het algemeen jonge volwassenen zijn, die tot leeftijdsgroepen met hoog geboortecijfer behoren en bovendien de levenswijze en de familie-opvattingen van hun geboorteland in

ere houden; wat vooral het geval is voor de Italianen, die bijzonder goed vertegenwoordigd zijn onder de vreemdelingen van deze categorie. Bovendien kan het hoog geboortecijfer, dat bij hen waargenomen wordt, nog verder verklaard worden doordat deze vreemde werkkrachten steeds meer en meer bij ons aankomen vergezeld van hun jonge vrouwen, waarvan de vruchtbaarheidsgraad bijna steeds als hoog kan bestempeld worden.

Hoe het ook zij, de vestiging van de nieuwaangekomen en nog niet voor goed in de Belgische bevolking opgenomen vreemdelingen — die echter definitief geassimileerd zouden kunnen worden — is in zekere zin in staat de gevolgen te verminderen van de denataliteit en zelfs van de ontvolking in zekere gebieden: van daar dat deze inwijking als heilzaam kan worden beschouwd (37).

* * *

STERFTE.

De twee kaarten op blad 26 van de *Atlas van België* geven voor 1880 en 1947 de verdeling per gemeente aan van het bruto sterftcijfer, t.t.z. van het aantal werkelijke sterften (of ter wettelijke woonplaats van de overledenen) per 1.000 inwoners.

De vergelijking van deze twee kaarten doet dadelijk twee zeer onderscheiden gedaanten van het verschijnsel op de voorgrond treden.

Maar vooraleer tot de analyse ervan over te gaan, zullen we eerst de ontwikkeling van het sterftcijfer bestuderen voor het ganse Rijk.

Van 1880 tot 1947 ondergaat dit cijfer een sterke vermindering, aangezien het van 22 ‰ in 1880 tot 12,70 ‰ in 1947 terugloopt, en dit volgens een evolutie, die men uit de onderstaande Tabel XV kan aflezen.

TABEL XV. — Evolutie van het sterftcijfer in België.

	‰	‰
1880		21,70
1890		20,58
1891-1895	19,85	
1900		18,92
1901-1905	16,54	
1910		14,87
1914-1918	15,47	
1920		13,87
1921-1925	13,11	
1930		12,78
1931-1935	12,41	
1940-1945	14,37	
1946	13,16	
1947		12,70

Volgens deze Tabel heeft het sterftcijfer voor het Rijk sinds 1880 een geleidelijke vermindering ondergaan; dit geschiedde in een tamelijk vlug tempo tot op de vooravond van de eerste wereldoorlog: het loopt inderdaad terug van 21,70 ‰ in 1880 tot 18,92 ‰ in 1900 en 14,87 ‰ in 1910.

Daarna stelt men een lichte toeneming vast en het cijfer bereikt 15,47 ‰ in 1914-1918; maar het herneemt dan langzamerhand zijn dalende gang om in 1931-1935 zijn laagste peil te

(37) Vandaar de raad alle krachten in te spannen om ze aan te zetten zich bij ons te vestigen, want anders zou de verbetering én van het geboortecijfer én van de leeftijdsstructuur van onze bevolking slechts « denkbeeldig » zijn (J. SPORCK, *op. cit.*, blz. 75).

bereiken, d.i. 12,41 ‰; daarna zal het tot 1947 niet lager zakken, maar ondertussen een tijdelijke vermeerdering vertonen gedurende de tweede wereldoorlog — 14,37 ‰ voor de periode 1940-1945, met een maximum van 15,07 ‰ in 1940 (38).

Het lijkt interessant deze evolutie te vergelijken met die in het buitenland; daarvoor raadplege men volgende tabel (*Tabel XVI*) (39).

TABEL XVI. — **Evolutie van het sterftcijfer in België en in de aangrenzende landen.**

	1913	1930	1939	1947	1955
	‰	‰	‰	‰	‰
Duitsland	15	11,1	12,6	11,6	10,8
Frankrijk	17,7	15,6	15,3	13	12,1
Luxemburg	16,5	12,9	12,7	12,5	—
Nederland	12,4	9,1	8,6	8,1	7,6
België	14,2	12,8	13,1	12,70	12,2

Uit deze gegevens mag men besluiten, dat het Belgische sterftcijfer sedert 1880 steeds tamelijk parallel verlopen is met dat van de buurstaten. Daarbij is het steeds tamelijk hoog gebleven en in ieder geval veel hoger dan in een aantal landen zoals Nederland (8,1 ‰), Noorwegen (9,3 ‰), Canada (9,4 ‰), Denemarken (9,7 ‰), Zweden (10,1 ‰) (40).

* * *

Wij gaan thans over, eerst tot de algemene en vervolgens tot een meer gedetailleerde studie van de kaarten op blad 26. Het blijkt, dat, indien voor het ganse Rijk een algemene en geleidelijke afneming optreedt van het sterftcijfer, de regionale studie daarentegen — zoals reeds gezegd — tot de vaststelling leidt, dat de toestand tussen de jaren 1880 en 1947, een volledige ommekeer onderging in het Vlaamse land en in Wallonië.

In 1880, met 22 ‰ voor het Rijk, kan het bruto sterftcijfer als hoog aangezien worden in gans het land. Het is zeer sterk uitgesproken in het noorden, vooral in West-Vlaanderen, maar ook in Limburg. Daarentegen is het een weinig geringer in het zuiden, in het bijzonder ten zuiden van de Samber-Maasvallei.

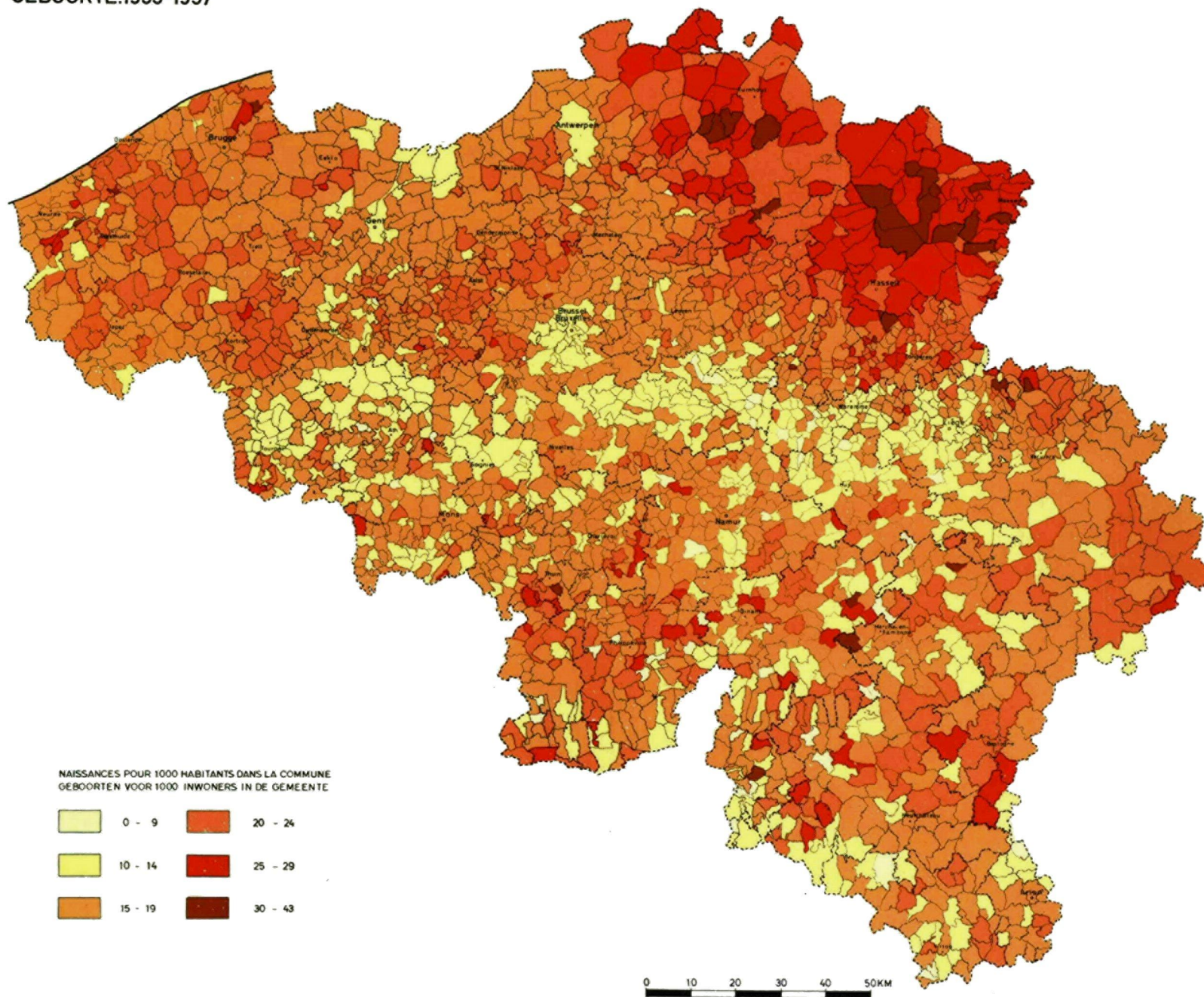
In 1947, met een gemiddelde van 12,70 ‰ voor het land, kunnen integendeel de hoogste cijfers waargenomen worden ten zuiden van de taalgrens, vooral in de provincies Henegouwen en Namen. In het noorden komen de laagste cijfers voor, in de Kempen minder dan 10 en zelfs 5 ‰ en in Vlaanderen 10 à 15 ‰. Maar dergelijke lage cijfers — minder dan 10 ‰ — ontwaart men ook in de centrale Ardennen.

Om het kort te zeggen, ten opzichte van 1880 is dus de geografische verspreiding volledig omgekeerd. Waaraan is dit feit te wijten?

(38) Zie ook de grafieken van de buitentekstfiguur 13.

(39) C.D.S. — *Demografie van België, van 1921 tot 1939*, blz. 162, Tabel 112 en U.N.O. — *Bulletin mensuel de statistique*, n° 6, juni 1950, blz. 16-19.

(40) Ziehier cijfers voor andere landen: Italië 12,1; Tsjechoslowakije 12,1; Finland 11,9; Hongarije 12,1; Portugal 13,3; Spanje 12; Zwitserland 11,3; Verenigd Koninkrijk 12,1; Indië 19,7; Japan 14,8; Mexico 16,3; Peru 11,2; Verenigde Staten 10,1; Venezuela 13,9. (Naar U.N.O., *Ibid.*)

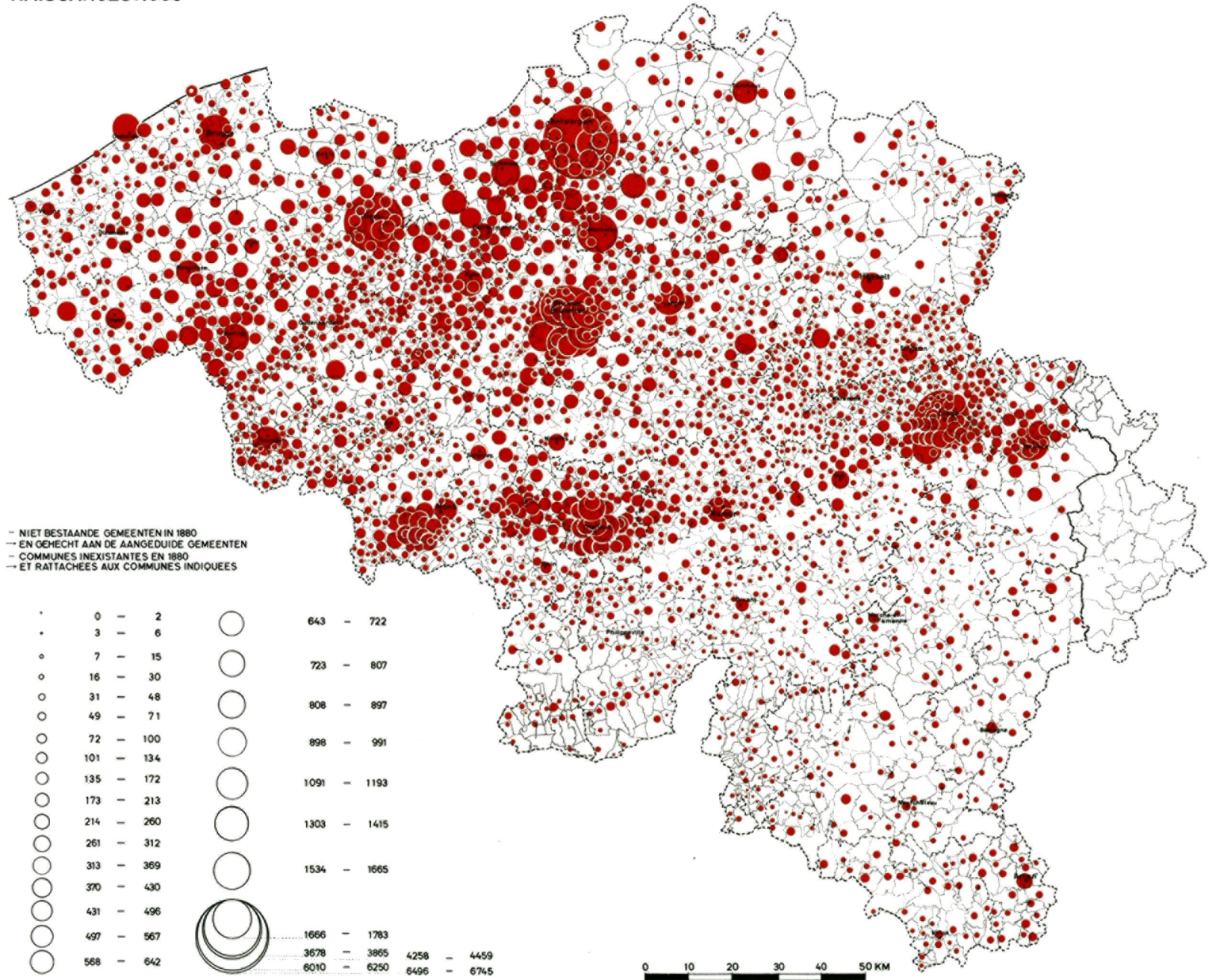

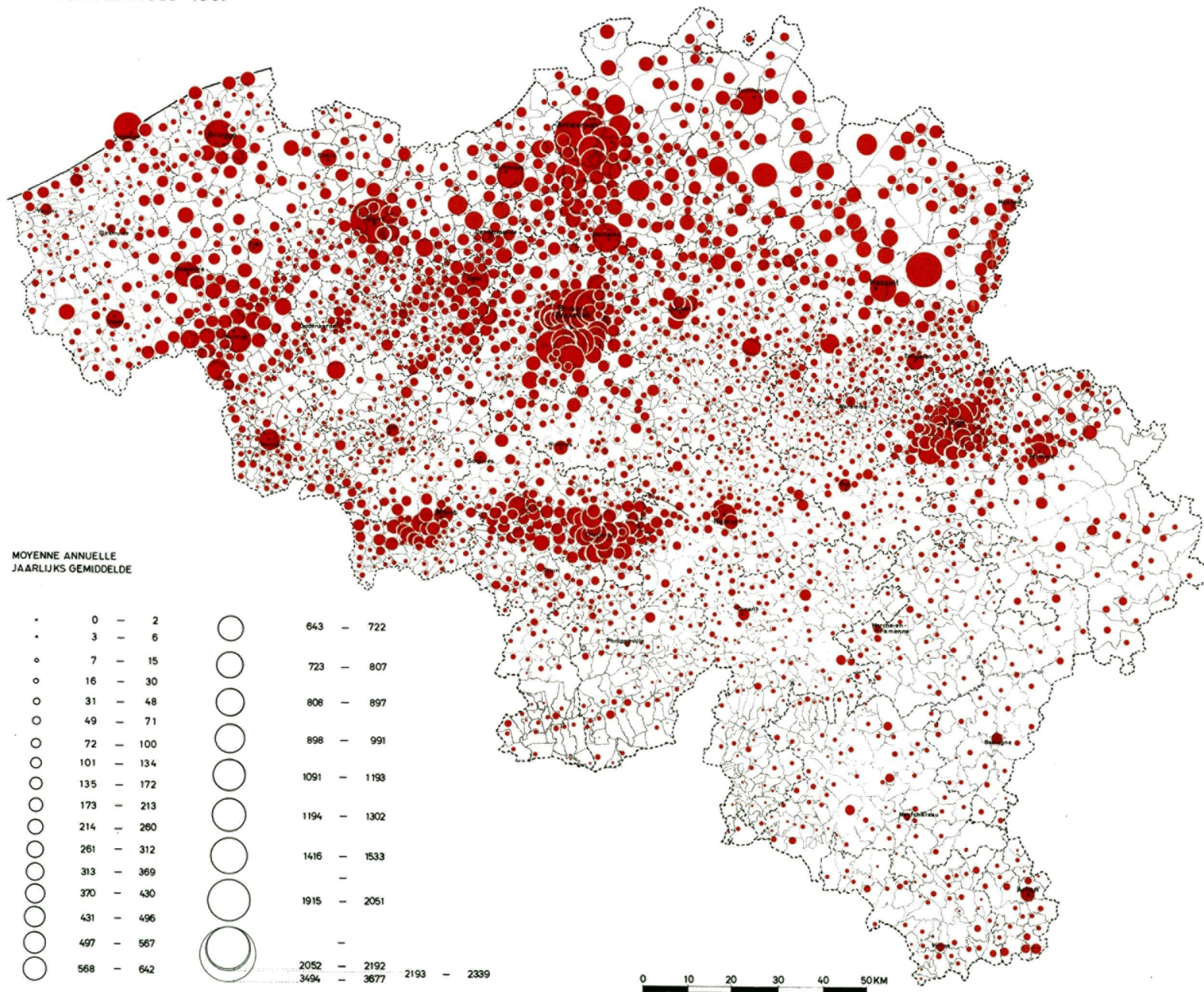
GEBOORTE, STERFTE, VREEMDELINGEN.

GEBORTEN.1880
 NAISSANCES.1880

Fig. 5.

30

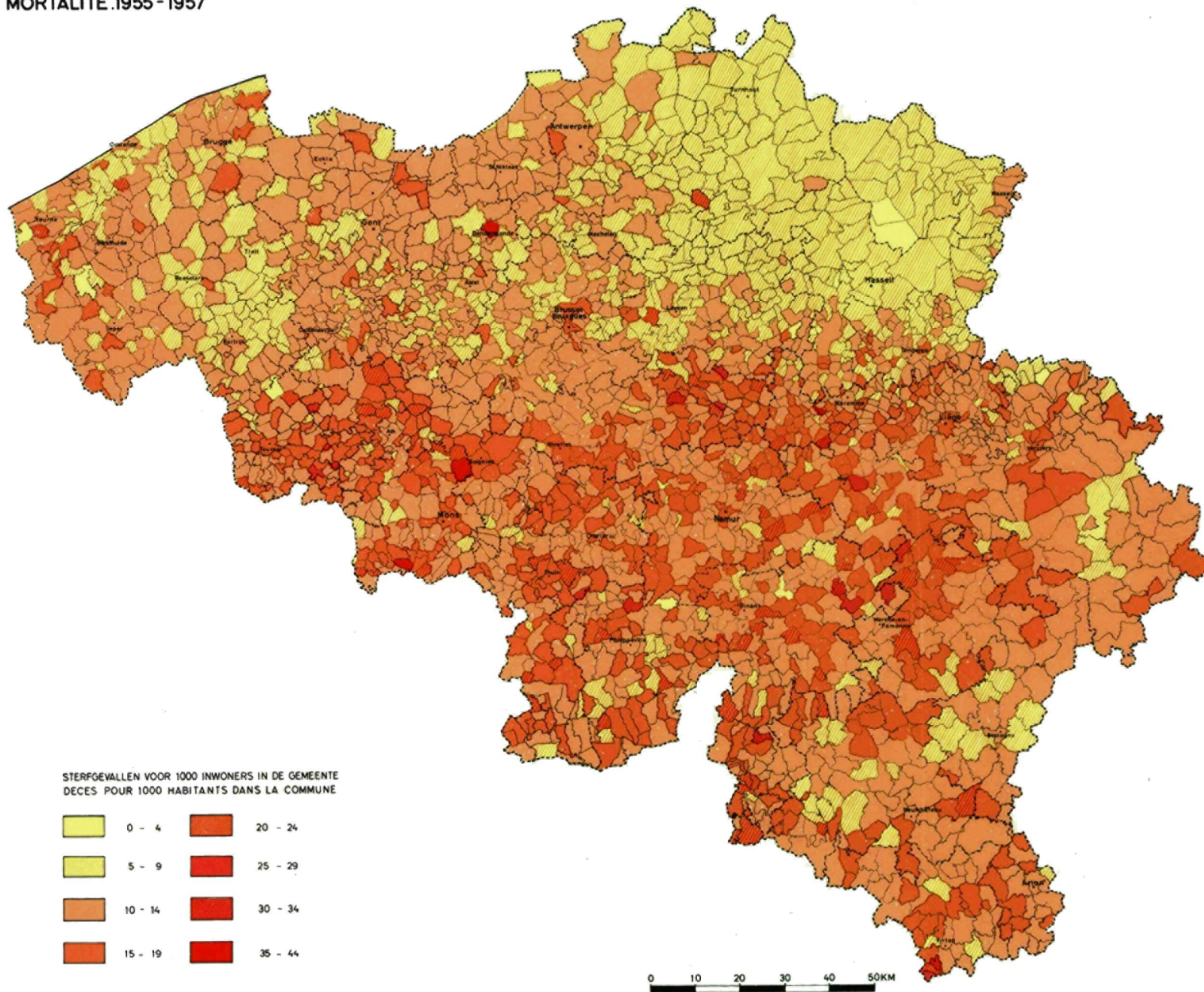

GEBOORTE, STERFTE, VREEMDELINGEN.

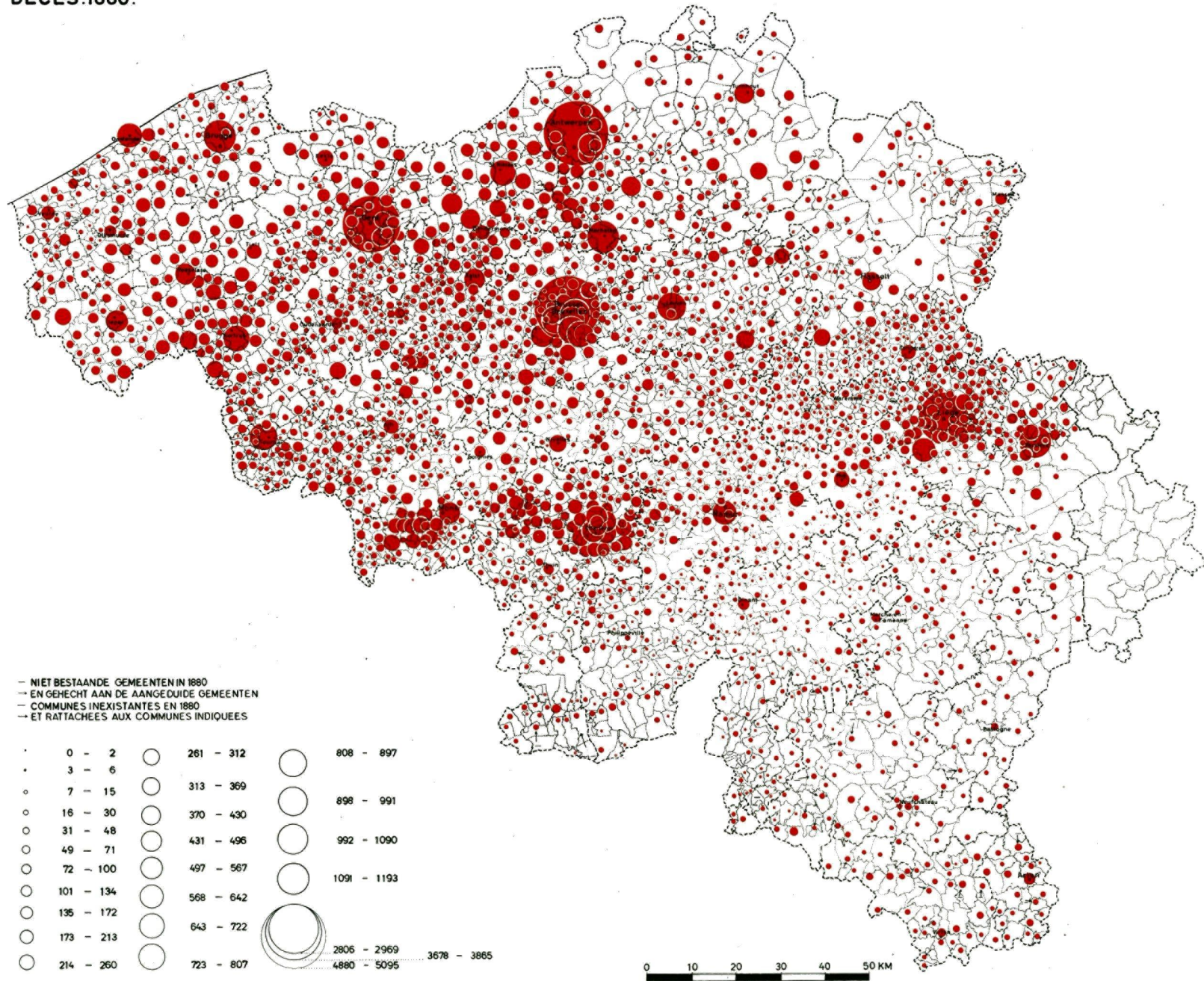
STERFTE .1955 -1957
MORTALITE .1955 -1957

Fig. 7.

32

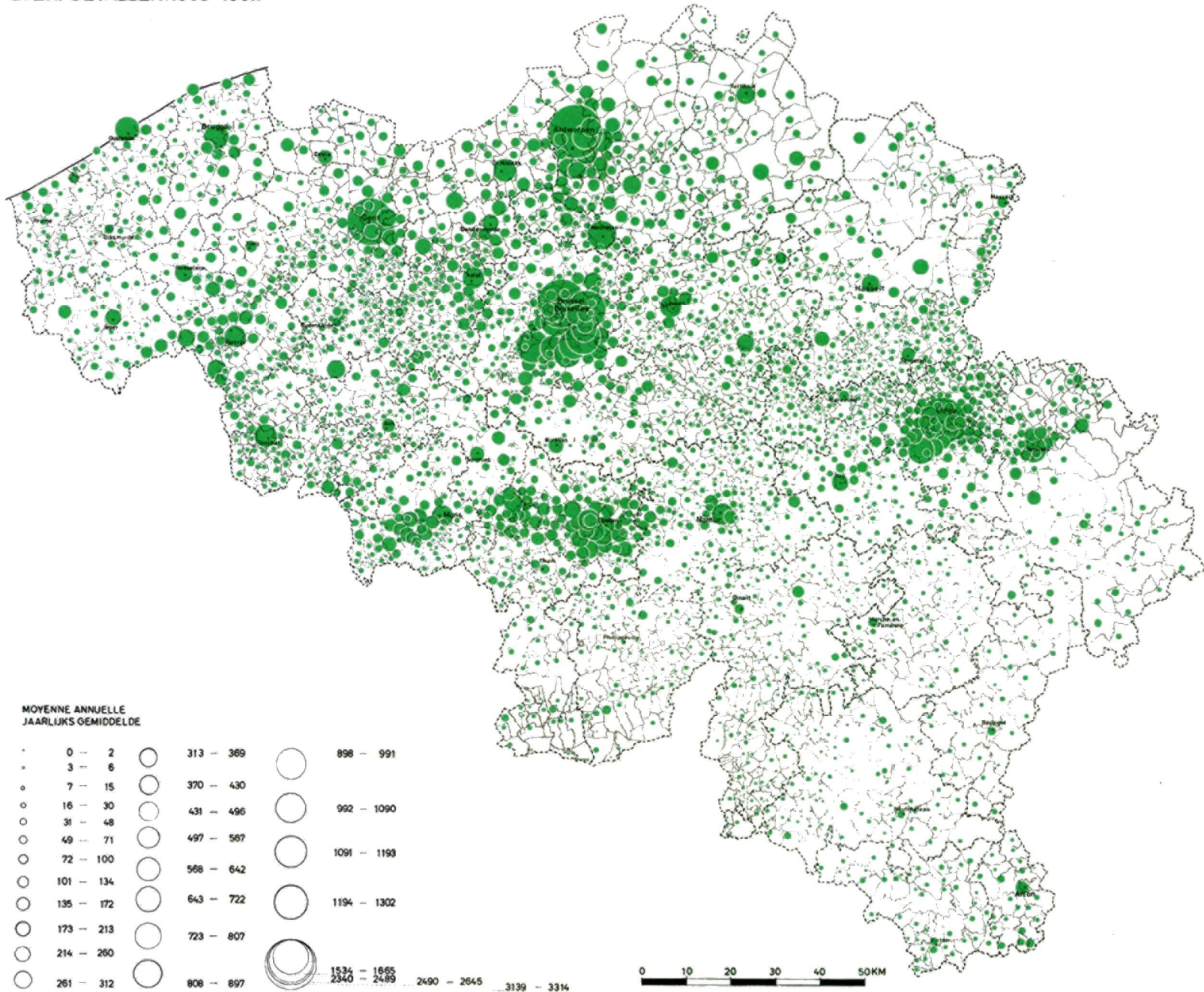

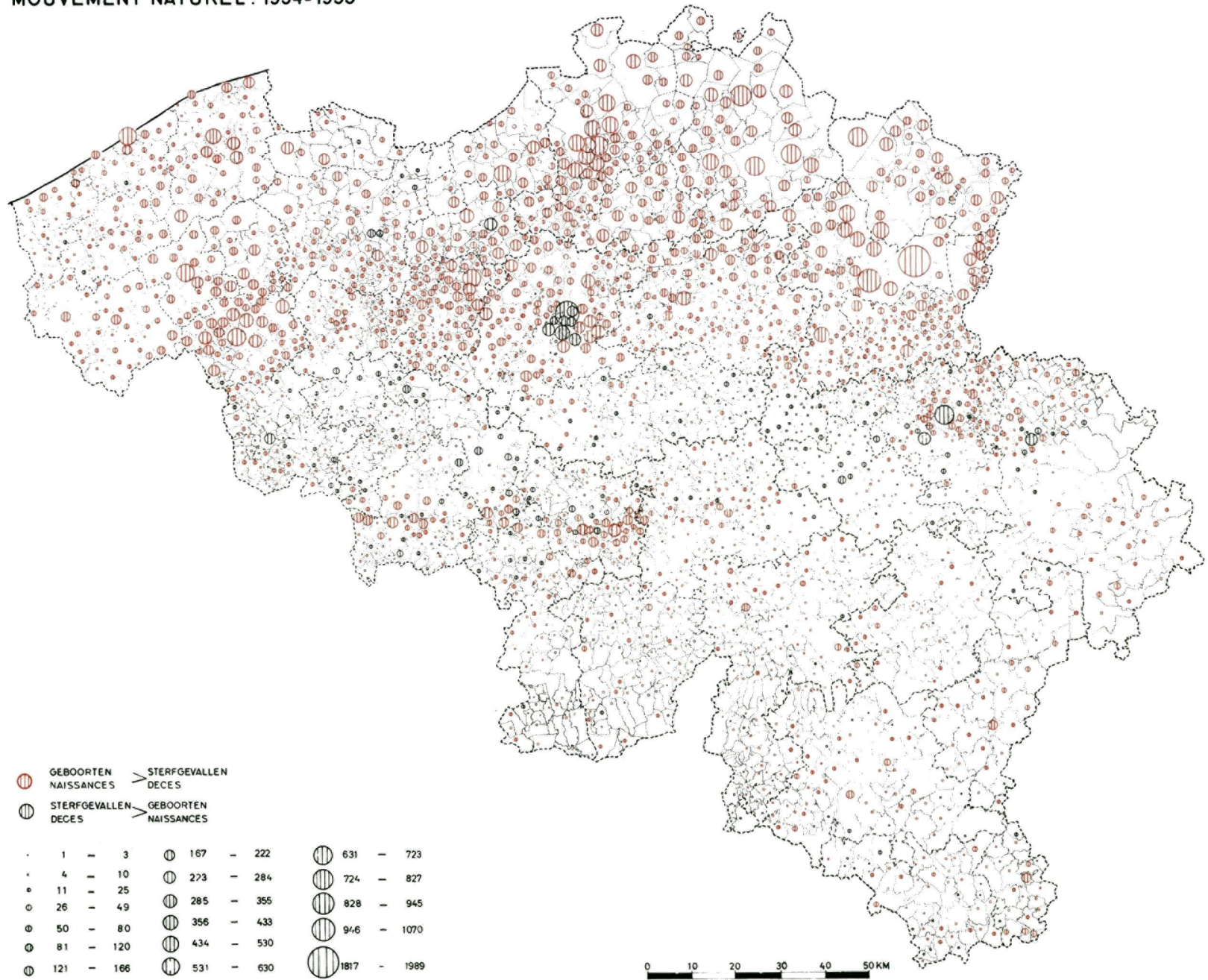
GEBORTE, STERFTE, VREEMDELINGEN.

DECES.1955 -1957.
 STERFGEVALLEN.1955-1957.

Fig. 10.

34

Vooreerst dient opgemerkt, « dat het bruto cijfer slechts een gemiddelde is van de sterftecijfers van de onderscheiden leeftijdsgroepen. Maar dit gemiddelde wordt beïnvloed door het afwisselend numeriek belang van deze groepen. Daaruit volgt, dat de leeftijdsopbouw, alsook de sterfte per leeftijdsgroep, een gevoelige druk uitoefent op het berekend bruto cijfer » (41). Deze twee feiten dienen bijgevolg afzonderlijk behandeld.

In de eerste plaats kunnen we constateren, dat de jongere leeftijdsgroepen in 1880 overal talrijk vertegenwoordigd waren, iets beter echter in het Vlaamse land dan in Wallonië. In 1947 zijn ze sterk afgenomen ten bate van de oudere leeftijden, en dit zelfs op zeer gevoelige wijze in het zuiden van België.

In de tweede plaats — steunend op wat verder zal worden vastgesteld — is de kindersterfte in het noorden van het land zeer hoog geweest in 1880. Daarentegen staat ze in 1947 overal op een zeer laag peil. Gelijklopend daarmee, was de sterfte belangrijk onder de oude mensen in 1880 en ze was het nog steeds in 1947.

In het licht van deze feiten, kan men thans zonder veel moeite, op het eerste gezicht ten minste, het opvallend verschil uitleggen van de twee kaarten, die onze aandacht bezig houden in de *Atlas*. De kindersterfte is inderdaad zeer hoog geweest in 1880, vooral in het Vlaamse land; ze trof een groot aantal mensen, vermits ze op de jeugdige leeftijdsgroepen betrekking had. In 1947 is ze integendeel laag. Bovendien raakt ze veel minder de kinderen, vooral in Wallonië. Verder drukt de sterfte bij de ouderlingen veel meer op het bruto cijfer, aangezien ze een belangrijk deel van de bevolking treft, vooral in Wallonië, t.t.z. het gedeelte van ons land, dat het sterkst aangetast werd door denataliteit en veroudering (42). Deze laatste brengt onvermijdelijk — niettegenstaande een merkelijke verlenging van de individuele leeftijd — een verergering mee van de bruto cijfers en voor deze verergering bestaat geen hulpmiddel: inderdaad, de bestrijding van de kindersterfte verwekt een daling van deze cijfers, maar doordat men aldus het vermeerderen van het aantal oude mensen in de hand werkt, verergert men in feite de toestand.

Dientengevolge worden we ertoe aangespoord de sterfte per leeftijdsgroepen op grondiger wijze en geografisch scherper omlijnd na te gaan.

Maar vooraf lijkt het raadzaam — zoals reeds aangekondigd — een ver doorgevoerde analyse te maken van de gegevens van de twee kaarten van de *Atlas*.

In 1880 bezaten, zoals reeds gezegd, een groot aantal gemeenten een zeer hoog sterftecijfer. De kustvlakte was op gans bijzondere wijze door dit euvel getroffen, met cijfers, die 30 à 35 ‰ en zelfs meer dan 35 ‰ bereikten. De Kempen — zowel de Antwerpse als de Limburgse — boden een meer afwisselend beeld, maar met hier en daar overwicht van cijfers, die dat van het Rijk benaderden (22 ‰), elders met cijfers hoger dan dit laatste. Zelfde staat van zaken over de ganse uitgestrektheid van Oost-Vlaanderen. In Wallonië daarentegen — en vooral ten zuiden van het Samber-Maasdal — waren de cijfers op dit ogenblik lager dan het gemiddelde van het Rijk, met een overwicht van de klassen van 15 à 20 ‰ en zelfs van 10 à 15 ‰. In het algemeen behoorden de grote centra tot de groep van 20 à 25 ‰, t.t.z. ongeveer het gemiddelde van het land: dit was het geval voor Brussel, Antwerpen en Luik, maar niet voor Gent noch Brugge, waar het cijfer 25 à 30 ‰ bereikte.

In 1947 merkt men, zoals men reeds vernomen heeft, dat het verschijnsel een volledige kentering heeft ondergaan. In het noorden van het land heeft deze verandering de grootste omvang in de Kempen, waar de cijfers tot beneden 15 ‰ gevallen zijn, met een overwicht van 5 à 10 ‰, wat merkkelijk lager is dan 's Rijks gemiddelde (12,34 ‰). Zelfde toestand, maar minder duidelijk afgetekend, in Vlaams-Brabant en Vlaanderen, behalve in de streken van Veurne en Diksmuide. In Wallonië is integendeel, hoewel de cijfers een gunstiger beeld vertonen

(41) O. TULIPPE, *op. cit.*, blz. 38-39.

(42) O. TULIPPE, *op. cit.*, blz. 15-21.

dan in 1880, deze verbetering niet zo belangrijk — verre van daar! — als in het Vlaamse land; niettemin zijn de gemeenten met minder dan 20 ‰ toch nog tamelijk talrijk, hoewel ze slechts zeer sporadisch vertegenwoordigd zijn. Dit verraadt niet een laattijdig optreden in de strijd tegen de sterfte, maar eerder een ongunstige evolutie van de demografische opbouw van dit deel van het land. Alleen het arrondissement Bastenaken — en meer algemeen zelfs zo een beetje gans het centraal gedeelte van de Ardennen — biedt bruto cijfers, die met die van het Vlaamse land kunnen worden vergeleken. Voor het overige zijn de meest aangetaste Waalse provincies Henegouwen, Namen en Luik, waar de 15 ‰ overtreffende cijfers nog zeer talrijk voorkomen. De gemeenten waar meer dan 35 ‰ aangestipt wordt, zijn wel uitzonderlijke gevallen, in betrekking met een abnormaal jaar. Dit schijnt ook wel toe te schrijven aan het feit, dat bij de berekening slechts een enkel jaar in aanmerking werd genomen, of ook wel, dat, gezien het te kleine aantal inwoners, de wet der grote getallen niet in toepassing is getreden. Wat de grote stadscentra betreft, zij ook hebben een grote verandering meegemaakt: Brussel, Antwerpen, Gent en Brugge bevinden zich in de groep van 10 à 15 ‰, maar Luik in die van 15 à 25 ‰.

Feitelijk kunnen de provincies in 1947 in de volgende orde gerangschikt worden wat hun sterftcijfer betreft: Henegouwen (15,48 ‰), Luik (14,60 ‰), Oost-Vlaanderen (12,23 ‰), West-Vlaanderen (11,64 ‰), Antwerpen (10,55 ‰) en Limburg (8,84 ‰). Wat de rangschikking der arrondissementen aangaat, staan die van Charleroi (15,79 ‰), Aat (16,04 ‰) en Doornik (15,98 ‰) aan de spits, terwijl dit van Maaseik (7,91 ‰) daarentegen gans achteraan komt. Ten slotte is, per taalgewest, de toestand als volgt: Vlaams gebied (11,14 ‰), Waals gebied (14,84 ‰), arrondissement Brussel (12,97 ‰).

* * *

Vooraleer deze gegevens nader te bestuderen, lijkt het aanbevelenswaard evenals voor de geboorten, de sterftekaart op te maken voor het tijdvak 1955-1957 (zie fig. 7) (43).

Dit werk leert ons eerst, dat het gemiddelde cijfer voor het Rijk een nieuwe vermindering heeft ondergaan van 12,70 ‰ in 1947 tot 12,03 ‰.

Het is nog steeds hoger dan dat van andere landen. Inderdaad, indien het sterftcijfer in 1957 voor Frankrijk weliswaar 12,1 ‰ bedroeg, dan was het slechts 11,3 ‰ in de Duitse Bondsrepubliek, 7,5 ‰ in Nederland en 9,4 ‰ in de Verenigde Staten (44). Deze toestand is te wijten aan de veroudering, in algemene zin, van de Belgische bevolking. Verder vertonen de provincies dezelfde rangschikking als in 1947, op enkele wijzigingen na, t.w.: Henegouwen (14,6 ‰), Luik (14,3 ‰), Namen (14,0 ‰), Luxemburg (13,5 ‰), Brabant (12,3 ‰), Oost-Vlaanderen (11,6 ‰), West-Vlaanderen (11,0 ‰), Antwerpen (10,8 ‰) en Limburg (8,0 ‰). Behalve de provincies Luxemburg en Antwerpen, waarvan de cijfers een lichte stijging vertonen (0,2 en 0,3 ‰), wijzen al de andere provincies een zekere daling aan, waarbij Henegouwen het gunstigst bedeed is (met 0,9 ‰), dank zij — zoals verder zal bewezen worden — de aanwezigheid van talrijke vreemde werkkrachten. Wat de verdeling per arrondissement betreft, biedt deze veel overeenkomst met de in 1947 waargenomen toestand: aan de spits bevinden zich in Wallonië gelegen arrondissementen, t.w. Virton (15,0 ‰), Hoei (15,3 ‰), Aat (15,2 ‰), Doornik (15,0 ‰), Marche (14,5 ‰) en Bergen (14,5 ‰). Onder deze Waalse arrondissementen bezit alleen Bastenaken een cijfer (11,8 ‰), dat nog onder het gemiddelde van het Rijk ligt. In het Vlaamse land is de toestand gans omgekeerd: de laagste cijfers vallen de Limburgse arrondissementen ten deel: Maaseik (7,3 ‰), Hasselt (7,5 ‰) en Tongeren (9,3 ‰).

(43) Deze kaart verscheen in kleurendruk als blad 71 van de *Atlas van de Nationale Survey*.

(44) Volgens EUROPARAAD. — *Statistische gegevens 1958*.

De studie van de gegevens per gemeente leert ons, dat de grote steden in het algemeen bruto cijfers bezitten, begrepen tussen 10 en 14 ‰, die dus ongeveer rond het Belgisch gemiddelde liggen; ditmaal met uitzondering nochtans van Brussel (14,8 ‰) en Luik (15,5 ‰). Op te merken ook, dat de nijverheidsgemeenten der provincies Luik en Henegouwen lagere sterftecijfers hebben dan de Waalse landbouwgemeenten ten noorden van de Hene-Samber-Maasgheul, die wegens hun uitgesproken bevolkingsveroudering een treurige vermaardheid hebben (45). We stellen ten slotte vast, dat er slechts achtentwintig Vlaamse gemeenten zijn tegen zeventig Waalse, die hoge en zelfs zeer hoge bruto cijfers vertonen : 15 à 30 ‰ en zelfs meer.

De rangschikking per gebieden weerspiegelt de toestand, die we daarstraks per arrondissement hebben aangegeven, dit in overeenstemming met de verouderingsgraad van de bevolking.

De vergelijking van de gegevens van figuur 7 met die van de kaart op blad 26 laat enkele wijzigingen uitkomen ten opzichte van het jaar 1947.

In de kustvlakte zijn de sterftecijfers gezonken van de groep 10 à 15 ‰ tot die onmiddellijk eronder, t.t.z. 5 à 10 ‰. Zo stipt men ook in het westen van Binnen-Vlaanderen, meer bepaald in het gebied begrensd door een lijn Tielt, Roeselare en Kortrijk, een gevoelige vooruitgang aan. Daarentegen hebben Veurne-Ambacht en de omstreken van Ieper geen noemenswaardige wijzigingen ondergaan.

In Oost-Vlaanderen zijn enkele gemeenten, gelegen aan de Nederlandse grens en ten westen van de Gentse agglomeratie, in gunstige zin geëvolueerd. De gemeenten van de Dendervallei vertonen een afgetekende neiging in dalende richting (46). Hoewel de Denderstreek een beter uitzicht biedt, behouden niettemin de landbouwgemeenten van Tussen-Schelde-en-Dender hun tamelijk hoge cijfers.

Indien we nu de blik wenden naar de Kempen, dan zien we eerst, dat de Rupelstreek nagenoeg overal onder de categorie van 5 à 10 ‰ valt. De echte Kempen — zowel de Antwerpse als de Limburgse — bekleden in ons land een werkelijk benijdenswaardige plaats. Zelfs het Hageland en een groot deel van de omgeving van Leuven genieten van deze verbeterde toestand (47).

In de Brusselse agglomeratie moet men de daling vermelden van de cijfers der gemeenten gelegen ten oosten en ten westen van de traditionele agglomeratie; sedert 1947 vestigen zich in deze gemeenten een steeds groter aantal jonge mensen, die het grote-stadscentrum ontvluchten. Waals-Brabant behoudt, jammer genoeg, de plaats, die het in 1947 bekleedde en men neemt zelfs een zekere verergering waar in het meest oostelijk gelegen deel. In het Doornikse en in de streken van Aat en Zinnik, waar de veroudering sterk tot uiting komt, valt een neiging tot nog grotere verergering op. Daarentegen boekt de Henegouwse industriezone een sterftedaling, ter oorzaak van de nederzetting van de vreemde werkkrachten, die tot een leeftijdsklasse met geringe sterfte behoren (48). Dergelijke verbeterde toestanden, onder invloed van dezelfde factor, treden op in de Luikse nijverheidsstreek. Wat het zuidoosten van België aangaat, met uitzondering van het arrondissement Bastenaken en van enkele gemeenten van het arrondissement Neufchâteau, waar de cijfers vooruitgang aanwijzen, is de situatie erger

(45) O. TULIPPE, *op. cit.*, blz. 15-21.

(46) In 1947 had de gemeente Grembergen een veel hoger cijfer (43,9 ‰) dan de omliggende gemeenten, wat waarschijnlijk toe te schrijven is aan plaatselijke omstandigheden, zoals het trouwens hier en daar het geval is voor een zeker aantal Belgische gemeenten (zie fig. 7) met uitzonderlijk hoge cijfers.

(47) Opvallend zijn de bijzonder lage percentages der gemeenten Helchteren en Houthalen (4,3 ‰). De Limburgse gemeenten, die tot de categorie 3 (van 10 tot 15 ‰) behoren, hebben meestal een cijfer, dat korter bij 10 ligt dan bij het nationale gemiddelde (12,03 ‰).

(48) De oorspronkelijke bevolking verkeert, zoals later aangetoond zal worden, in een veel minder gunstige toestand.

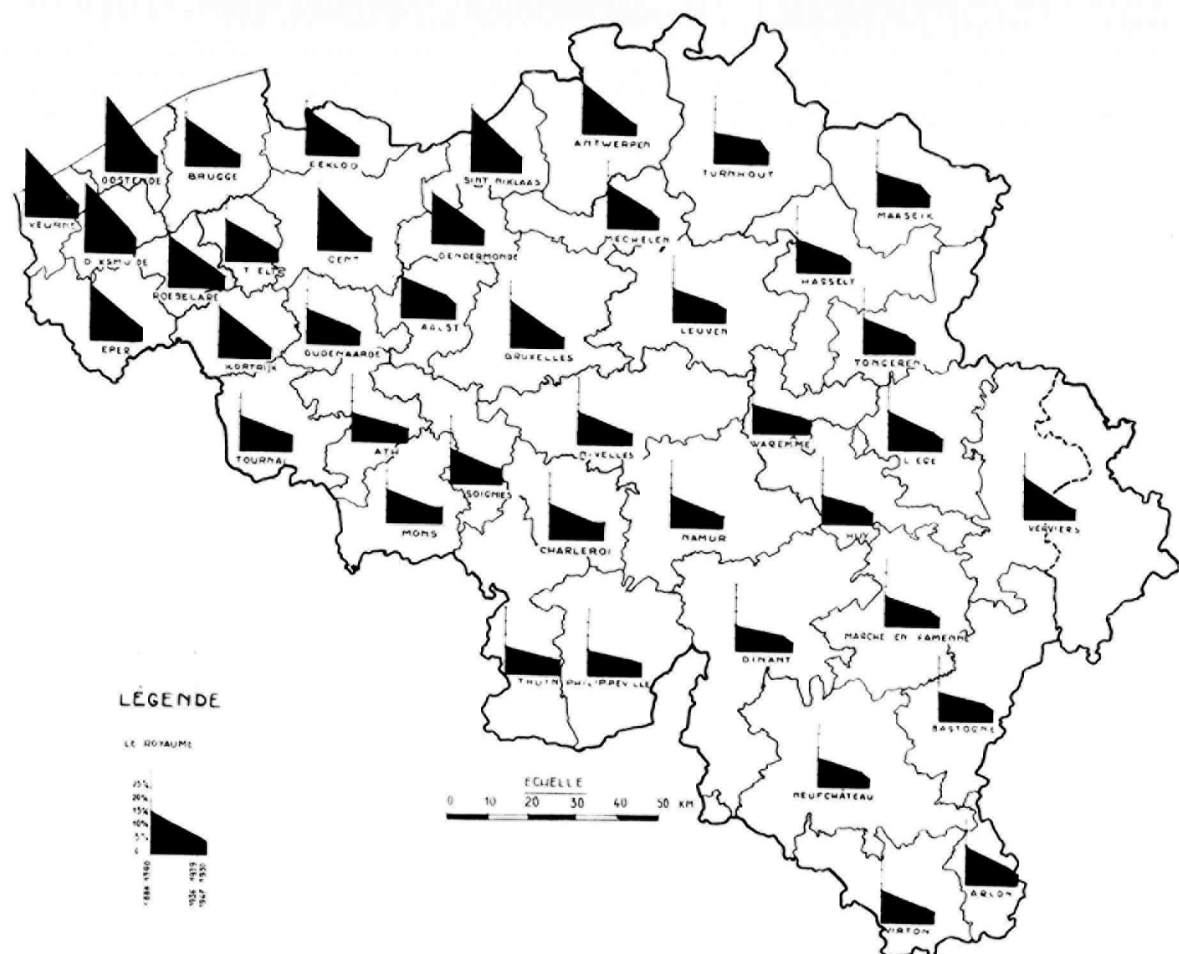
vergeleken met die van 1947, hoofdzakelijk in de gemeenten van het westelijk deel van Belgisch-Lotharingen, streken van Aarlen en Virton. De uitwijking berooft Hoog-België van al de jeugdige gezonde krachten en laat slechts de oudere leeftijdsgroepen ter plaatse : vandaar natuurlijk een steeds hoger sterftecijfer.

* * *

We trachten thans, zoniet een volledige verklaring, tenminste enkele ophelderingen te geven over het sterfteverschijnsel in België.

Voor 1880 is reeds gebleken, in het licht van de bewijsgronden, die we elders hebben aangevoerd bij een meer algemeen overzicht, dat het noodzakelijk is de sterfte per leeftijdsgroep in overweging te nemen en in het bijzonder de kindersterfte. Deze laatste wordt inderdaad algemeen beschouwd als een belangrijke factor bij de stand en de evolutie van de sterfte in een land.

In de eerste plaats werden, om een denkbeeld te krijgen van de zuigelingensterfte, voor de leeftijdsklasse van nul tot één jaar — de meest belangrijke factor in het algemene sterfteverschijnsel — grafieken per arrondissement opgemaakt, die van 1880 tot 1950 de evolutie aangeven van het aantal sterften voor deze leeftijdsgroep (zie fig. 8) (49). Deze grafieken

Figuur 8. — Evolutie van het aantal sterfgevallen van 1880 tot 1950.

(49) Ontleend aan O. TULIPPE, *op. cit.*, blz. 41, fig. 30.

wijzen een duidelijke daling aan van de cijfers voor het ganse land, het meest — en hier ontwaart men een werkelijke instorting — in de arrondissementen, waar ze een toppunt bereikten in 1880, t.w. in de kustvlakte, alsook te Ieper, Gent en Sint-Niklaas-Waas. Het blijkt, dat, tussen 1880-1890 en 1936-1939, deze cijfers voor de helft verminderd zijn en soms nog meer in het noordwesten van het land, ofschoon de zuigelingensterfte tot in de laatste jaren steeds hoger bleef in het Vlaamse gedeelte dan in Wallonië. De daling houdt aan van 1936-1939 tot 1947-1950, maar het belang ervan wisselt naargelang van de gebieden : ze is b.v. weinig merkbaar in de Ardennen en zelfs zeer gering in Henegouwen. In de arrondissementen Bergen en Charleroi kan men zelfs een lichte stijging waarnemen; hier was trouwens, in 1947-1950, het aantal sterfgevallen per 1.000 inwoners het hoogst : van 5 tot 7 ‰.

Ten einde de gang na te gaan van de sterfte van de leeftijdsgroep van minder dan één jaar in de loop der allerlaatste jaren, hebben we Tabel XVII opgemaakt, die, per provincie en voor het Rijk, het aantal sterfgevallen opgeeft voor 1.000 geboorten, de doodgeborenen niet inbegrepen.

TABEL XVII. — **Kindersterfte per provincie (voor 1.000 geboorten, doodgeborenen niet inbegrepen) (50).**

<i>Provincies</i>	1939	1946 tot 1950	1955	1956	1957
Antwerpen	84,02	61,56	39,61	37,98	34,31
Brabant	81,13	56,79	35,17	32,66	30,56
West-Vlaanderen	84,58	66,69	43,31	41,90	36,15
Oost-Vlaanderen	89,77	67,60	43,73	40,95	37,09
Henegouwen	73,45	70,33	50,53	47,49	44,34
Luik	74,02	56,13	36,68	34,76	31,76
Limburg	89,60	59,67	37,88	40,98	36,78
Luxemburg	71,99	57,44	35,08	45,18	39,38
Namen	79,22	59,68	39,28	35,86	40,68
Het Rijk	82,43	62,65	40,73	39,36	35,90

Uit deze Tabel kan men besluiten, dat de verbetering van het sterftcijfer voor de leeftijdsgroep van minder dan één jaar zeer belangrijk is, daar het gemiddelde cijfer tot op de helft verminderd is. Bovendien heeft deze verbetering snelle vorderingen gemaakt in de loop der laatste jaren. Niet overal echter in dezelfde mate in 1956. Henegouwen heeft de meeste achterstand, gevolgd door West- en Oost-Vlaanderen; de cijfers van deze drie provincies overtreffen inderdaad nog steeds 40 ‰. Vervolgens komen, met resp. steeds lagere cijfers, de provincies Luxemburg, Limburg, Antwerpen, Namen, Luik en Brabant.

Indien de landen van Oost- en Zuid-Europa voor deze leeftijdsgroep hogere cijfers dan ons land vertonen (51), dan moet toch niet uit het oog worden verloren, dat onze burens er daarentegen beter voorstaan. Inderdaad, de cijfers zijn er de volgende : 36 ‰ in Frankrijk, 26 ‰ in het Verenigd Koninkrijk en 21 ‰ in Nederland.

(50) N.I.S. — *Statistisch Tijdschrift*, Brussel, september 1958 en september 1959.

(51) Volgens A. TUYNS. — *Données statistiques sur la natalité et la mortalité du premier âge en Belgique*. Bull. de la Soc. Royale de Gynéc. et d'Obstétr., deel 27, n° 5, Brussel, 1957, blz. 504.

Voor de leeftijdsgroepen boven één jaar, blijkt duidelijk uit de statistieken, die meermaals gepubliceerd zijn door het Nationaal Instituut voor de Statistiek (52), dat de vermindering van het sterftecijfer verreweg het sterkst is bij de jongere groepen en dat ze, bij toenemende ouderdom eerst af-, en vervolgens toeneemt, zoals onderstaande Tabel XVIII bewijst.

TABEL XVIII. — Sterfte naar leeftijdsgroepen (aantal sterfgevallen voor iedere groep op honderd sterfgevallen) (53).

Jaren	Totaal	— 5 jaar	Van 5 tot — 15 jaar	Van 15 tot — 20 jaar	Van 20 tot — 25 jaar	Van 25 tot — 45 jaar	Van 45 tot — 65 jaar	Van 65 tot — 75 jaar	75 jaar en meer
1947 . . .	100 %	9,35	1,02	0,97	1,58	8,15	23,94	24,50	30,49
1955 . . .	100 %	6,41	0,59	0,35	0,59	4,31	22,72	25,04	39,99
1956 . . .	100 %	6,14	0,56	0,32	0,56	4,25	22,76	25,21	40,16

Op grond van de gegevens van deze tabel, kan men gemakkelijk de gevolgtrekking maken, dat de sterftecijfers laag zijn voor de groepen van 5 tot 45 jaar, dat ze het geringst zijn tussen 5 en 25 jaar en dat ze vlug toenemen na 45 jaar. Anderzijds blijkt de evolutie sedert 1947 zonder twijfel het gevolg, niet alleen van de goede resultaten, die men bekomen heeft in de strijd tegen de kindersterfte (voor de groep van minder dan 5 jaar daalt het cijfer van 9,35 ‰ tot 6,14 ‰), maar ook van de verlenging van de levensduur. Inderdaad, voor de groep van 65 tot 75 jaar, steeg het cijfer van 24,50 ‰ tot 25,26 ‰, voor die van meer dan 75 jaar van 30,49 ‰ tot 40,16 ‰.

Een bevestiging van deze opmerkingen vindt men in onderstaande Tabel XIX, gebaseerd op het aantal sterfgevallen en die de verhouding ervan aanduidt tot 10.000 inwoners in iedere leeftijdsgroep.

TABEL XIX. — Verhouding van het aantal sterfgevallen tot 10.000 inwoners in iedere leeftijdsgroep (54).

Jaren of periodes	— 5 jaar	Van 5 tot — 15 jaar	Van 15 tot — 20 jaar	Van 20 tot — 25 jaar	Van 25 tot — 45 jaar	Van 45 tot — 65 jaar	Van 65 tot — 75 jaar	75 jaar en meer	Totaal
1920 . . .	435	27	36	56	61	145	515	1.282	140
Van 1935 tot 1939	222	16	22	33	43	143	480	1.369	132
1950 . . .	126	6	11	16	27	118	423	1.203	125
1955 . . .	99	5	7	10	19	108	403	1.234	122
1956 . . .	93	5	6	10	19	107	403	1.210	122

Na de toestand te hebben beschouwd voor het ganse Rijk, lijkt het interessant het verschijnsel te bestuderen in het licht van de regionale onderscheiden. Te dien einde heb ik destijds (55) een proeve van verklaring opgesteld op grond van dezelfde gegevens per provincie en slechts voor twee jaren, t.w. 1880 en 1947. De uitslagen ervan vindt men terug in de twee volgende tabellen (56).

(52) Zie C.D.S. — *Demografie van België, van 1921 tot 1939*, blz. 165 en volg.

(53) Volgens N.I.S. — *Statistisch Bulletin*, Brussel, juli 1948, blz. 1005; *Statistisch Tijdschrift*, februari 1957, blz. 349 en september 1958, blz. 1427.

(54) Naar N.I.S. — *Statistisch Tijdschrift*, september 1958, blz. 1428.

(55) Zie O. TULIPPE, *op. cit.*, blz. 42 en 43. De cijfers van deze twee tabellen slaan terug op de feitelijke sterfgevallen en niet op de werkelijke.

(56) In O. TULIPPE, *op. cit.*, blz. 42.

TABEL XX. — Sterftcijfers ($\frac{\%}{100}$) naar leeftijdsgroepen en per provincie in 1880.

Leeftijden :	5-10	15-20	25-30	35-40	45-50	55-60	65-70	70-75	75-80	80-85	85 en +
Antwerpen	4,3	3,2	6,6	10,9	14,7	24,2	51,2	82,4	135,3	196,5	290
Brabant	5,2	4,6	8,3	10,4	15,5	25,7	52,4	82,7	133,0	200,5	323
West-Vlaanderen	6,1	3,9	6,7	8,6	13,1	21,7	50,0	72,4	126,5	190,0	311
Oost-Vlaanderen	4,9	4,1	6,7	8,1	10,5	22,8	48,4	75,5	124,8	186,0	289
Henegouwen	4,2	5,4	7,2	8,9	12,4	23,6	50,5	75,0	122,0	167,0	297
Luik	4,4	5,1	7,3	10,1	14,3	27,8	62,5	88,5	140,0	192,0	184
Limburg	6,2	4,2	7,0	10,8	11,4	22,3	60,0	94,2	127,0	216,0	357
Luxemburg	4,7	5,4	6,8	9,5	12,3	22,0	45,8	87,2	146,0	215,0	330
Namen	3,5	5,8	7,8	8,1	9,5	22,4	47,8	74,0	108,0	194,0	309
Het Rijk	4,7	4,5	7,2	9,5	12,9	23,9	52,0	79,0	126,0	188,0	286

TABEL XXI. — Sterftcijfers ($\frac{\%}{100}$) naar leeftijdsgroepen en per provincie in 1947.

Leeftijden :	5-10	15-20	25-30	35-40	45-50	55-60	65-70	70-75	75-80	80-85	85 en +
Antwerpen	0,7	1,1	2,3	3,3	5,9	12,8	29,0	43,3	86,5	152	258
Brabant	1,2	1,4	2,7	3,3	6,5	14,2	32,5	52,6	88,3	145	252
West-Vlaanderen	1,0	1,5	2,7	3,3	6,2	12,6	31,3	54,5	90,7	155	301
Oost-Vlaanderen	1,4	1,9	3,4	4,1	6,1	13,7	31,6	50,0	81,7	143	279
Henegouwen	0,9	1,6	2,6	4,1	8,5	16,4	37,4	59,1	100,0	152	275
Luik	1,1	1,7	3,3	4,0	6,9	15,4	34,4	56,8	90,6	158	253
Limburg	1,1	1,6	2,5	3,8	5,8	15,3	30,9	51,0	90,3	143	250
Luxemburg	1,3	1,3	2,8	3,1	6,0	14,0	32,7	52,5	90,3	151	258
Namen	1,3	1,9	2,8	3,1	6,6	14,2	37,4	53,9	92,2	151	259
Het Rijk	1,1	1,6	2,7	3,6	6,6	14,3	33,1	53,6	90,3	150	267

In 1880 is het sterftcijfer voor ieder der beschouwde leeftijdsgroepen tamelijk verschillend van de ene tot de andere provincie. Het bereikt een hoogtepunt voor alle leeftijdsgroepen in de provincies Brabant en Antwerpen, in het algemeen een hoger peil dan 's Rijks gemiddelde voor de jeugdigeren groepen in Henegouwen en de provincie Luik en voor de andere groepen in Limburg en Luxemburg.

In 1947 daarentegen zijn de verschillen tussen de provincies gering, de cijfers benaderen het gemiddelde van het Rijk, al zijn ze ook ietwat hoger in Henegouwen, Oost-Vlaanderen en de provincie Luik.

De gegevens van de hiernavolgende Tabel XXII, die de percentsgewijze afneming aangeeft van de sterftcijfers van 1890 tot 1947 per provincie en voor overeenkomende leeftijdsgroepen, bieden ten slotte het bewijs, dat de vermindering van de sterfte zich in omvangrijker mate heeft voorgedaan bij de jongere groepen dan bij de meer bejaarde. Anderzijds is deze teruggang sterker in zekere provincies dan in andere : in Limburg en in Oost-Vlaanderen overtreffen de percentages die van het Rijk zowel bij de jeugdige groepen als bij volwassenen; in de provincies Antwerpen, Brabant en Luxemburg overschrijdt de afneming het gemiddelde peil

voor alle leeftijdsgroepen; in de provincie Luik worden de gemiddelde afnemingscijfers meestal slechts overtroffen voor de ouderen dan 65 jaar.

TABEL XXII. — **Afneming (in %) van de sterftcijfers tussen 1890 en 1947.**

<i>Leeftijden :</i>	5-10	15-20	25-30	35-40	45-50	55-60	65-70	70-75	75-80	80-85	85 en +
Antwerpen	87	68	66	69	60	47	43	48	36	22	11
Brabant	80	69	68	68	58	45	38	36	34	27	22
West-Vlaanderen	83	64	61	61	53	42	37	25	29	18	3,2
Oost-Vlaanderen	71	56	49	49	42	40	35	34	35	23	3,5
Henegouwen	78	72	63	53	31	30	26	21	18	9	6,8
Luik	77	68	56	60	52	45	45	36	36	18	20
Limburg	83	64	64	65	49	31	48	46	29	34	29
Luxemburg	72	76	53	67	51	36	29	40	38	30	22
Namen	65	67	64	62	31	37	21	27	15	22	16
Het Rijk	78	66	62	62	48	40	36	32	28	20	6,6

DE STERFTEKAARTEN VOOR 1880 EN 1955-1957.

In overeenstemming met hetgeen reeds in deze commentaar werd gedaan voor de geboorten, hechten wij er belang aan ook de regionale verbreiding te bestuderen der sterften voor de jaren 1880 en 1955-1957.

Bij een bevolking van 5.520.009 inwoners, kwamen in 1880 121.458 sterfgevallen voor. Na 1900 werd dit aantal nooit meer overtroffen, tenzij in 1917 (124.824 sterfgevallen), in 1918 (157.340), in 1940 (125.083) en in 1944 (124.861).

M.a.w., in 1880 was de sterfte onder de Belgische bevolking hoog.

In 1880 bood de verdeling der sterfgevallen per provincie het volgend beeld (*Tabel XXIII*) :

TABEL XXIII. — **Aantal sterfgevallen per provincie in 1880.**

	<i>Sterften</i>	<i>Bevolking</i>
Brabant	22.135	985.274
Oost-Vlaanderen	20.936	881.816
Henegouwen	19.375	977.565
West-Vlaanderen	17.357	691.761
Antwerpen	14.306	577.232
Luik	13.316	663.735
Namen	5.640	322.654
Limburg	4.749	210.851
Luxemburg	3.644	209.118

Indien men in deze tabel voor iedere provincie het aantal sterfgevallen in betrekking brengt met de bevolking, dan stelt men vast, dat ze in het algemeen bijzonder talrijk waren in het Vlaamse gedeelte van het land, terwijl ze veel schaarser waren in Wallonië en zelfs in de provincies Henegouwen en Luik. Dit kan, zoals reeds gezegd, verklaard worden door de zeer hoge kindersterfte in het noorden en in het bijzonder in West-Vlaanderen en de provincie Antwerpen, in verband met geboortecijfers, die hoger zijn in deze provincies dan in het zuiden des lands.

De kaart, die de verspreiding der sterfgevallen aangeeft per gemeenten in 1880 (*fig. 9*), wijst een bijzonder hoge sterfte aan in zekere gemeenten van de streek Kortrijk-Ieper-Roeselare-Tielt en ook — hier ternauwernood lager — in het Land van Waas en rond Dendermonde en Mechelen.

Men merkt ook op, dat in de steden het aantal sterfgevallen betrekkelijk hoog bleef, hoewel de sterfte er ietwat minder uitgesproken was dan in de landbouwgebieden (57).

Dezelfde verdeling per gemeenten voor de periode 1955-1957 (*fig. 10*) (58), vergeleken met die voor 1880, laat zien, evenals op de kaarten der sterftcijfers, dat er een aanzienlijke verandering is opgetreden.

Wat het meest de aandacht trekt is de afneming van de grootte van de cirkels in het Vlaamse gedeelte des lands. Zonder twijfel heeft de vooruitgang op hygiënisch gebied hier zowel als overal elders in België, in grote mate tot deze verbetering bijgedragen. Maar de Vlaamse bevolking heeft, in het algemeen, een jongere structuur behouden, wat gewoonlijk niet het geval is in Wallonië. In Vlaanderen komen in 1955-1957, ondanks een sterk bevolkingsaccres, veel minder sterfgevallen voor in de gemeenten dan in 1880.

Ook in de grote steden, waar nochtans een omvangrijke bevolkingsaanwas heeft plaats gegrepen, is het aantal sterfgevallen in 1955-1957 lager dan in 1880. Daarentegen zijn er aan de buitenrand gemeenten, waar een vermeerdering kan worden waargenomen vergeleken met 1880; dit vindt zijn verklaring in de bevolkingsgroei van de voorsteden. Dezelfde opmerking geldt voor de industriële agglomeraties.

Het uitzonderlijk geval van de Kempen levert ook het bewijs van het belang van een gunstige leeftijdsopbouw; inderdaad, hoewel de bevolking er sedert 1880 met reuzenschreden is vooruitgegaan, stipt men er ten huidige dage, in de gemeenten, nog steeds hetzelfde aantal sterfgevallen aan als in 1880.

Ten slotte vertoont Wallonië op de kaart voor 1955-1957, niettegenstaande zijn bekende verarming op demografisch gebied, niet de uitgesproken daling aan, die Vlaams-België onderging. Deze toestand staat in verband met de lagere geboortecijfers en vooral met de welbekende veroudering van de bevolking (59).

* * *

DE NATUURLIJKE LOOP VAN DE BEVOLKING.

Zoals reeds elders gezegd, lijkt het belangwekkend, op grond van de gegevens van deze toelichting, de resultante na te gaan van de twee bestudeerde demografische factoren — geboorte en sterfte — t.w. het cijfer van het natuurlijke bevolkingsaccres in België.

(57) Tot staving, enkele statistische gegevens voor 1880: Antwerpen 4.973 sterfgevallen; Brussel 4.372; Gent 3.829; Luik 2.896; Brugge 1.138; Kortrijk 716; Oostende 587; Roeselare 443; Veurne 200; Hoei 245; Namen 585; Aarlen 129; Bastenaken 39.

(58) De kaarten der figuren 9 en 10 werden in kleurendruk gepubliceerd op bladen 69 en 70 van de *Atlas van de Nationale Survey*.

(59) Zie ook de grafieken van de buitentekstfiguur 13.

Sedert 1880 heeft het overschot der geboorten over de sterfte de volgende evolutie meege-
maakt (*Tabel XXIV*) :

**TABEL XXIV. — Evolutie van het
geboorteverschot ten opzichte
van de sterfte.**

56.855 voor de periode 1881-1890
64.534 voor de periode 1891-1900
71.756 voor de periode 1901-1910
20.997 voor de periode 1911-1920
48.669 voor de periode 1921-1930
17.874 voor de periode 1931-1947
41.051 voor de periode 1948-1957 (60)

Deze gegevens bewijzen, dat de natuurlijke aanwas regelmatig is vermeerderd sedert 1880 en dat ze haar hoogtepunt heeft bereikt gedurende de periode van 1901 tot 1910 (61). De twee wereldoorlogen hebben de aanwinsten vanzelfsprekend op gevoelige wijze vertraagd. Maar in 1920 steeg ze tot 61.551, dus tot een peil, dat niettemin lager bleef dan vóór 1910. Van dit ogenblik af, heeft ze niet opgehouden ernstig af te nemen, om in 1925 tot 53.621 herleid te worden, in 1930 tot 46.874, en vervolgens zo sterk achteruit te gaan, dat ze in 1935 slechts nog maar 24.172 beliep en op de vooravond van de tweede wereldoorlog, in 1939, 15.864. Na de oorlog integendeel — en thans rekening gehouden met de gemiddelde jaarlijkse aanwas van 4.620 bij de vreemdelingen ingeschreven in de vreemdelingenregisters — stijgt ze opnieuw tot 36.500 voor de periode 1948-1957.

De natuurlijke groei per taalstreek wordt hieronder aangegeven (*zie Tabel XXV*).

TABEL XXV. — Evolutie van de natuurlijke bevolkingsgroei per taalstreek.

	1880	1910	1930	1947	1954	1955	1956	1957
Vlaamse taalstreek. . .	22.634	44.212	39.361	32.842	36.745	35.294	36.447	37.434
Waalse taalstreek . . .	20.347	14.923	5.411	2.802	4.723	3.331	3.909	5.381
Arrond. Brussel. . . .	6.278	6.230	2.102	1.199	1.865	1.857	1.809	2.337

Uit deze Tabel kan men gemakkelijk opmaken, dat de toestand verheugend is in het Vlaamse land wat het natuurlijk accres betreft; dat het daarentegen met Wallonië treurig gesteld is, vooral indien men niet uit het oog verliest, dat, zoals in de vorige bladzijden vastgesteld werd, een gedeelte van de aanwas moet worden toegeschreven aan de onlangs in België gevestigde vreemdelingen. Hoe ook zij, men kan nochtans een lichte tendens tot toeneming

(60) Sedert 1948 wordt rekening gehouden met de beweging van de in de vreemdelingenregisters ingeschreven inwoners.

(61) Zie L. DE SMET, *op. cit.*

ontwaren in de loop van de allerlaatste jaren, zowel in Wallonië als in het arrondissement Brussel (62).

De kaart van *figuur 11*, die door de Diensten van de Nationale Survey werd opgemaakt steunend op een studie van de Nationale Maatschappij voor de Kleine Landeigendom (63), geeft een klaar beeld van de algemene regionale tegenstellingen in de natuurlijke loop van de bevolking. Ze geeft per gemeente en in absolute getallen, voor de jaren 1954 en 1955, de positieve of negatieve overschotten aan van gezegde beweging.

Het spreekt vanzelf, dat deze kaart, over het geheel, de regionale onderscheiden in het hierboven beschreven natuurlijke bevolkingsaccres weerspiegelt. Maar ze toont bovendien, dat zelfs in het Vlaamse land, volstrekt niet alle gemeenten dezelfde demografische expansie genieten, en dat in Wallonië de toestand niet in alle gemeenten als kritisch moet worden beschouwd.

TABEL XXVI. — **Natuurlijke loop der bevolking per gemeente.**

	<i>Gemeenten in verval (—)</i>	<i>Gemeenten met bevolkings- aanwinst of statu quo (+ of —)</i>	<i>Totaal aantal gemeenten</i>	<i>Negatief overschot voor de provincie</i>	<i>Positief overschot voor de provincie</i>
Antwerpen	2	149	151	— 6	21.429
Brabant	77	271	348	— 3.170	11.703
West-Vlaanderen	9	244	253	— 93	15.478
Oost-Vlaanderen	23	274	297	— 648	13.236
Henegouwen	183	260	443	— 2.364	5.320
Luik	117	252	369	— 2.484	3.796
Limburg	4	202	206	— 14	17.843
Luxemburg	53	180	233	— 252	2.366
Namen	103	263	366	— 502	2.277
Het Rijk	571	2.095	2.666	— 9.633	93.448

Tabel XXVI leert ons, dat 2.095 gemeenten op 2.666 aanwas of geen verandering vertonen, dat daarentegen 571 in verval zijn, waaronder 509 in Wallonië. Niettemin bezitten nog 955 Waalse gemeenten een balans in evenwicht of winnen zelfs veld. Maar een dergelijke toestand blijft nochtans verre van aanmoedigend.

Ten noorden van de taalgrens zijn er slechts 62 gemeenten, die een achteruitgang vertonen. Bovendien maken 14 ervan deel uit van het arrondissement Brussel en vooral van de Brusselse agglomeratie. Ten slotte wijst Oost-Vlaanderen in gans het Vlaamse land het hoogste aantal gevallen aan met negatief overschot (drieëntwintig).

(62) Deze bewering wordt bevestigd — en zelfs met meer kracht uitgedrukt — in een studie, die sedert het opstellen van onze commentaar verschenen is (L. BAUVIR. — *Où en est la démographie wallone ?* Revue du Conseil Economique Wallon, n° 42, januari-april 1960, blz. 38-51). Ze maakt gewag van de vermeerdering van het voortplantingscijfer in Wallonië voor de jaren 1947, 1956, 1957 en 1958. « Een dergelijke verbetering van het voortplantingscijfer bewijst ontegenzeggelijk, dat een merkelijke omkeer aan de gang is in de Waalse mentaliteit » (blz. 39).

(63) Deze kaart is in kleurendruk verschenen als blad 63 van de *Atlas van de Nationale Survey*.

TABEL XXVII. — Natuurlijke loop der bevolking per arrondissement.

<i>Arrondissementen</i>	<i>Bevolkings- aanwinst</i>	<i>Aantal gemeenten met bevolkings- aanwinst</i>	<i>Arrondissementen</i>	<i>Bevolkings- aanwinst</i>	<i>Aantal gemeenten met bevolkings- aanwinst</i>
Antwerpen	9.886	58	Tielt	1.334	19
Hasselt	8.945	67	Namen	1.038	93
Turnhout	8.871	52	Oudenaarde	917	52
Brussel	6.328	105	Eeklo	840	15
Maaseik	4.907	36	Dinant	796	91
Leuven	4.881	109	Zinnik	774	24
Kortrijk	4.600	44	Thuin	688	50
Aalst	4.177	76	Neufchâteau	668	50
Tongeren	3.991	97	Diksmuide	655	26
Mechelen	3.472	39	Bastenaken	598	30
Brugge	3.073	42	Nijvel	494	51
Gent	2.531	70	Veurne	488	25
Dendermonde	2.482	27	Philippeville	443	57
Sint-Niklaas	2.289	28	Aarlen	435	17
Roeselare	2.230	20	Doornik	432	45
Charleroi	1.851	49	Borgworm	351	44
Luik	1.712	83	Marche	344	35
Oostende	1.705	26	Virton	321	31
Verviers	1.481	73	Hoei	252	35
Ieper	1.393	42	Aat	231	24
Bergen	1.344	46			

De statistische gegevens per arrondissement van Tabel XXVII geven er het bewijs van, dat onder de positieve overschotten, die van het Vlaamse landsgedeelte op het grootste aantal gemeenten betrekking hebben en dat ze er ook het meest omvangrijk zijn. De arrondissementen Antwerpen, Hasselt en Turnhout staan er aan de spits, wat wel de uitnemende rol doet uitschijnen, die door de Kempen op dit stuk gespeeld wordt. De toenemingen zijn trouwens proportioneel even belangrijk in de andere arrondissementen der provincies Antwerpen en Limburg, behalve resp. in twee en in vier gemeenten, die een inzinking vertonen. Op te merken valt, dat twee van deze Limburgse gemeenten in Droog-Haspengouw liggen, in de nabijheid van de taalgrens, en dat er Waals gesproken wordt.

De positieve overschotten zijn nog aanzienlijk in Binnen-Vlaanderen, zowel in de streken van Kortrijk, Roeselare, Tielt en Brugge als in de Schelde- en Dendervalleien. Ze zijn veel minder belangrijk in de Polders van Veurne-Ambacht en rond Ieper, Eeklo, Sint-Niklaas-Waas, waar nochtans geen enkele gemeente achteruitgaat, alsook in de arrondissementen Brussel, Leuven en ten slotte Tongeren, waar, zoals daar even gezegd, reeds enkele negatieve saldo's voorkomen.

In Wallonië zijn de winsten in absolute cijfers uitgedrukt overal gering. Maar de toestand verschilt naargelang men de nijverheidszone van Hene-Samber-Maas-Vesder en de gebieden noord- en zuidwaarts daarvan gelegen in beschouwing neemt. Het is in deze industriezone, dat de positieve overschotten het hoogste peil bereiken, behalve in de streek van Hoei en in enkele elders gelegen gemeenten, zoals Luik, Seraing, Herstal en Verviers; de natuurlijke

positieve ontwikkeling wordt er gunstig in de hand gewerkt door de aanwezigheid der vreemdelingen.

Ten zuiden van het industriebekken, bestaan er om te zeggen overal positieve overschotten; ze bereiken zelfs hier en daar een nogal grote omvang, zodat men in zekere gemeenten het aanmoedigend schouwspel krijgt van een niet te onderschatten demografische expansie. Dit kan men vooral waarnemen in Tussen-Vesder-en-Maas en in een aantal kleine centra in Condruz, in de Ardennen en in Belgisch-Lotharingen; Dinant, Bertrix, Bastenaken en Aarlen bekleden in dit opzicht de eerste plaats.

Indien men nu de gegevens van Tabel XXVIII, waarin de negatieve overschotten per arrondissement worden opgesomd, aandachtig bekijkt, dan merkt men, dat Noord-Henegouwen, Waals-Brabant en Haspengouw het meest op de voorgrond treden; het zijn trouwens gebieden, waar de veroudering van de bevolking ten zeerste tot uiting komt. Henegouwen heeft het treurig voorrecht het hoogste aantal gemeenten te bezitten met negatief saldo, gevolgd door de provincies Namen en Luik.

TABEL XXVIII. — **Negatieve overschotten per arrondissement van de natuurlijke loop der bevolking.**

<i>Arrondissementen</i>	<i>Bevolkingsverlies</i>	<i>Aantal gemeenten in verval</i>	<i>Arrondissementen</i>	<i>Bevolkingsverlies</i>	<i>Aantal gemeenten in verval</i>
Brussel	2.606	14	Neufchâteau	69	17
Luik	1.231	29	Marche	68	15
Namen	647	37	Virton	68	13
Zinnik	603	25	Leuven	67	10
Doornik	566	37	Veurne	30	4
Nijvel	497	53	Aarlen	29	5
Verviers	485	15	Kortrijk	21	2
Hoei	422	38	Diksmuide	20	1
Charleroi	380	22	Bastenaken	18	3
Bergen	376	32	Eeklo	17	2
Borgworm	346	35	Aalst	16	5
Aat	340	37	Oostende	15	1
Gent	277	10	Tongeren	9	3
Dendermonde	259	1	Ieper	7	1
Thuin	201	30	Hasselt	5	1
Dinant	150	40	Mechelen	4	1
Philippeville	105	26	Antwerpen	2	1
Oudenaarde	79	5			

Ten zuiden van de industriezone zijn er, inderdaad, zeer veel gemeenten met negatief saldo. Het is echter Brabant, dat de kroon spant wat de verliezen betreft, in absolute cijfers uitgedrukt. Deze verliezen komen zonder twijfel voor een deel op rekening van het Waalse gebied van deze provincie, maar ze moeten hoofdzakelijk toegeschreven worden aan de Brusselse agglomeratie.

Trouwens, algemeen beschouwd, lijden alle grote steden des lands — met uitzondering van Antwerpen — gevoelige verliezen. Het verschijnsel, dat Brussel karakteriseert — verlies als gevolg van de natuurlijke loop van de bevolking in het centrum van de agglomeratie en

aanwinst in de randgemeenten — vindt men ook terug in de Luikse en Gentse agglomeraties, alsook in die van Verviers. Het feit is reeds veel minder zichtbaar te Charleroi; het verlies is er onbeduidend, vergeleken met de totale aanwinst voor de ganse uitgestrektheid van het land van Charleroi. De daling in de Gentse agglomeratie steekt maar weinig scherp af tegen de omgeving ervan, waar betrekkelijk zwakke positieve overschotten bestaan, te midden van de hoge van het Vlaamse land in het algemeen. Wat Antwerpen aangaat, hier geeft de natuurlijke bevolkingsgroei overschotten, die tot de hoogste in België behoren, zowel in de stadskern als in de randgemeenten.

In het Vlaams gedeelte des lands, zijn de verliezen schaars en weinig uitgesproken. Men treft ze vooral aan in Veurne-Ambacht en ten noorden van Gent (64).

* * *

Indien men slechts de natuurlijke loop van de bevolking beschouwde, zoals deze zoëven geschetst werd, zou men met recht kunnen denken, dat heel wat gemeenten toch een demografische bloei vertonen, maar dat andere integendeel, zo wat overal in het land, sterk verkwijnen en met den tijd zelfs tot volledige verdwijning zijn gedoemd. Maar men moet niet vergeten, dat daartegen kan opwegen: mogelijke inwijking of vestiging van nieuwe inwoners, komende van andere Belgische gebieden of uit het buitenland.

Er kan hier geen sprake van zijn het vraagstuk aan te vatten van de invloed op de natuurlijke loop van de bevolking, van de migraties leidend tot definitieve vestiging. Het volstaat de aandacht te vestigen op het feit, dat over het algemeen, de compensatie van het verlies wegens natuurlijke schommelingen zich voordoet in de gemeenten met meer dan 500 inwoners; in de andere gemeenten kan de toestand, in plaats van compensatie der negatieve overschotten, nog bedenkelijker worden door uitwijking van een min of meer groot aantal inwoners. Het lijkt overbodig de nadruk te leggen op de ernst van dergelijke gevallen — en ze komen nogal dikwijls voor — en op de dringende noodzakelijkheid, in het raam van de economische streek-

(64) Het is niet van belang ontbloot de overschotten in absolute getallen te noteren voor een zeker aantal Belgische gemeenten.

Onder de gemeentelijke negatieve overschotten door natuurlijke schommelingen vindt men de hoogste in zekere gemeenten van de Brusselse agglomeratie (Brussel 1.093, Anderlecht 235, Sint-Jans-Molenbeek 166, Elsene 256, Sint-Gillis 393, Sint-Joost-ten-Node 102, Schaarbeek 173) en in de volgende steden: Gent 102, Ronse 62, Charleroi 54, Lessen 112, Zinnik 95, Doornik 194, Hoei 119, Luik 696, Seraing 240, Verviers 263, Eupen 30.

Maar minder belangrijke gemeenten gaan gebukt onder een verlies, dat betrekkelijk nog zwaarder is. Aldus, in het Vlaamse land, Bertem met 34, Zevekote 15, Alveringem 15, Bassevelde 12, Wachtebeke 21, Zaffelare 47, Ledeborg 70, Sint-Kruis-Winkel 17, en in Wallonië, Aat met 21, Arc-Ainières 17, Vloesberg 40, Elzele 28, Grandglise 15, Ostiches 17, Quevaucamps 21, Manage 43, Courcelles 52, Fayt-lez-Manage 22, Gosselies 24, Jumet 45, Monceau-sur-Sambre 26, Ransart 28, Audregnies 21, Blangies 53, Jemappes 17, Neufvilles 96, Nimy 26, Saint-Ghislain 14, Warquignies 19, Ecaussines-Lalaing 15, Marche-lez-Ecaussines 20, Ottignies 20, 's-Gravenbrakel 42, Ecaussines-d'Enghien 57, Haine-Saint-Paul 66, Houdeng-Goegnies 55, Rœulx 23, Carnières 36, Antoing 19, Grandmetz 12, Néchin 21, Vaulx-lez-Tournai 21, Bonsecours 21, Celles 23, Chapelle-à-Wattines 15, Mourcourt 16, Peruwelz 44, Pottes 24, Willaupuis 45, Hamoir 14, Amay 28, Antheit 28, Ben-Ahin 17, Tihange 49, Villers-le-Bouillet 25, Anthisnes 14, Bellaire 18, Esneux 27, Herstal 31, Jemeppe-sur-Meuse 26, Mons-lez-Liège 39, Tilff 35, Lierneux 12, Limbourg 13, Theux 12, Andrimont 60, Petit-Rechain 14, Spa 15, Ensival 47, Ambresin 12, Avernas-le-Bauduin 13, Haneffe 13, Jeneffe 16, Latinne 14, Crehen 12, Fallais 36, Geer 23, Remicourt 18, Saint-Georges 50, Grand-Halleux 12, Chiny 14, Alle 10, Scy 11, Wanlin 10, Andenne 14, Ligny 15, Spy 14, Champion 28, Faulx 13, Haillot 14, Saint-Servais 15, Pesche 14.

Onder de talrijke Belgische gemeenten, die een omvangrijke bevolkingsaanwas kennen, als gevolg van de natuurlijke loop der bevolking, dienen aangestipt: in het Vlaamse land, Deurne 651, Merksem 489, Mortsel 405, Schoten 492, Wilrijk 423, Antwerpen 444, Berchem 529, Borgerhout 425, Balen 390, Geel 671, Herentals 456, Mol 691, Beerse 308, Turnhout 774, Kessel-Lo 299, Brugge 401, Harelbeke 346, Kortrijk 544, Waregem 354, Zwevegem 234, Oostende 625, Roeselare 607, Aalst 601, Zele 303, Sint-Niklaas 402, Genk 1.974, Hasselt 1.027, Sint-Truiden 399, Zonhoven 380, Diepenbeek 311, Heusden 386, Koersel 455, Leopoldsburg 344, Zolder 408, Houthalen 520, Lommel 633, Overpelt 315; in de Brusselse agglomeratie, Evere 216, Vilvoorde 301, Ukkel 230, Sint-Lambrechts-Woluwe 237 en Sint-Pieters-Woluwe 293; in Wallonië, Châtelineau 234, Marcinelle 156, Farciennes 140, Marchienne-au-Pont 174, Flénu 130, Hensies 165, Quaregnon 146, Boussu 167, Péronnes 130, Manage 167, Ressaix 122, Cheratte 122, Aarlen 136.

plannen, de strijd aan te binden tegen de bedreiging met totale verdwijning, in een min of meer nabije toekomst, van de gemeenten, die zich in zulke benarde toestand bevinden.

* * *

VREEMDELINGEN.

De twee kaarten op blad 26, gewijd aan de vreemdelingen, beogen een driedubbel doel : voor 1910 en 1947 aan te geven het percentage per arrondissement van het aantal vreemdelingen met betrekking tot de totale bevolking (gekleurde ondergrond der kaarten); vervolgens de verdeling per gemeente van het absoluut aantal vreemdelingen (zwarte cirkels en, voor de grote agglomeraties, rode cirkels); en ten slotte, voor het Rijk, het percentage der vreemdelingen per nationaliteit ten opzichte van de totale vreemde bevolking (grafieken der toelichtingen).

Deze twee kaarten duiden bijgevolg twee stadia aan in de ontwikkeling van het aantal vreemdelingen en hun geografische verbreiding in België.

Wat ten eerste het aantal betreft, stellen we vast, dat in 1910 (zie grafiek blad 26), België 254.547 vreemdelingen opgenomen had, die 34 ‰ van de ganse bevolking vertegenwoordigden; in 1947, 367.619 of 43 ‰; in 1954 — volgens de laatste Algemene Telling der Vreemdelingen — 379.528, d.i. ongeveer hetzelfde percentage als in 1947; ten slotte, in 1956 — volgens een berekening steunend op de buitenlandse migraties en op de schommelingen der niet-autochtone bevolking in het binnenland — 434.976 vreemdelingen of 49 ‰.

Bij gevolg is de verhouding met 15 ‰ gestegen van 1910 tot 1956, nl. met 180.000 zielen ongeveer in 46 jaren of gemiddeld 4.000 per jaar.

Maar deze aanwas is verre van regelmatig geweest. Inderdaad heeft hij van 1910 tot 1947 plaats gegrepen in een tempo van 3.000 zielen per jaar; van 1947 tot 1954, van ongeveer 1.700, wat een gevoelige vertraging doet uitschijnen, om vervolgens tot het tempo over te gaan van 27.000 van 1954 tot 1956, wat ditmaal een aanzienlijke vermeerdering uitdrukt, in verband met een groeiende vraag naar werkkrachten in de steenkolenindustrie (65).

De feiten nader beschouwend, constateert men, dat deze evolutie niet voortdurend in stijgende lijn is gegaan. Inderdaad, van 1910 tot 1920, heeft het aantal vreemdelingen met 105.000 eenheden afgenomen. Eerst te beginnen met 1920, geven de statistieken een vermeerdering aan, die zich als volgt voordoet : van 1920 tot 1930, jaarlijkse gemiddelde toename van 16.700 eenheden; van 1930 tot 1938, van 2.500; van 1938 tot 1947, van 3.000 en van 1947 tot 1956 opnieuw het bovenaangehaald uiterst onregelmatig tempo (66).

De verdeling per *nationaliteit* heeft, volgens de grafieken van de toelichting bij de twee kaarten van blad 26, grondige wijzigingen ondergaan van 1910 tot 1947.

(65) Zie ook de grafieken van de buitentekstfiguur 13.

(66) Evolutie van het aantal vreemdelingen ten opzichte van de totale Belgische bevolking (Naar N.I.S. — *Statistisch Bulletin*, april 1955) :

Jaren	Aantal	Verhouding	Vershil (afgeronde cijfers)
1910	254.547	34 ‰	> — 14 ‰ of — 105.000 = — 10.000 per jaar.
1920	149.677	20 ‰	> + 19 ‰ of + 167.000 = + 16.700 per jaar.
1930	317.452	39 ‰	> + 2 ‰ of + 22.000 = + 2.800 per jaar.
1938	339.799	41 ‰	> + 2 ‰ of + 26.000 = + 2.000 per jaar.
1947	367.619	43 ‰	> 0 ‰ of 12.000 = + 1.700 per jaar.
1954	379.528	43 ‰	> + 6 ‰ of + 55.000 = + 27.000 per jaar.
1956	434.976	49 ‰	>

In 1910 (67) bevinden zich in ons land, voor iedere nationaliteit aangegeven in afdalende reeks : 83.719 Fransen, 70.950 Nederlanders, 54.056 Duitsers, 10.367 Luxemburgers, 7.491 Russen, 6.974 Britten, 5.927 Oostenrijkers en Hongaren, 4.490 Italianen, 2.335 Zwitsers en 8.238 tot verschillende of onbekende nationaliteiten behorende vreemdelingen, waaronder 126 Afrikanen, 989 Aziaten en 1.966 vreemdelingen uit de Nieuwe Wereld. Op dit ogenblik bekleden de Fransen de eerste plaats met 329 ‰ van de totale vreemde bevolking, gevolgd door de Nederlanders met 279 ‰, de Duitsers met 214 ‰ en de Luxemburgers met 41 ‰. Anders gezegd, de vreemdelingen, die in België gevestigd zijn, komen voor 9/10 voort uit de omliggende landen (68).

In 1947 (69) biedt de verdeling een gans ander uitzicht : 84.134 Italianen, 66.416 Fransen, 63.700 Nederlanders, 58.542 Polen, 14.067 Duitsers, 10.328 Britten, 9.446 Luxemburgers, 9.173 Russen, 5.587 Tsjechen, 4.233 Joegoslaven, 4.177 Hongaren, 4.023 Zwitsers, 3.245 Spanjaarden, 1.926 Roemenen, 1.270 Grieken, 6.858 andere Europeanen, 1.848 Afrikanen, 3.196 tot verscheidene Amerikaanse nationaliteiten behorende vreemdelingen, 1.343 Aziaten, 77 Oceaniërs en 14.030 vreemdelingen zonder bekende nationaliteit. Ditmaal hebben de Italianen de eerste plaats ingenomen met 229 ‰ van de totale vreemde bevolking; daarna komen de Fransen met 182 ‰, de Nederlanders met 173 ‰ en de Polen met 159 ‰; de anderen blijven ver achteraan (70).

Het groot aantal Italianen en Polen bevestigt het belang der vreemde werkkrachten in onze steenkolenrijverheid. Op te merken valt ook de zeer sterke achteruitgang van het aantal Duitsers, verder van de Fransen, de Nederlanders en de Luxemburgers, een achteruitgang, die te wijten is aan de terugkeer in hun geboorteland van veel onder hen ter gelegenheid van de twee wereldoorlogen. Aandacht verdient ook de aanwezigheid van Oost- en Zuid-Europeanen, vooral Polen zoals reeds gezegd, maar ook Tsjechen, Roemenen, Joegoslaven en Hongaren, die de plaats innemen van de Oostenrijk-Hongaren van 1910, maar in grotere getale dan deze laatste. Stippen we ook de niet te onderschatten toename aan van het aantal Russen, Grieken, Zwitsers en Britten en ook de weliswaar minder belangrijke toename van Afrikanen, Aziaten en Amerikaanse onderdanen.

De *geografische verbreiding* van de vreemdelingen, tegelijkertijd beschouwd wat *aantal* en *percentage* (71) betreft, heeft merkelijke veranderingen ondergaan tussen 1910 en 1947.

In 1910 werden op een totaal van 254.547, in Wallonië 102.572 vreemdelingen geteld tegen 88.409 in het Vlaamse gedeelte van het land en 63.566 in het arrondissement Brussel. De aantrekkingscentra waren tot drie herleid (door rode cirkels aangegeven), t.w., in afdalende reeks, de Brusselse (59.686), de Antwerpse (47.307) en de Luikse (26.299), die samen 52,3 ‰ van de vreemdelingen huisvesten. Veel minder belangrijk waren de agglomeraties van Charleroi (8.419) en Gent (4.171). De industriegebieden kunnen dus wel als aantrekkings-elementen worden beschouwd, maar ze waren het niettemin slechts in beperkte mate : van overwegende invloed waren handel en zaken, alsook de administraties of eenvoudig de buitenlandse betrekkingen — op gebied van consulaten en gezantschappen —, hetgeen bewezen

(67) N.I.S. — *Buitenlandse bevolking naar de verblijfplaats in de jaren 1900, 1910, 1920, 1930, 1938, 1947, en 1954*. Statistisch Bulletin, april 1955.

(68) De andere vreemdelingen zijn maar weinig vertegenwoordigd : Russen 19 ‰, Britten 27 ‰, Oostenrijkers en Hongaren 23 ‰, Italianen 18 ‰, Zwitsers 9 ‰ en verscheidene of onbekende nationaliteiten 31 ‰.

(69) N.I.S. — *Ibid.* en *Algemene Volks-, Nijverheids- en Handelstelling op 31 decembre 1947*, Boekdeel IV, blz. 57.

(70) Duitsers 38 ‰, Britten 28 ‰, Luxemburgers 26 ‰, Russen 25 ‰, Tsjechen 15 ‰, Joegoslaven 12 ‰, Hongaren 11 ‰, Zwitsers 11 ‰, Spanjaarden 9 ‰, Roemenen 5 ‰, Grieken 3 ‰, andere Europeanen 9 ‰, Afrikanen 5 ‰, diverse Amerikaanse nationaliteiten 9 ‰, Aziaten 4 ‰, Oceaniërs 2 ‰, onbekende nationaliteiten 55 ‰.

(71) Cirkels per gemeente en kleuren per arrondissement in de twee kaarten van blad 26.

wordt door de belangrijkheid, die in deze agglomeraties aangenomen werd door zekere gemeenten : Antwerpen (38.708), Brussel (19.004) (72), Luik (16.871). De statistische gegevens per arrondissement bevestigen grotendeels deze bevindingen, maar ze stellen nog andere feiten in het licht. Inderdaad, de arrondissementen Brussel, Antwerpen en Luik telden resp. 63.566, 53.869 en 30.405 vreemdelingen. Dan volgden de arrondissementen met een wezenlijk en uitsluitend industrieel karakter : Charleroi (10.712) voor het land van Charleroi, Thuin (6.054) en Zinnik (2.890) voor het Centrum, Bergen (7.189) voor de Borinage, Namen (3.482) voor de Beneden-Samber, Gent (5.210) voor het Gentse textielgebied en Verviers (14.775) voor dat van Verviers. Maar de kaart toont het belang van de vreemde nederzettingen in de grenszones, vooral langs de Franse en Luxemburgse grenzen, in mindere mate langs de Nederlandse. De nijverheid kan voor deze toestand slechts gedeeltelijk verantwoordelijk worden gesteld; men moet bovendien rekening houden met de gewoonte door de vreemde grensarbeiders aangenomen, zich aan onze zijde der grens te vestigen, waar ze in 1910 aangetrokken werden door de goedkoopere woningen en de lage kosten van levensonderhoud. Dit kan nagegaan worden in de arrondissementen Doornik (7.838), Aarlen (5.602), Turnhout (3.474), Maaseik (3.406), Kortrijk (3.350) en ook in het reeds vermelde arrondissement Verviers (14.775). Al de andere arrondissementen telden minder dan 3.000 vreemdelingen.

In 1947 woonden, op een totaal van 367.619 vreemdelingen, meer dan de helft in Wallonië; het Vlaamse land telde er 102.120 en het arrondissement Brussel 75.671.

Van 1910 tot 1947 hebben zich belangrijke wijzigingen voorgedaan in de regionale verbreiding.

In 1947 kan men zes aantrekkingspunten waarnemen : eerst de drie, die reeds in 1910 bestonden, t.w. die van de Brusselse (70.880), de Antwerpse (34.562) en de Luikse (44.344) agglomeraties, welke — behalve wat Antwerpen betreft — in aanwas zijn ten opzichte van 1910; vervolgens die van de Henegouwse industriestrecken, het land van Charleroi (28.490), het Centrum (6.805) en de Borinage (13.765), die alle drie ternauwernood zichtbaar zijn op de kaart van 1910 en die in 1947 de woonplaats blijken te zijn van talrijke vreemde mijnwerkers; hetzelfde geldt voor de gemeenten van het Limburgse steenkolenmijngebied (21.121), die in de kaart van 1910 niet voorkomen, daar dit bekken op dit ogenblik nog niet in ontginning was; ten slotte de Gentse agglomeratie (4.860), die praktisch onveranderd is gebleven, terwijl die van Verviers achteruit is gegaan. Wat de grensgebieden betreft, ze vertonen hier en daar aanwas, maar meestal zijn ze sedert 1910 teruggeschreden.

De verdeling per arrondissement van het absoluut aantal vreemdelingen onderlijnt deze opmerkingen. Inderdaad, in 1947 telden de arrondissementen Brussel en Luik resp. 75.671 en 53.835 vreemdelingen, nl. 20,6 % en 14,7 % van de vreemde bevolking van België. Verder moeten we de volgende arrondissementen vermelden : Charleroi (41.331 of 11,2 %) voor het land van Charleroi; Antwerpen (40.073 of 10,9 %); Hasselt (15.706), Tongeren (7.752) en Maaseik (4.893), d.i. 29.351 of 8,1 % voor de Kempen; Zinnik (15.016) en Thuin (10.513), d.i. 25.629 of 7 % voor het Centrum; Bergen (21.789 of 5,9 %) voor de Borinage; het arrondissement Verviers (13.096 of 3,6 %) gaat achteruit, niettegenstaande de uitbreiding van het grondgebied als gevolg van de aanhechting der kantons Eupen, Malmédy en Sint-Vith. Kortom, alles te samen hebben dus deze negen arrondissementen door hun economische bedrijvigheid — vooral nijverheid en handel — op hun grondgebied 78,2 % of 4/5 van de vreemdelingen aangetrokken, die in 1947 in België verblijven. We voegen er nog enkele andere arrondissementen met meer dan 3.000 vreemdelingen aan toe : Namen (7.325) voor de Beneden-Samber; Gent (6.141) alsook voor de grensgebieden, Doornik (6.342), Kortrijk (4.964), Turnhout (4.443) en Aarlen (3.055).

(72) En ook enkele van zijn voorsteden : Schaarbeek (6.780), Elsene (6.684), Sint-Gillis (6.020), Anderlecht (4.656), Sint-Jans-Molenbeek (3.879), Sint-Joost-ten-Noode (3.814).

In al deze arrondissementen komen in 1947 — zoals in 1910 — enkele gemeenten voor met een zeer groot aantal vreemdelingen: Antwerpen (21.789), Brussel (15.597), Luik (13.279), Genk (11.334), Schaarbeek (11.034), Elsene (8.571), Sint-Gillis (6.162), Seraing (5.713), Anderlecht (4.717), Ukkel (4.492), Gent (3.907) en Châtelineau (3.537).

Men noteert, dat in twintig Belgische gemeenten het aantal vreemdelingen van 20 tot 50 % van de totale bevolking uitmaakt (73). Te Micheroux (provincie Luik) bereikt dit percentage zelfs 50,9 % en te Vucht (provincie Limburg) 61,84 %. Uitgenomen Baarle-Hertog, waar het hoog percentage in verband staat met de uitzonderlijke ligging van deze gemeente (Belgische enclave in Nederlands gebied, ten noorden van de provincie Antwerpen), zijn al deze gemeenten in de mijnbekkens — of in de onmiddellijke nabijheid ervan — gelegen.

De beschouwingen nopens de verdeling der vreemdelingen per arrondissement, zowel in 1910 als in 1947, hebben ons de weg gewezen voor de analyse van de twee kaarten, wat betreft de betekenis der grondtinten, die, zoals gezegd, voor ieder arrondissement het aantal vreemdelingen aangeven per 1.000 inwoners.

De vergelijking van deze twee kaarten doet belangrijke wijzigingen uitschijnen, die supra, bij de studie van de absolute cijfers, reeds de aandacht trokken.

In 1910 waren er vijf arrondissementen met meer dan 50 ‰ (groene tinten op de kaart): het arrondissement Aarlen aan de spits met 136 ‰; vervolgens, in afnemende reeks, Antwerpen (89 ‰), Verviers (81 ‰), Brussel (62 ‰), Luik (57 ‰) en Maaseik (56 ‰). Al de andere vertonen minder dan 50 ‰; die met 20 à 50 ‰ bevinden zich over het algemeen in de nabijheid der grenzen, die met minder dan 20 ‰ meer landinwaarts.

In 1947 is het aantal arrondissementen met meer dan 50 ‰ gestegen tot tien. Vooraan de arrondissementen met belangrijke steenkolenrijverheid: Luik (95,4 ‰), Charleroi (95 ‰), Zinnik (90 ‰), Bergen (84 ‰), Thuin (78 ‰), Hasselt (71,6 ‰) en Tongeren (56,9 ‰). Ze vertonen alle een sterke aanwas (74).

Zekere arrondissementen gaan integendeel fel achteruit. Dit is het geval voor het arrondissement Aarlen (76 ‰ tegen 136 ‰ in 1910), alsook voor de arrondissementen Antwerpen (51,1 ‰ tegen 89,1 ‰), Verviers (55,4 ‰ tegen 81,7 ‰), Virton (29,2 ‰ tegen 41 ‰) en Bastenaken (16,4 ‰ tegen 36,7 ‰). Daarentegen kan bij sommige andere een belangrijke toename genoteerd worden, nl. in de arrondissementen Namen (34,2 ‰ tegen 16,6 ‰ in 1910), Nijvel (25,6 ‰ tegen 9,2 ‰), Aat (33,4 ‰ tegen 17,2 ‰) en Hoei (27,2 ‰ tegen 11,6 ‰).

Merken wij ten slotte op, met het Nationaal Instituut voor de Statistiek (75), dat in 1947 de gemeenten met 5.000 à 20.000 inwoners de meeste vreemdelingen huisvesten (114.038 op een totaal van 367.619) en dat de verhouding tot de totale bevolking toeneemt met het belang van het gemeentelijk bevolkingscijfer. Zo hebben de gemeenten met minder dan 2.000 inwoners een percentage van 2,28 %, terwijl die met meer dan 100.000 inwoners een gemiddelde percentage hebben van 7,36 %.

* * *

(73) Baarle-Hertog (39,95 ‰), Harchies (27,94 ‰), Pommerœul (26,79 ‰), Pont-de-Loup (36,83 ‰), Hautrage (33,14 ‰), Harchies (41,16 ‰), Tertre (29,06 ‰), Ressaix (34,65 ‰), Ehein (25,21 ‰), Cheratte (31,62 ‰), Retinne (36 ‰), Xhendelesse (27,48 ‰), Genk (33,48 ‰), Houthalen (25,37 ‰), Eisdén (41,17 ‰), Bousoit (45,89 ‰), Bray (28,07 ‰), Estinnes-au-Val (26,77 ‰), Maurage (29,68 ‰), Péronnes-lez-Binche (41,40 ‰).

(74) In 1910: Charleroi 25,4 ‰, Luik 57,3 ‰, Zinnik 18 ‰, Bergen 27,6 ‰, Thuin 44 ‰, Hasselt 9,6 ‰ en Tongeren 20,8 ‰.

(75) N.I.S. — *Algemene Volks-, Nijverheids- en Handelstelling op 31 december 1947*, Boekdeel IV, tabel op blz. 54.

Het lijkt interessant na te gaan of gewichtige veranderingen zich hebben voorgedaan *sedert het jaar 1947*. Dit kan gebeuren dank zij de gegevens van de Algemene Telling der Vreemdelingen op 1 november 1954 door het Nationaal Instituut voor de Statistiek, waarvan de fiches op het Ministerie voor Binnenlandse Zaken bewaard worden (76).

Uit deze gegevens kan men opmaken, dat het aantal buitenlanders in België nog gestegen is van 1947 tot 1954, daar het van 367.619 overgegaan is tot 379.528. Maar deze vermeerdering is betrekkelijk gering, want de verhouding van dit aantal vreemdelingen tot het totaal aantal inwoners bedraagt nog steeds 43 ‰.

Daarentegen hebben de *samenstelling naar de nationaliteit* en de *geografische verbreiding* gevoelige wijzigingen ondergaan.

In de eerste plaats, wat de *nationaliteit* betreft, is van 1947 tot 1954 een massale inwijking geschied van Italianen, wier aantal geklommen is van 84.134 tot 161.495. Het gaat er om werkkrachten, die aangeworven werden voor onze steenkolenbakkens van de Borinage, het Centrum, het land van Charleroi, het Luikse en de Kempen. Alle andere nationaliteiten zijn integendeel minder goed vertegenwoordigd in 1954 dan in 1947. Dit is nl. het geval voor de Polen (aantal gedaald van 58.642 tot 39.927), de Nederlanders (van 63.600 tot 49.736), de Fransen (van 66.416 tot 55.297), de Duitsers (van 14.067 tot 10.607), de Britten en Ieren (van 10.405 tot 8.224), de Russen (van 9.173 tot 1.445), de Tsjechen (van 5.587 tot 3.649) en de staatlozen (van 14.030 tot 9.146). We stellen in het bijzonder vast, dat de onderdanen der aangrenzende landen zich niet meer in dezelfde mate als vroeger in België vestigen, waarschijnlijk omdat de economische toestand zich ondertussen in deze landen verbeterd heeft en deze vreemdelingen bijgevolg bij ons niet meer het hogere welzijn vinden waarnaar ze streefden.

Belangrijker nog is de omkeer, die zich heeft voorgedaan in de *geografische verbreiding*. Zo ontwaart men in zekere arrondissementen een aanzienlijke toename. Dit is het geval voor de arrondissementen, waar de steenkolenrijverheid een grote rol speelt : Luik (toename van 53.835 tot 66.548), Charleroi (van 41.331 tot 59.333), Bergen (van 21.789 tot 36.275) voor de Borinage, Zinnik (van 15.016 tot 18.699) en Thuin (van 10.513 tot 13.304) voor het Centrum en Hasselt (van 15.706 tot 17.413) voor de Kempen. Daarentegen neemt men in andere arrondissementen een gevoelige vermindering waar van de vreemde inwoners, zoals in de arrondissementen Brussel (van 75.571 tot 58.091), Antwerpen (van 40.073 tot 26.533), Verviers (van 13.096 tot 8.268), Doornik (van 6.342 tot 4.900), Gent (van 6.144 tot 4.808), Sint-Niklaas-Waas (van 2.859 tot 1.866). M.a.w., deze afnemings-tast dus vooral de grote stedelijke handels- en administratiecentra aan, alsook de grensgebieden (77). Elders zijn de veranderingen slechts gering, met een neiging nu eens tot aanwas, dan tot vermindering.

Al deze fluctuaties worden vanzelfsprekend bevestigd door de cijfers, die de verhouding aangeven van de vreemdelingen op 1.000 inwoners, zowel in geval van vermeerdering — zoals in de arrondissementen Bergen (van 85 tot 135 ‰), Charleroi (van 95 tot 132 ‰), Zinnik (van 90 tot 111 ‰), Thuin (van 78 tot 98 ‰) en Luik (van 95 tot 114 ‰) — als van vermindering — zoals in de arrondissementen Verviers (van 55 tot 35 ‰), Antwerpen (van 51 tot 33 ‰), Brussel (van 58 tot 43 ‰), Doornik (van 43 tot 33 ‰), Eeklo (van 20 tot 14 ‰), Sint-Niklaas-Waas (van 16 tot 10 ‰), Maaseik (van 47 tot 42 ‰), Aarlen (van 75 tot 71 ‰) en Dinant (van 25 tot 20 ‰).

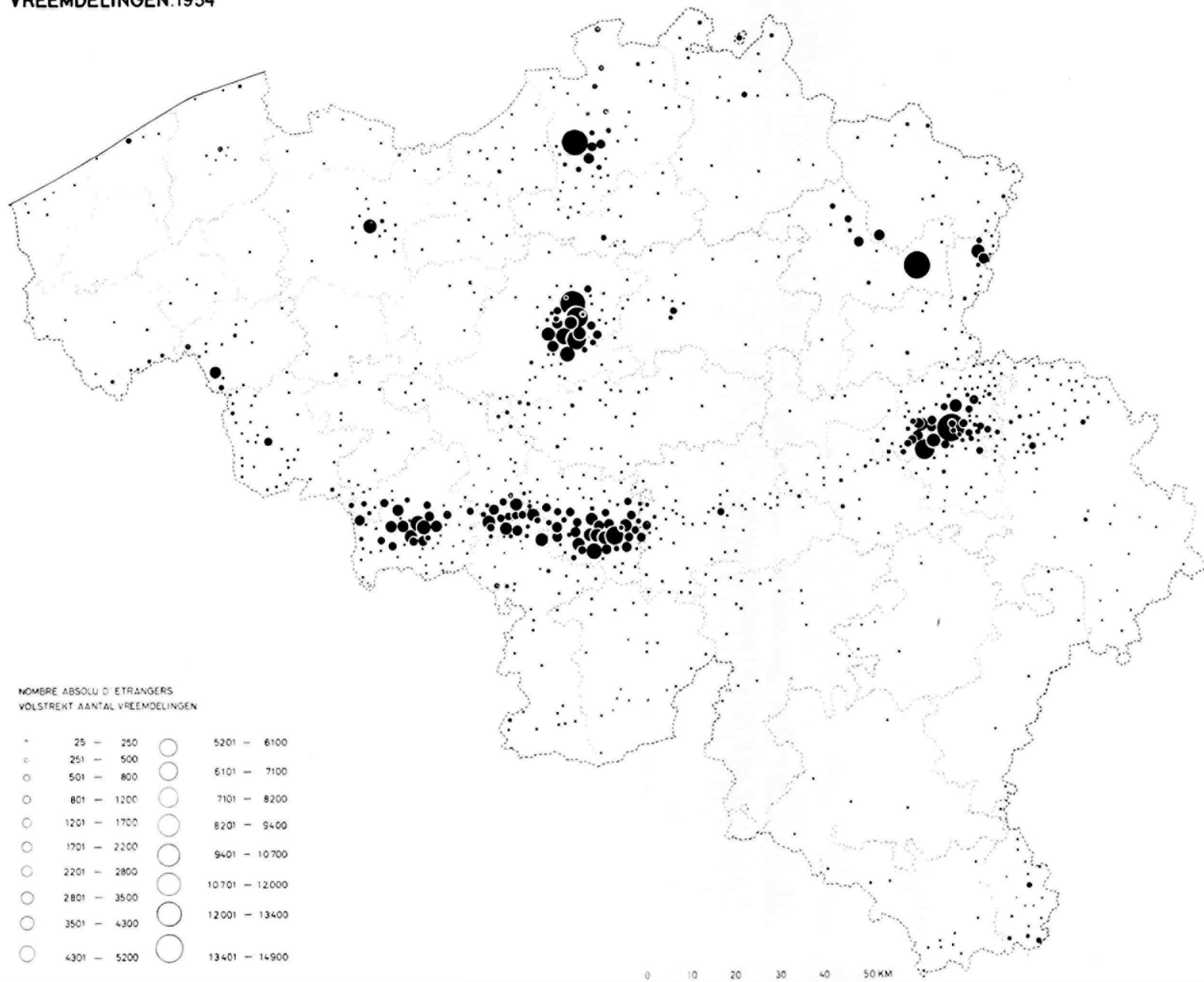
(76) N.I.S. — *Statistiek van de vreemdelingen op 1 november 1954*. Statistisch Bulletin, april 1955, blz. 718-719.

(77) Arrondissementen : Turnhout (van 4.443 tot 3.617), Brugge (van 2.466 tot 1.826), Ieper (van 2.432 tot 2.060), Kortrijk (van 4.964 tot 4.587), Oostende (van 1.296 tot 909), Eeklo (van 1.570 tot 1.147), Dinant (van 2.129 tot 1.754), Aarlen (van 3.055 tot 3.018).

Fig. 12.

ETRANGERS. 1954
VREEMDELINGEN. 1954

56

Beschouwt men nu de gemeenten (*zie fig. 12*) (78), dan vertoont de loop van de vreemde bevolking een nog treffender beeld, zowel in de zin van vermindering als van vermeerdering. Zo constateert men dat in de Brusselse en Antwerpse agglomeraties het aantal vreemdelingen resp. overgaat van 70.880 in 1947 tot 53.258 in 1954 en van 34.562 tot 22.058, hetgeen een gevoelige vermindering uitdrukt. De agglomeraties in de steenkolenmijngebieden vertonen daarentegen een stijging, die plaatselijk zeer omvangrijk kan zijn : in de Luikse agglomeratie groeit het aantal vreemdelingen van 44.344 in 1947 tot 53.679 in 1954, in het land van Charleroi van 28.491 tot 36.817, in de Borinage van 13.765 tot 25.682, in het Centrum van 6.805 tot 8.816 en in de mijndorpen van Limburg van 21.121 tot 23.448. In dertig Belgische gemeenten (79) vertegenwoordigen de vreemdelingen van 25 tot 50 % van de totale bevolking. Met uitzondering van Baarle-Hertog, liggen ze alle in de steenkolenbekkens : de oorzaak daarvan is, dat de steenkolenmijnen steeds meer en meer beroep hebben gedaan op vreemde werkrachten. Te Micheroux (Luiks industriegebied) zijn zelfs 78,65 % van de inwoners vreemdelingen en te Vucht (Limburg) 59,69 %.

Hoe het ook zij, men is verplicht te constateren, dat deze schommelingen niet de minste uitwerking hebben uitgeoefend op de geografische verspreiding der vreemdelingen : praktisch zijn in België geen nieuwe immigratiehaarden meer opgedoken. Het geografisch beeld van dit demografisch element schijnt in zijn hoofdtrekken vastgelegd, met dien verstande echter, dat wijzigingen zich nog zouden kunnen voordoen als gevolg, enerzijds van de thans plaats grijpende sluitingen der steenkolenmijnen in overeenstemming met beslissingen van de Europese Gemeenschap voor Kolen en Staal (E.G.K.S.) (80), anderzijds van het oprichten van nieuwe industriebedrijven.

(78) De categorieën van deze kaart zijn dezelfde als die van blad 26 van de *Atlas*. Deze kaart werd in kleuren afgedrukt als blad 72 van de *Atlas van de Nationale Survey*.

(79) Baarle-Hertog (29,88 %), Harchies (25,45 %), Aiseau (40,09 %), Châtelineau (28,42 %), Forchies-la-Marche (28,54 %), Lambusart (41,69 %), Roselies (49,63 %), Flénu (43,88 %), Hautrage (33,52 %), Hensies (53,10 %), Tertre (35,80 %), Boussoit (46,82 %), Bray (29,58 %), Estinnes-au-val (26,46 %), Maurage (45,37 %), Péronnes-lez-Binche (45,22 %), Saint-Vaast (30,62 %), Strépy-Bracquegnies (20,62 %), Morlanwelz (27,61 %), Flône (31,77 %), Cheratte (28,27 %), Glain (47,86 %), Montegnée (25,11 %), Retinne (37,45 %), Tilleur (26,40 %), Xhendelesse (26,58 %), Genk (31,30 %), Eisden (33,69 %).

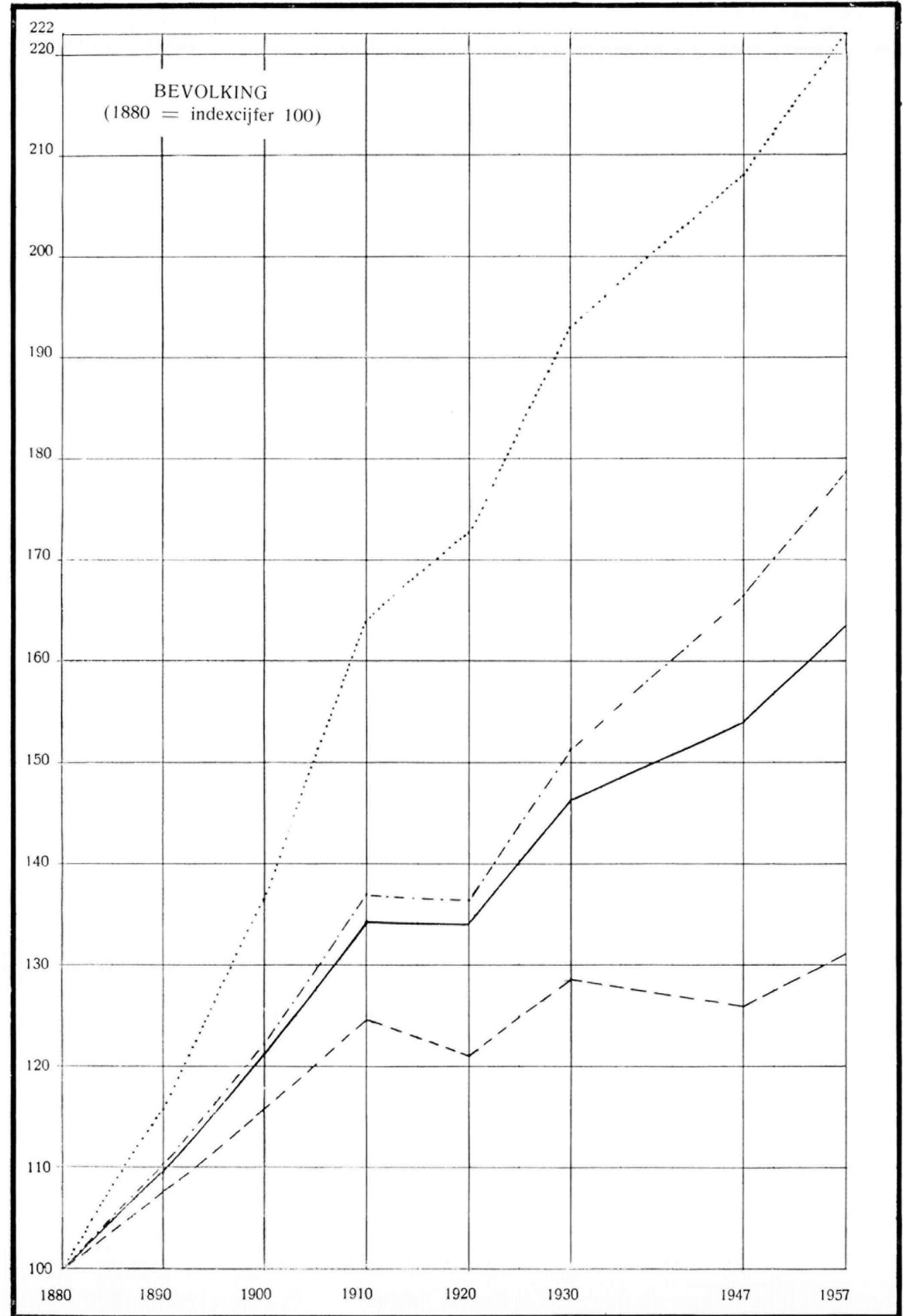
(80) Naar L. BAUVIR, *op. cit.*, blz. 48, hebben in 1959 10.000 vreemdelingen de mijn verlaten of werden afgedankt.

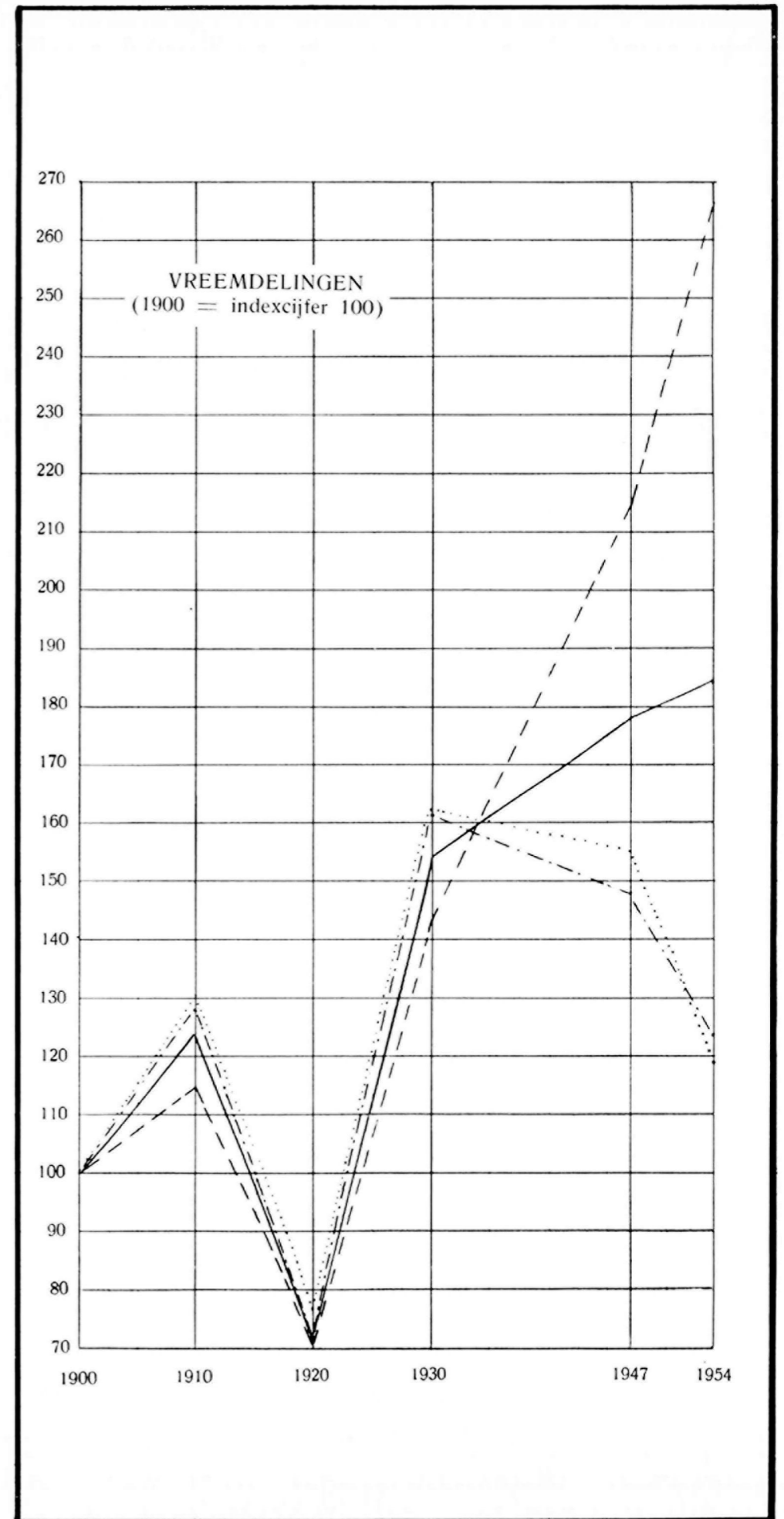
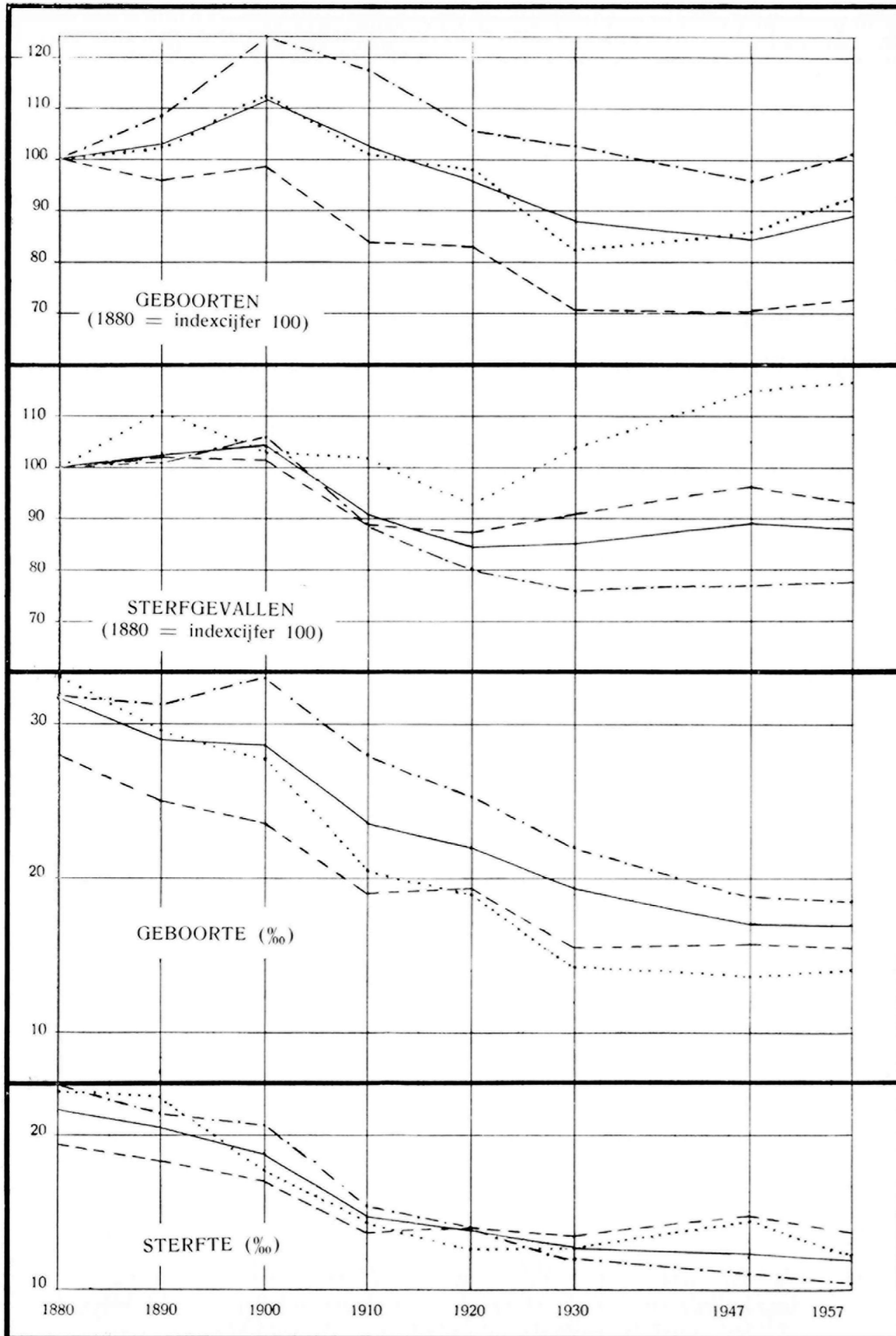

FIGUUR 13.

LEGENDE

- Het Rijk.
- . . . . . Vlaamse streek.
- - - - - Waalse streek.
- ..... Arrondissement Brussel.

BIBLIOGRAFIE.

1. BAUVIR, L. — *Où en est la démographie wallonne*. Revue du Conseil Economique Wallon, N° 42, januari-april 1960, blz. 38-51.
2. BEAUJEU-GARNIER, J. — *Géographie de la Population*. Verzameling : Géographie économique et sociale, Parijs, 1956 en 1958 (2 delen).
3. CENTRE DE RECHERCHES SOCIO-RELIGIEUSES. — *Enseignement et démographie*. Brussel, z.j.
4. DE SMET, L. — *La Belgique : Population et Démographie*. Internationale Geografische Week. Brussel, 3-10 augustus 1958. Verslag.
5. DRECHSEL, M. — *L'étude des problèmes démographiques en Hainaut*. Le Hainaut Economique, novembre 1959, blz. 10-79.
6. EUROPARAAD. — *Statistische gegevens 1958*. Straatsburg, maart 1959.
7. GEORGE, P. — *Introduction à l'étude géographique de la population du monde*. Institut National d'Études démographiques. Travaux et Documents, Cahier N° 14, Parijs, 1951.
8. GOLDSCHMIDT, P. — *Introduction à une étude sur la dénatalité en Wallonie*. Revue du Conseil Economique Wallon, N° 11, november-december 1954, blz. 1-22.
9. HEBETTE, F. — *De economische gevolgen van de demografische ontwikkeling in België*. Handelsoverzicht Nederland-België-Luxemburg, Brussel, 1954, N° 9, blz. 10-17.
10. LEFÈVRE, M.-A. — *De loop van de bevolking*. Toelichting bij blad 24 van de *Atlas van België*. Nationaal Comité voor Geografie, Brussel, 1959 (zie ook de Bibliografie in fine van deze studie).
11. MINISTERIE VAN OPENBARE WERKEN EN VAN WEDEROPBOUW, Bestuur van de Stedebouw. — *Atlas van de Nationale Survey*.
12. STATISTIEK (CENTRALE DIENST VOOR DE). — *Demografie van België, van 1921 tot 1939*. Brussel, 1943.
13. STATISTIEK (NATIONAAL INSTITUUT VOOR DE). — *Statistisch Bulletin en Statistisch Tijdschrift*. — *Statistisch Jaarboek voor België en Belgisch-Kongo*. — *Algemene Volks-, Nijverheids- en Handeltelling op 31 december 1880, 1920 en 1947*.
14. PERTINAX. — *La démographie wallonne demeure un souci*. Revue du Conseil Economique wallon, N° 33, juli-augustus 1958, blz. 25-32.
15. SPORCK, J. — *Evolution de la structure par âge et par sexe de la population belge et étrangère de 1947 à 1957 dans les communes de Flémalle-Haute et Vottem*. Bull. du Centre d'Études et de Documentation sociales de la province de Liège, 13de jg., N° 2, februari 1959.
16. STASSART, J. — *La hausse fondamentale de la nuptialité dans l'arrondissement de Liège*. Ann. de la Faculté de Droit de l'Université de Liège, 1959, blz. 407-440.
17. TULIPPE, O. — *Le vieillissement de la population belge. Etude régionale*. Les Cahiers d'Urbanisme, N° 10, Brussel 1952.
18. TUYNS, A. — *Données statistiques sur la natalité et la mortalité du premier âge en Belgique*. Bull. de la Soc. Royale de Gynéc. et d'Obst., deel 27, N° 5, Brussel, 1957, blz. 504.
19. U.N.O. — *Bulletin mensuel de Statistique*. Bureau de Statistique des Nations-Unies. New York.
20. VERMEERSCH, A. — *Le problème de la natalité en Belgique*. Science et Foi. Brussel, 1910.

LIJST DER TABELLEN.

	Blz.
Tabel I. — <i>Geboortecijfer in de naburige landen</i>	5
Tabel II — <i>Geboorten in de grote agglomeraties (jaarlijkse gemiddelden)</i>	8
Tabel III. — <i>Natuurlijke bevolkingsaanwas in België, van 1880 tot 1957</i>	12
Tabel IV. — <i>Evolutie der geboortecijfers per provincie en per taalstreek, van 1947 tot 1957</i>	19
Tabel V. — <i>Vreemde bevolking en oorspronkelijke bevolking voor het Rijk en voor de taalstreken op 31 december 1954, 1955 en 1956</i>	19
Tabel VI. — <i>Geboorten naar de nationaliteit van de vader in 1954, 1955 en 1956 per taalstreek en voor het Rijk</i>	20
Tabel VII. — <i>Geboortecijfer van de oorspronkelijke bevolking en van de vreemde bevolking in 1954, 1955 en 1956 per taalstreek en voor het Rijk.</i>	21
Tabel VIII. — <i>Vreemde bevolking berekend op 31 december 1956 per taalstreek en voor het Rijk</i>	22
Tabel IX. — <i>Geboorten en geboortecijfers der oorspronkelijke bevolking en der vreemde bevolking in de provincies Henegouwen, Luik en Limburg in 1954, 1955 en 1956</i>	22
Tabel X. — <i>Natuurlijke toeneming van de totale bevolking in 1954, 1955 en 1956 per taalstreek en voor het Rijk</i>	23
Tabel XI. — <i>Natuurlijke groei van de oorspronkelijke bevolking in 1954, 1955 en 1956 per taalstreek en voor het Rijk</i>	24
Tabel XII. — <i>Cijfers van de natuurlijke groei van de oorspronkelijke bevolking in 1954, 1955 en 1956 per taalstreek en voor het Rijk</i>	24
Tabel XIII. — <i>Cijfers van de natuurlijke groei van de oorspronkelijke bevolking in de provincies Henegouwen en Luik in 1954, 1955 en 1956</i>	25
Tabel XIV. — <i>Geboortecijfers van de vreemde bevolking ingeschreven in de bevolkingsregisters en van de vreemde bevolking ingeschreven in de vreemdelingenregisters in 1954, 1955 en 1956 per taalstreek en voor het Rijk</i>	26
Tabel XV. — <i>Evolutie van het sterftcijfer in België van 1880 tot 1947</i>	27
Tabel XVI. — <i>Evolutie van het sterftcijfer in België en in de aangrenzende landen, van 1913 tot 1955</i>	28
Tabel XVII. — <i>Kindersterfte per provincie, van 1939 tot 1957</i>	41
Tabel XVIII. — <i>Sterfte naar leeftijdsgroepen, van 1947 tot 1956</i>	42
Tabel XIX. — <i>Verhouding van het aantal sterfgevallen tot 10.000 inwoners in iedere leeftijdsgroep, van 1920 tot 1956</i>	42
Tabel XX. — <i>Sterftcijfer naar leeftijdsgroepen en per provincie in 1880</i>	43
Tabel XXI. — <i>Sterftcijfer naar leeftijdsgroepen en per provincie in 1947</i>	43
Tabel XXII. — <i>Afneming in percentage van de sterftcijfers tussen 1890 en 1947</i>	44
Tabel XXIII. — <i>Aantal sterfgevallen per provincie in 1880</i>	44
Tabel XXIV. — <i>Evolutie van het geboorteoverschot ten opzichte van de sterfte tussen 1881 en 1957.</i>	46
Tabel XXV. — <i>Evolutie van de natuurlijke bevolkingsgroei per taalstreek, van 1880 tot 1957</i>	46
Tabel XXVI. — <i>Natuurlijke loop der bevolking per gemeente</i>	47
Tabel XXVII. — <i>Natuurlijke loop der bevolking per arrondissement</i>	48
Tabel XXVIII. — <i>Negatieve overschotten per arrondissement van de natuurlijke loop der bevolking.</i>	49

LIJST DER FIGUREN.

	Blz.
Figuur 1. — <i>Leeftijdsopbouw der bevolking op 31 december 1947. Verdeling per arrondissement (Leeftijdsopbouw)</i>	10
Figuur 2. — <i>Aantal kinderen, volwassenen en ouderlingen op 31 december 1947. Verdeling per arrondissement</i>	11
Figuur 3. — <i>Geboorte in 1955, 1956 en 1957. Verdeling per gemeente</i>	29
Figuur 4. — <i>Aantal personen, die ten minste 65 jaar oud zijn, per 100 inwoners in 1947. Verdeling per gemeente</i>	13
Figuur 5. — <i>Geboorten in 1880. Verdeling per gemeente</i>	30
Figuur 6. — <i>Geboorten in 1955, 1956 en 1957. Verdeling per gemeente</i>	31
Figuur 7. — <i>Sterfte in 1955-1957. Verdeling per gemeente</i>	32
Figuur 8. — <i>Evolutie van het aantal sterfgevallen van 1880 tot 1950</i>	40
Figuur 9. — <i>Sterfgevallen in 1880. Verdeling per gemeente</i>	33
Figuur 10. — <i>Sterfgevallen in 1955-1957. Verdeling per gemeente</i>	34
Figuur 11. — <i>Natuurlijke beweging der bevolking in 1954-1955</i>	35
Figuur 12. — <i>Vreemdelingen. Verdeling per gemeente in 1954</i>	56
Figuur 13. — <i>Grafieken der evolutie</i>	58

Opmerking. — De kaarten in kleurendruk (fig. 3, 5, 6, 7, 9, 10 en 11) weergegeven naar de *Atlas van de Nationale Survey*, zijn gedrukt door het Militair Geografisch Instituut naar de tekeningen opgemaakt door de *Dienst van de Nationale Survey*, Bestuur van de Stedebouw en de Ruimtelijke Ordening.

